

V á r a d

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2019

XVIII. ÉVFOLYAM 9. (174.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Főszerkesztő: Szűcs László
Irodalom: Tasnádi-Sáhy Péter
Művészet: Ujvárossy László
Kultúra: Tóth Hajnal
Társadalom: Fried Noémi Lujza, Laza Erika
Kritika, esszé: Simon Judit
Főmunkatársak: Boka László,
Kőrössi P. József, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Szilágyi Aladár,
Tavaszi Hajnal, Varga Gábor
Olvasószerkesztő: Megyesi Antónia
Tördelőszerkesztő: Benkő J. Zoltán,
Darabont Éva
Szerkesztőségi titkár: Kemenes Henriette

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

SZERKESZTŐSÉG:

Nagyvárad, Patrioților u. 2.

LEVELEZÉSI CÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

A *Várad* előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament *Várad* megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală *Várad* Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

A borítókön és a Művészet rovatban Kiss Adrian, Komoróczy Tamás, Keresztes Zsófia és Ulbert Ádám alkotásai láthatók.

Keresztes Zsófia: Ízletes szelfi, 2018, styrofoam, üvegmozaik, ragasztó, habarcs, műbőr, gyapjú

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

Irodalom	3	SZÚCS LÁSZLÓ Kőrös, tölgy, akác				
	4	CSATÓ ANITA Rögök (vers); Monodráma (próza)	Művészet	32	LŐNHÁRT MELINDA koccintó; pont ami; határ (vers)	
	7	BRASSAI ESZTER Vágta; Elfelejtett szavak egy váróteremben (próza)		34	FENYVESI ÁRON A dzsungel áramvonalai – Kiss Adrian, Komoróczy Tamás, Keresztes Zsófia, Ulbert Ádám kiállítása	
	11	COVACIU NORBERT Kondérban főni; Pályaudvari étterem (próza)	Esszé	46	RÁCZ ÉVA Közterek felelősségről és/vagy tehetetlenségről	
	19	PÁLL ANDRÁS Ne pazarold a töltenyt (próza)	Társadalom	49	MAGYARI SÁRA, BARTHA KRISZTINA Tandem – Bűn(tett) és bűnhődés	
24	KOLUMBÁN ADRIENN Hazautaztam (próza)		52	FRIED NOÉMI LUJZA A könyvnek nincs ára, értéke van – Könyves Kincsesbánya Váradon		
27	PATAKI ANETT Gondolatok a lövészárkokról (próza)		57	ALFÖLDI IMRE Teffoggal kőbe (19.) – Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról		
29	TANKÓ ANDREA Sapkalabirintus lélekkarcolások apropóján (próza)				61	Kultúra TÓTH HAJNAL Hét nap, hét dráma, avagy a bűvös hetes és a műfordítás – Egyetemközi nyári műfordító műhely a PKE-n
					65	TÓTH HAJNAL Meghitt, álomszerű varázslatok – Kristófi János retrospektív tárlata
					70	KÁNYÁDI IRÉNE Bauhaus és Kala Bhavana
					73	DARVAY NAGY ADRIENNE Kolozsvári esték – Részletek a szerző hamarosan megjelenő könyvéből
					82	Kritika BERETVÁS GÁBOR Emberarcú nacionalizmus – Kritika a Meuthen pártja című dokumentumfilmről
					86	NAGY ORSOLYA Tollboában a színpad fölött egy méterrel – Dexter Fletcher: Rocketman

Idei 6. lapszámunkban Kőrössi P. József *Nyomornegyedóra* című szövege közlésekor sajnálatos elírás történt a szerző rövid életrajzá-
nak ismertetése során. **A budapesti Noran**

**Libro könyvkiadó vezetője a nagyváradai
Törzsasztal estek egyik alapítója, állandó
közreműködője.** Lapunk főmunkatársától
és olvasóinktól ezúton is elnézést kérünk.

A CÍMLAPON: Kiss Adrian: *Nagymama kapu*, 2017,
fémszerkezet

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Ulbert Ádám: *Thalassa II.*
(részlet az installációból), 2016–2017, fém, fa,
poliuretán, gumi, epoxi, neon, olaj, vászon

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Kőris, tölgy, akác

Remek hírt olvashattunk pár hete: civilek ambuláns összefogásával sikerült megmenteni Szatmárnémetiben egy 80 éves kőrisfát, a szatmári Sugárút egyik utolsó, tekintélyes lombkoronájú fáját. Pedig a városvezetés simán kivágatta volna. Legtöbb városunkban, mondhatni, töretlen a helyi hatóságok térkövező-betonozó lendülete, s valami titokzatos oknál fogva pártállástól és nemzeti hovatartozástól független közös szenvedélyük a valakinek valamiért mindig az útjában álló fák eltávolítása. Ahogy egy kolozsvári biológus, a BBTE munkatársa általánosítva fogalmazott: az ilyen kérdésekben a döntő mindig a szándék: ha egy fa kivágása a cél, akkor azt kivágják, ha a megmentése, akkor megmentik. Ilyen egyszerű. Ezt igazolja a másik, kevésbé szívderítő szatmári példa ugyancsak a közelmúltból: a Kossuth-kertben egy 200 éves tölgyfát vágtak ki, s mint a helyi civilek jeleztek, a legnagyobb probléma az, hogy a városvezetés minden előzetes párbeszédet elutasított. (Nyilván akkor még nem tudhattak arról, hogy az RMDSZ elnöke zöld programmal vág neki az ideai államfőválasztásnak – tegyem hozzá kajánul.) Pár éve a nagyváradi színház elől is úgy ültették át a százados tiszafákat, hogy semmi foganatjuk nem lett az előzetes szakértői aggodalmaknak. A legtöbb növény azóta kiszáradva emlékeztet a rossz döntésre a Nagyvásár téren.

A szatmári kőrisfa megmentése abból a szempontból is biztató jel, hogy elegendő volt hozzá a lokálpatrióta kiállítás, a szó szoros értelmében az odaállítás a kivágásra ítélt fa mellé, mindenféle beadványok és szakértői jelentések helyett. Volt elég kurázsi a Szamos partján. Mindez arról jutott eszembe, hogy nap mint nap látom a váradi színház körül, a Bémer téren folyó felújítási, területrendezési munkálatokat. Ma még ott álldogál a 120 éves teátrum mögött egy nem sokkal fiatalabb akácfa. (Egy ötvenes évekbeli fotón szinte ugyanakkorának látszik, mint mai állapotában.) Biztos vagyok benne, hogy a tervrajzon térkövek díszlegnek a helyén. Mi legyen a sorsa? A tölgyé, avagy a kőrisé? Van-e már, van-e még Váradon is igazi civil (oda)álláspont?

CSATÓ ANITA

Rögök

Irodalom

*Megittam az utolsó korty teát, állott volt,
le kellett volna már rég öntenem a lefolyón,
de nem ment, a torkomon is csak nehezen,
mert a lelkiismeret-furdalás, hogy*

*kedden le kellett volna ülnöm veled,
várni, ahogy felforr a víz, zubog a filter,
amihez a füvet a kertünkben gyűjtöttük,
együtt ástuk be a málnatöveket tavasszal,
majd együtt sirattuk, amikor óvatlanul kiforgatták,
de látod, nem baj, maradt még pár szárított termés –
te mindig csak vigasztaltál, hozzáadtál még*

*két púpos kanál aprított málnát, fél citrom levét,
cukor nélkül is édes, öt perc alatt felforrt a víz,
tíz percig hagytad állni benne a szálakat,
ha akkor leülök veled, az még plusz tizenöt perc,
ennyi idő alatt akár el is mesélhette volna egyszer valaki,
hogy a rögök nem csak a kiforgatott földből buknak fel,
hanem szerveződnek mélyebben is,
s ne legyek naiv, ne gondoljam, hogy csak mások udvarán,
ha hittem volna neki, lett volna még plusz tizenöt percem,
teagőzben, málnaillatban úszó negyedórám,
megittam volna forrón a teát, akkor is, ha megéget,*

*pedig tudom, te nem ezt szeretnéd, csak az édeset,
a gyümölcs ízét, meg a lecsapódó pára melegét
akarnád csak itt hagyni, mégis, az óta a szerda óta
én minden kortyban érzem a föld ízét,
beszorult a gyümölcsök apró rostjai közé,
nem porlad el már többé, nem változik, csak te,
csak te nem vagy már itt velem, és én csak nyelem,
nyelem tovább kihűlt teámban közös rögeinket.*

CSATÓ ANITA (1991, Miskolc) az egri Eszterházy Károly Egyetemen végzett magyar–etika tanári szakon. A Váradban és a Kortárs Hangon legutóbbi két kötetében jelentek meg művei. A 2018. évi Kortárs Hangon irodalmi pályázat különdíjasa.

MonodrÁma

9.00

Az Ébresztót már rég balra húzta, félálomban áll a csipkefüggöny előtt. A nap sugarai apró szilánkokra törve terítik be a padlószőnyeget, futnak a rojtokról lábaira, tekerednek törzsére, csúsznak be a borotválkozás sebei alá, mélyítik haja ősz tincseit.

Zárt ablak mögöl figyeli az épület alatt hömpölygő forgalmat. Zöldre vált a lámpa, pliszírozott szoknyás nő szalad át a zebrán, vállán vászontáska lebben utána. A spániel gazdája percre pontosan ér mindennap a szemközti kávézó melletti pékséghez. Oszlophoz köti kutyáját, kis tálkában vizet hagy előtte, beáll a sorba. Az előtte várakozó babakocsis nő könnyű textilpelenkát terít napellenzőként a gyerek feje fölé. Szép idő lesz.

11.00

Rövidnadrágban és pólóban ugrott fel az egészkor induló helyi járatra. Fél éve nem vezet. Felmutatja a frissen váltott bérletet, hajába csúsztatja napszemüvegét, hunyorogva halad megszokott ülőhelye felé.

A délelőtti járat pang az ürességtől. Középre ül, ablak mellé, behúzza a sötétítőfüggönyt. Nekitámasztja fejét, fülébe dugja fülhallgatóját. Emlékezetből akar utazni. *Deák, József, Széchenyi, Clark...* mormolja magában csukott szemmel. Ugyanaz az útvonal már több hónapja. Emlékezetből kell utaznia. *Deák, József, Széchenyi, Clark.* Mennie kell.

14.00

Felemeli a kezét, órájára pillant. Nehezen tudja leolvasni az időt. Úgy érzi, már egy örökkévalóság óta áll a paraván fehér függönye mögött. Pedig még csak pár perce vár. Csalódottan ereszti le remegő kezét meztelen teste mellé.

Csapódik az ajtó, gyorsabban dobog a szíve, nemsokára ő következik.

– Jöjjön, Péter! – hallja kintről.

Erősen ökolbe szorítja mindkét kezét. *Nem remeghetsz.* Mély levegő, kilégzés. A klórszagú textil karcolását meg sem érzi bőrén, ahogy kilép a paraván mögül.

19.00

A takarásban áll, bordó függöny mögött. Egyik lábáról a másikra helyezi súlypontját, recsegéssel felel a hajópadló. Végighúzza kezét a vastag füg-

göny szélén, kikukucskál. Már több mint harminc éve játszik, mégis minden előadás előtt izgul.

– Péter, egy perc és kezdünk!

Szétnyílik a függöny, a színpadon már várja az otthonosra ült fotel. Világítás le, mikroport be, leül a reflektorfénybe.

Két éve játssza, a közönség kedvence, a színház egyetlen sikeres egyszerplős estje. Átéléssel pergeti most is a szavakat, nem csúszhat be hiba, hiszen ezek a sorok túl rég lakják koponyáját.

Vastaps, meghajlás, legördül a lepel. Egyedül áll mögötte, a stáb a háttérben már a holnapi előadást tervezi. Közelebb lép a függönyhöz, újra végig húzza kezét a bársonyon. Meg sem rezdül a fátyol a lágy érintéstől. Az anyag pihéi belesimulnak keze mélyülő ráncaiba, feltöltik, kiegészítik a megtört bőrt. Görbe oszlopokat húz a vörös felületre, barázdákat hagy maga után minden simítás. Belélegzi a kirepülő port, tüdejébe engedi a füstgép gőze mellé. Építi sejtjeit.

23.00

Még egyszer ránéz az ébresztő felíratra, hogy biztosan bekapcsolta-e. Éjszaka még többször fel fog riadni, és újra és újra megnézi az időpontot, amikor minden kezdődik majd előlről.

Újból megvágja majd magát borotválkozás közben, mert már nem tudja kontrollálni a remegést. A járókelőket figyeli majd, hogy öltöznek, mert már nem emlékszik az este olvasott időjárásra. Buszra fog ülni, nehogy kocsival eltévedjen. A sokadik vizsgálatra vár majd, hogy hivatalosan is megtudja végre, milyen mértékben uralja életét a betegség. De este a színházban a levegőben szálló foszlányok lehet, hogy olyan mélyre vésődnek majd újra, ahová az Alzheimer nem tud utat törni magának.

Csak ez jár a fejében, miközben bekapcsolja a laptopot, megnézi a holnapi időjárást, átböngészi a menetrendet. *Napos, száraz idő. Deák, József, Széchenyi, Clark.*

Ötödik alkalommal osztottuk ki júniusban a Partiumi Keresztény Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke és a Várad folyóirat közös Tabéry-novellapályázatának díjait. Dicséretet kapott **Bugya Anikó, Krisztik Réka, Boros Brigitta** és **Kormos Bernadett**. Középiskolás különdíjban részesült **Nagy Béla**. Harmadik

helyezett lett **Pataki Anett, Kolumbán Adrienn** és **Tankó Andrea**. Második helyezést ért el a PKE-s hallgató **Páll András** és a Zilahon élő **Covaciu Norbert**. Az első díjat a marosvásárhelyi **Brassai Eszter** nyerte el. Mostani összeállításunkban a díjazottak pályaműveit olvashatják.

BRASSAI ESZTER

Vágta

Van egy város. Ha elég jó kondiban vagy, egy óra alatt még gyalog is át tudod szelni. Laknak itt emberek is. Nagyrészt elégedetlenek. A családok kitelepednek a városon kívülre. Fél óra kocsival. Télen kicsit necces. A külvárosban beragadhatunk egy dugóba. Vagy a hóba. A hatóságokat váratlanul érte a hirtelen téli időjárás. Decemberben. De ez egy olyan ország, ahol a vonatok egy év alatt kilenc évet késnek. Mindenki beleszámolja az idejébe. Szar az ország. Bezzeg a dánok. De azért maradunk.

Szóval úgy tíz kilométerre található a fiatal családok überszövetsége. Ódon, kiöregedett falvakat töltenek meg. Közös farsangtól kezdve kézműves baba-mama délutánig mindent is szerveznek. A városba járnak dolgozni és ide hordják a gyerekeket iskolába. Arról ismerszik meg a fajtájuk, hogy van saját kenyérsütő gépük, szelektíven gyűjtik a szemetet, és utálják a román oktatási rendszert. Nem irigylem őket. Számomra olyanok, akár egy délibáb. Nem tudom megtapintani. Tudok róluk. Látom őket. Mégsem az enyémeik. A város részei. Én is a város része vagyok. Talán az atomjaink néha ütköznek, és rám morzsolódnak. De ezt én csak a hátamon terpeszkedő felelősségből érzem.

A városon belül maradnak az öregek és az egyetemisták. Az öregek két harcoscsoportba tömörülnek. Az egyik a túlélő posztkommunista szindrómában szenvedő fajta. Őt úgy tudod felismerni, hogy a buszmegállóban még az izomsorvadásáról panaszkodik, aztán ha beparkol a busz a megállóba, jó erősen sípcsonton ver a botjával, hogy jobb helyet kapjon. És mindenhová beáll, ahol sorban állnak. A másik fajta ennél szelídebb. Facebookozik. Az unokája Angliában él. Szóval tudja, mi a módi. Volt már

BRASSAI ESZTER (Marosvásárhely) a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem teatrológia szakán tanult. Olvasóklubot vezet, színházi nevelési előadásokban vesz részt, valamint a marosvásárhelyi Havi Dráma nevű felolvasósínházi eseménysorozat szervezőcsapatának aktív tagja.

külföldön. A veje nem magyar. Nem sokat beszélgetnek, de azért szépen tud mosolyogni. Az öregség egy rendszer elhagyott maradványait jelzi. Hogy egyszer valami működött, aztán elromlott. Egyszer mi is egy kor emlékévé válunk. Vajon lesz tündöklés is, vagy csak a bukás marad?

Molyirtószagú város. Nem olyan büdös, mint Budapest. Inkább csak gyengék még a friss illatok. Van kávézónk kortárs festményekkel. Van egy bazinagy ódon épületünk, a múlt században ez volt a város nagy dobása. Vannak falfestményeink. Muie Horea Cloșca Si Crișan! Trăiască Ungaria! Ez ilyen. A Kultúránk része. Egy nap majd tanítani fogják. Engem nem zavar.

Az egyetemisták láthatatlanok. Jobban mondva nem azok, csak az évek során rájuk rakódott valami kamuflázsszerű réteg. Eltakarja őket a város. Félnék levakarni magukról.

Gyermekkoromban a szüleim elvittek a Csodák palotájába. Volt ott egy ilyen gépezet. Rá kellett állnod. Egyensúlyfejlesztő. Ha a szüleim végül nem fogták volna meg a kezem, valószínűleg még mindig ott próbálkoznék. Talán el sem mozdultam. Nincs szilárd talaj. Minden mozog.

Ahogy felnőtté válsz, zsigerből rád tör valami nyugtalanító. Elhaladsz a huszonegyes mellett, majd lejár az egyetem is, a diáknapok nevű piros betűs kiszabadul a rózsaszín, ragacsos vattacukor szorításából. Magadban motyogsz. Túl nagy a zaj. Huszonöt vagy. A nyugtalanság egyre szorosabban telepszik rád, és már az okát is tudod. Lassan eltűnik az, amit te életnek hittél. Te is eltűntél. Kimennél a kedvenc kocsmádba, de rájössz, hogy már totál átváltozott az egész épület. Hiányoznak az ismerős arcok. Hová tűntek a barátaid? Emlékszel rájuk, de arra már nem, hogy miért nem kerested őket eddig. Hová tűnt az élet? Elindulsz keresni. Színházba mész. Stúdiószínpad. Vagyis fel kell menni a színpadra, ott van a nézőtér. Oda raknak a színész lábai elé, hogy aztán beléd rúgjon. Lemeztelenített színház. Császár új ruhája. Jobb lenne inkább a nagymamámmal a bíbor színű bársonyszéken. A zsebében mindig van mentolos cukorka.

A város összes gyermeke ült már az állatkerti szobor-paripán. A szülők készítettek róla vagy tíz képet. Ez a mi városunk lakcímkártyája. Egyszer felmászhatsz a főtéren Avram Iancu szobrára. Felpattanni mellé a lóra és megmarkolni a gyeplőt. Legalább húsz méter magas. Így fényképezzetek le. Mi is hősök vagyunk. A hátunkon cipeljük majd a várost, amikor ti meghaltok. Mi vagyunk a jövő. Emeljétek fel a katona mellé a nyeregbe, hogy mindenki láthasson. Most jó. A könyereg hidegen, de szilárdan szorul a combjaimhoz. Ideje végigvágatni a városon. Teljes erőmből belevágom a bokám a csődör oldalába.

Elfelejtett szavak egy váróteremben

Szereplők:

Garnatus – Ujjatlan Felsőkabát

Makranc – Makacsság

Liphec – Bamba, Ügyetlen

Karcer – Börtön

Csereklye – Száraz Ág

Bitonya – Kelés, Fekély

Guzlica – Délszláv Népi Vonóshangszer

Bitonya nemrég érkezett meg a zsúfolásig megtelt váróterembe. Gézzel betemetett karját szorongatja egy viszonylag kényelmesnek mondható széken. Kitömött huzatú, legalább nem fázik fel, gondolja. Ahogy ott gubbaszt, feltűnik neki, hogy mindenki távol tartja magát tőle. Ez úgy általában nem újdonság nála. Viszont most kissé zavarják a suttogva elengedett szitkok. Nem mintha nem szokta volna meg ezt odakint, de akkoriban valahogy nem fájt hallani.

Csereklye a padlón hever. Szárazzá és unalmassá tette az idő. Nagyjából egyedül van, és igazából azt gondolja, nincs értelme már semminek. Guzlica csak ül, egymagában pengeti élete utolsó dallamát, amíg egyszer csak észreveszi Csereklyét a padlón és leül mellé. Kötelességének érzi legalább itt, és ameddig lehet, fényt vinni a létezők életébe. Játítani kezd neki egy gyönyörű szláv dallamocskát, maga sem tudja, honnan szedte össze. Csereklye örömeiben lángra lobban és táncolni kezd, majd másodpercek töredéke alatt hamuvá válik. Guzlica némán mered a kupacra, majd hang nélkül arrébb vonul. Hirtelen hosszúra nyúló sípszó hallszik a hangosbmondóból, majd eltűnik a tetem.

Karcer a bejárati ajtó mellett keres helyet, majd vigyázzba állva pásztázza a tömeget. Hirtelen nyílik az ajtó, Karcer felordít fájdalmában. Természetesen csak némán, és mozdulatlanul, már ha lehet így. Neki mindenestre sikerül. A tekintély az mégiscsak tekintély. Habár vörös orra árulkodik az őt ért szégyenről, összehúzott szemöldökkel, vállait kidüllesztve áll az ajtóban, és tovább bámul.

Megérkezik Liphec, és elindul egy üres és lehetőleg nem törött széket keresni a zsúfolt váróteremben. Ahogy halad, hirtelen belebotlik Bito-

nyába, aki ebben a pillanatban magára önti a kezében levő forró kávét. Liphec, félve, hogy Bitonya kifakad, gyorsan elinal nagy bocsánatkérések közepette.

Hirtelen ordítózás töri meg a csendet. Már megint Makranc az. Nekiront az ajtónak, és folyton azt szajkózza, hogy ő igenis hallotta, hogy a hangosbemondón bementék, jobban mondva kimondták a nevét. Karcer lefogja mind a két kezét. Makranc zokogni kezd. Bizonygatja, hogy ő jól hallotta, nem süket. Nem, nem értette félre. Meg hogy ő mégiscsak megpróbálná felfeszíteni az ajtót, hátha. Nem érdekli, hogy nem lehet. Kezd hisztérikussá válni. Már csak fröcsköli a szavakat összefüggéstelenül. Garnatus, aki már régóta várakozik, odamegy Makranchoz. Kopott külsője mintha már egybeolvadt volna a térrel, a többiekkel. Lassan átlát-szóvá válik, ha így folytatja. Szóval odaáll. Nem szól. Szemeik beszélnek. Makranc átöleli Garnatust. Néma csend odabent, új szavak moraja hall-szik odakintről. Mindenki várakozik. Már senki sem vár.

COVACIU NORBERT

Kondérban főni

Vigasztalan nyári délután lépett ki az utcára, indulatai vulkáni erővel próbáltak a felszínre törni, tehetetlennek érezte magát, bánkódott Szent János utcai házuk miatt, de gyermeki kíváncsisággal és izgalommal nézett a jövőbe, ezektől az érzésektől görcsbe rándult a gyomra, egy utolsót viszanézett a kissé romos házukra, ahol eddigi nyolc évét töltötte, szemébe könnyek tolultak, s lassan, nagyon lassan, földre szegezett tekintettel, elindult az Ady Endre utcán a Vitéz út felé, alig lépett néhányat apró lábával, egy útkereszteződéshez ért, élesen balra fordult, a Sebes-Körös felé, elérte a folyót, felemelte tekintetét, szemében már nem látszottak a könnyek, egy újszerű, természetes híd nyújtózkodott át a folyó felett, megdöbent, nagyot nyelt, aztán bátortalanul tette meg az első lépéseket a hídon, amikor a feléhez ért, megállt, és a gyorsan folyó vízben a fickándozó halakat kezdte el bámulni, a víz csobogása megnyugtatta, a folyó bal partján három fiú készült megmártózni a hűvös vízben, velük szemben idősödő férfi magányosan lógatta halászbóját a folyóba, messziről jövő csatornaszag lassan kúszott át a híd alatt, a fiú orra megérezte ezt, leszegett fejjel továbbballagott, a híd túloldalán különös látvány fogadta: körforgalom, mikor át akart haladni az úton a híddal szemben lévő utcára, bal oldaláról éles hang ütötte meg fülét, egy négy keréken guruló jármű majdnem elütötte, a benne ülő középkorú férfi az utolsó pillanatban félrekapta a kormányt, így szerencsésen kikerülte a fiút, majd mérgesen integetett és kiabált valamit, de nem lehetett érteni, mintha nem is magyarul beszélt volna, a fiú a piros jármű után nézett, a tetején lévő írást még éppen sikerült elolvasnia: TAXI, gyors léptekkel bemenekült a Plevnei utcába, az utca végén elérkezett egy bordóvörös épülethez, melynek nagy, ormótlan kapui zárva voltak, fölötte kék táblán fehér írás: Szacsvey Imre Iskola, áthaladt a fehéren csíkozott útfestésen, egy percre megállt az iskola előtt, ezt követően továbbindult a városháza felé, nem is tudta, hogy a Körös utcán lépdel, egy kapu mögül hangos beszéd szűrődött ki, miközben elhaladt mellette, éppen akkor léptek ki ketten, benézett, fiatalok sörrel hűtötték magukat a nagy nyári melegben, a kapuhoz tartozó épület ablakaira életnagyságú gekkó matricák tapadtak, az első sarkon jobbra fordult, átment az utca másik oldalára, ahol a sarki ház falán lévő táblán ezt látta írva: str. Episcop Sulyok István, továbbhaladt a Hármaskör utcában, de csupán az első sarokig jutott, ott egy hatalmas, háromemeletes, új építésű egyetem állt, a

COVACIU NORBERT (1988, Margitta) a nagyváradi PKE magyar nyelv és irodalom szakán végzett. Jelenleg pedagógusként dolgozik. Egyetemista kora óta jelennek meg novellái és könyvkritikái. Első kötetét készíti elő.

fiú szeretett volna bemenni, de valami elterelte a figyelmét, a Kápolna téren keresztül átlátott a Teleki utcára, ahol egy hosszú, kígyószerű villamos kúszott nyikorgó sínpárjain, közelebbről is meg akarta nézni, átfutott a Kápolna téren, el az ortodox templom és az ortodox zsinagóga mellett, de mire odaért a Teleki utcára, nyomát sem látta a különleges villamosnak, helyette egylovas konflisok sorakoztak az Arany János Kollégium előtt, elindult a Primăriei utcán fölfelé, a Szent László tér irányába, az úton nem találkozott senkivel, a város, mintha egyszeriben kihalt volna, az ablakok betörve, üzletek elhagyatottan árválkodtak, több épület romokban hevert, az utca villamossínjeit akárha ágyúgolyók bombázták volna szét, miközben elsétált a Városháza mellett, nagy zsidongásra lett figyelmes, az egyesülés téren emberek százai jöttek-mentek, a négyzet alakú tér poros forgatagából egy-egy helyen kiemelkedett a kispiac néhány bódéja, a tér folyó felőli oldalán, a Városházával szemben, a Szent László-templom meredt a Körösre, a lovagkirály szobra még dicsőn állt a tér közepén, a piacon vásárlók észre sem vették, hogy a Holdas templommal szemben lévő görögkatolikus püspöki palota lángra lobbant, a tűz olyan gyorsan terjedt, hogy mire a közelben, az Avram Iancu utcában állomásozó tűzoltók kiértek, csaknem az egész épület leégett, megpróbálta átverekedni magát az érzéketlen tömegen, de az mindinkább magával ragadta, és toltá őt a tér közepe felé, az emberek érdeklődéssel figyelték az eseményeket, hozzáértő kezek bontották le Szent László szobrát, helyére pedig egy vajda lovas szobrát helyezték, a ló dicsőséget sugárzott magából, szemből nézve, de a fiú a telivér hátsófelére lett figyelmes, és azt látta, hogy a daliás paripa magasra emelt kurta farkkal néz a semmibe, a fiú, mivel kiváló ismerője volt ennek az állatfajtának, tudta, hogy csak egyetlen esetben csinálja ezt, ezen kissé elmosolyodott, ez a kicsinyke malőr a nagytiszteletű primár úrnak is feltűnt, és rögtön megparancsolta, hogy egy másik lovas szobrot állítsanak a térre, így a dolgozó férfiak jóformán be sem fejezték munkájukat, bonthatták is a szobrot, és állíthatták az újat, második alkalommal sem volt szerencsájük, a teljhatalmú férfinak az sem tetszett, ezért végérvényesen elrendelte, hogy a téren egy görögkatolikus és egy ortodox püspök szobra fog állni, amit még aznap este a szomszédos Nagyvásár térről szállítanak a Szent László térre, miután a fiúnak sikerült kivergődnie az ünneplő tömegeből, elindult a Fekete Sas palota passzázsában a December 1. park irányába, a palota épületében a Lords diszkó előtt rockerek gyülekeztek, valaki, egy fiatal lány fel akart gyújtani egy magyar zászlót, kicsit beljebb haladt, meglátta a szálloda bejárati ajtaját, melyen éppen a tulajdonos, a kiváló budapesti humorista, a Vígszínház igazgatója, Sas József lépett be, a Nagyvásár teret a zsidó iskola felől közelítette meg, a park fákkal volt tele, a bejárati részénél szökőkút hűsítette vendégeit, közepét nem díszítette semmi, egy sovány nő állt a tűző melegben, szájából cigaretta lógott, előtte kicsi négykerekű elektromos járművek parkoltak, a fiú átszaladt a parkon,

át az úton, öltönyös és farmernadrágos emberek sokasága jött vele szembe, akik egy szerkezetet a fülükhöz tartva önmagukkal beszélgettek, közben nagyokat nevettek saját, ócska vicceiken, nyugalomra vágyott, ezért bement a Bridge nevű étterembe, korábban kapott Anna nagynénjétől öt koronát, ezen vett magának egy felnőtt shaormát, jóízűen elfogyasztotta a Körösre néző asztalánál, éppen távozni készült, amikor a helyiség másik végében meglátta Boncza Bertát egy orosz nővel beszélgetni, a svájci élmények emléke odavonzotta a nőkhöz, Berta szívesen társalgott volna vele, de az orosz nő merev ridegséggel viseltetett irányában, otthagya őket, átgyalogolt a hídon a folyó túloldalára, és a parton elindult a Part utcán a Lévay-ház felé, a Körös partján örömlányok várták kuncsaftjaikat, akikkel elrejtőzhetnek a folyó partján a fák tövében, a fiú is kapott néhány ajánlatot, de úgy tett, mintha meg sem hallotta volna, céltudatosan haladt tovább a Podul Sfântul Ladislau felé, a hídon nem akart átmenni, inkább a másik irányba, a Royal kávéház felé indult, még oda sem ért, de már meszsziről látta, hogy a kávéház terasza zsúfolásig tele van emberekkel, ezért átszaladt a másik oldalra, a Bémer térre, elhaladt a Pannónia szálloda és étterem előtt, majd az EMKE kávéházhoz ért, egyik, erkély alatti ablakánál megállt, Ady Endrét látta bent szónokolni, egyik pillanatban a költő felmászott az asztalra és bortól pirosuló arccal szemmel láthatóan kijelentett valami nagyon fontosat, a Színház utcán akart továbbhaladni, de a színház előtti óriási plakátok megállították, mivel különös vonzalmat érzett a művészet eme formája iránt, iskolai éve alatt még az is megfordult a fejében, hogy színésznek áll, szíve az épület bejáratához vitte, egyedülálló előadásra készült a Szigligeti Színház, a nagy öregek mellett – Agnelli Irén, Ámon Margit, Hidy Irén, Fedák Sári – fiatal színészek is bemutatkoznak: Gajai Ágnes, Hajdu Géza, Kardos M. Róbert, Szűcs Noémi, Tóth Tünde, a rendező pedig Meleg Vilmos lesz, állt a plakáton, a darab címe pedig: Erdélyi mese, megjegyezte az időpontot, mindenképpen látni akarta ezt az előadást, egy másik nyomtatványra lett figyelmes, melynek közepére egy térképet rajzoltak Aliscáról, alján apró, alig látható betűkkel olcsó rím: Prágában születtem, németül beszéltem, nem értette az összefüggést, gondolkodott, csak nem értette, visszatért a Patrioților utcára, folytatta sétáját az Ady Endre Iskoláig, a sarkon megállt, balra nézett, látta, hogy a Silent kávéházba Láng Zsolt lépett be, felolvasóestre jött, inkább elfordult jobbra és a holnaposok szoborcsoportjához sietett, az öt szobor mellett, a bal oldalon, kissé távolabb az asztaltól egy üres szék búslakodott, a fiú nem sokat habozott, leült rá, oldalra fordította a fejét, mellette Nagy Endre foglalt helyet, az előtte lévő papirost gondterhelten nézte, meg akarta írni egy város regényét, de sehogyan sem jutottak eszébe a mondatok, közvetlenül Nagy Endre mellett Ady állt, furcsamód bor helyett kóla volt poharában, kérdően a pipázó Dutkára is nézett, de az nem tudta megválaszolni a szokatlan jelenséget, minthogy Juhász Gyula és Emőd Tamás sem értette a

helyzetet, ők ketten titkon összesúgtak, magyarázatot próbáltak találni az érthetetlen állapotra, mindezt úgy tették, mintha egy versről értekeznének, a fiú otthagya őket, elindult a Republicii utcán fölfelé, a sétálóutcán emberek jöttek-mentek, hangosan kopogtak a cipőtálpak a macskaköveken, ő is halad lassan, egy kirakatban színes hirdetésekre lett figyelmes, ezekhez foghatót korábban még nem látott, megállt előttük, és elolvasta mindegyiket, utazási iroda kedvező áron kínált last minute nyaralásokat Görögországba, Tunéziába és Törökországba, és ha elég szerencsés az ember, akkor akár ötven százalék engedményt is kaphat, de a fiút ez nem érdekelte, a szomszédos utcából egy kisebb tömeg hangját hallotta, és mikor a sarokhoz ért, látta, hogy emberek egy csoportja a Széchenyi téren gyülekezik, ezért ő is elindult feléjük, de nem akart közöttük elvegyülni, inkább távolabbról figyelte a történéseket, látta, hogy az egykor híres Müllerei előtt egy jóvágású idősebb férfi beszédet mond, a férfi körszakállat viselt, s annak ellenére, hogy lehetett úgy hatvanéves, mégis katonásan mozgott, a távolba elhallatszó hangokból levonta a következtetést: megnyitőünnepséget tartottak, és a beszédet mondó férfi lett az igazgató, visszament a II. Rákóczi Ferenc útra, és folytatta gyaloglását hazafelé a Fő utcára nyíló házukhoz, estefelé járt az idő, nem látta az újságot az ablakban, amit édesanyja akkor tesz ki, ha a fiú apja már lefeküdt aludni, így jelezve neki, hogy nyugodtan bejöhet, mert apja nem fogja észrevenni a késői hazatérést, megpihent a házuk előtt meghúzódó hársfasor egyik fája alatt, összekulcsolta két kezét, a jobb keze kisujjára lett figyelmes, eddig fel sem tűnt neki, hogy a középső íz kiegyenesíthetetlenül összezsugorodott, ezt korábban Anna nénjénél látta, rögtön eszébe jutott kedves rokona, egy gyors mozdulattal felpattant a hársfa tövéből, és elindult a közelben lévő dombtetőre, amelynek másik oldala Száldobágy felé tekintett, még visszanezett egyszer, s fakapujukon keresztül látta magasba nőni azt a körtefát, melynek árnyékában a fehér asztalnál Juhász Gyulával, Emőd Tamással, Balogh Istvánnal és Horváth Henrikkel oly sok szép órát töltenek, elhaladt a Barátok temploma előtt, felgyorsította lépteit, odaért a Crişul bevásárlóközponthoz, megpillantott egy McDonald's feliratú helyet, előtte olyan sokan várakoztak, hogy a sor vége az aluljáróig ért, átment az aluljárón, mikor kilépett, egy domboldalt látott maga előtt, melynek lankája benyúlt egészen a Fő utcáig, pontosan az ő házukig, felszaladt a domb tetejére, de ott sem találta Anna nénjét, közben eleredt az eső, de ez őt nem zavarta, mélyet szívott a kora esti tavaszi levegőből, tüdeje megtelt étellel, érezte, hogy hazatért, lefeküdt a hideg fűbe, a kisujja és hüvelykujja segítségével ezüst lófejes gyűrűjét forgatta, eszébe jutott egy emlék, bár nem is biztos, hogy emlék volt, könnyen lehetett látomás: Anna nénjével kis zacskókba csomagolt földet szórnak itt el, minden zacskó föld más-más vidékről származik, ahol a család tagjai éltek vagy élnek.

Pályaudvari étterem

A székesegyház toronyórája kilencet mutatott, és akkor szólalt meg, amikor a három fiatal fiú belépett a pályaudvari étterem ajtaján. Fiatalok voltak és boldogok. Aznap avatták őket joghallgatóvá. A gólyabált korábban megtartották az Európa Szálloda éttermében, most csupán késői vacsorára vitte be a lábuk őket a pályaudvari étterembe. A három közül az egyik magas volt és sovány, apró bajuszt viselt, fekete haját bal oldalon választotta el és a másik oldalra fésülte, homloka magas volt, szemei aprók. Ő lépett be először az étterembe. Hangosan kacarásztak, vicceket mondtak egymásnak. Mindenki rájuk nézett. Az étterem majdnem tele volt, mindössze egyetlen szabad asztal állt magányosan a terem közepétől nem messze. Középen két úr fogyasztotta éppen késői vacsoráját egy négy-személyes asztalnál. Egyikük alig volt idősebb a jogászfőúknál, alacsonyabb is náluk, haját középen választotta el, és forró vízzel lesimította, krumplipürét evett csirkecombbal, hozzá pedig hófehér cipót fogyasztott. A másik már a harmincas éveiben járt, nemrég érkezett Budapestről, kissé pocakosodó, nagy kerek szemű, első ránézésre fölényeskedő, pökhendi. Ő már megette a vacsoráját, s időközben rágyújtott egy cigarettára. A füstöt mélyen, lassan szívta le a tüdejébe, közben hátradólt székén, jobb karját a mellette lévő szék karjára helyezte úgy, mintha átölelné az ott ülőt, de a szék üres volt. A férfi felemelte fejét, kissé előretolta alsó ajkát és fölényeskedően felfelé kifújta a füstöt. Bal kezében borospoharat szorongatott.

Mivel máshol nem volt szabad hely, a három fiatal elindult a két úr mellett lévő asztalhoz. Nagy zsvajgás közepette haladtak előre. Az étteremben negyvenen-ötvenen lehettek. A sűrű cigarettafüst nehéz ködként szálldogált a helyiségben, de ez senkit sem zavart, főleg a három fiatalembert, akiknek jókedvét a mai éjszakán semmi sem szeghette. Az asztalokon apró piros-fehér kockás, viszonylag tiszta terítő díszelgett. A hatalmas ablakokon napközben a természetes fény kellőképpen bevilágította az éttermet, most a lámpák világossága kissé homályos árnyakat vetített csupán a földre.

Elöl ment a sovány, bajszos, apró szemű legény, két másik barátja követte. Mielőtt elérték volna az egyetlen üres asztalt a teremben, valami útjukat állta. Egy láb volt az. A cigarettázó nagy szemű úré. Kitétte lábát eléjük, így nem tudtak továbbhaladni. Erősen a bajszos szemébe nézett, de egyelőre nem szólt semmit, csak cigarettájából szívott egy nagyot és szándékosan

hosszú ideig tartotta a füstöt tüdejében. Barátja, aki vele szemközt ült, éppen akkor fejezte be vacsoráját, felnézett, de ő sem beszélt. A magas homlokú, apró szemű legény megismerte a cigarettázó, fölényeskedő embert. Mikor beléptek az ajtón, nem tűnt fel neki, hogy ő is itt van, de most, hogy megállította, és a szemébe nézett, néhány emlékkép viharzott át tudatán az előtte ülő úriemberről. Leghamarabb és legélesebben az jutott eszébe, hogy ezt a férfit néhány évvel ezelőtt látta a Stern-ház szomszédságában lévő fák között egy idősebb nővel, félreérthetetlen testhelyzetben. Ekkor ő odaosont, és játék íjával megnyilazta őket. A szerelmesek mit sem törődtek azzal, hogy felkeressék a csínytevőt, a férfi inkább viccet csinált a jelenetből: a nyílvesszőt odanyújtotta a nőnek, miközben hangosan nevetve azt mondta neki, hogy *Ámor nyíla talált el minket*. Az apró szemű tudta, hogy az őket megállító láb tulajdonosa azóta Budapesten él, jó újságíró hírében áll, és hogy verseket is szokott írni, talán költő is, azonban fogalma sem volt arról, hogy most mit keres Nagyváradon, és azt sem tudta, hogy mi fog most történni – az is megfordult hirtelen a fejében, hogy most fogja rajta behajtani az évekkal ezelőtti nyilazást. Zavarban volt, legszívesebben elmenekült volna, de friss joghallgatóként úgy érezte, hogy ma meg kell védenie becsületét. A két barátja előtt nem akarta kimutatni félelmét. Feszengve várta a történéseket, tudta, itt most a jogászbecsület a tét.

Az újságíró kifújta a füstöt, majd egy hanyag mozdulattal elnyomta a félig elszívott cigarettáját a hamutálcán. Ismét a magas homlokúra nézett, végre megszólalt: *No, aztán jól kipocskondiáztak bennünket maguk ott az Európában?* Hangja nem is lehetett volna dölyfösebb. Az ifjú kissé zavarba jött. Nem sokkal korábban valóban ott ünnepelték jogászavatásukat. Hiába magyarázná, hogy nem mindenik jogász osztozik Büchler Pali ősjogász nézetével, amely szerint az itt ülő urak csupán jelentéktelen firkászok, ócska tintanyalók, züllött jellemek, így inkább bele sem fogott. A fiú tudta, innen nincs kiút, ennek párbaj lesz a vége. Zavarában nem felelt, csupán forgatta a szemét, s került az előtte ülők tekintetét. Hamarosan ismét az újságíró szólalt meg, miközben a szomszédos, szabad asztaltól egy széket húzott át a sajátjukhoz: *Nyugodjanak meg, nem haragszunk, csatlakozzanak hozzánk* – mondta pöffeszkedve, s azon nyomban zakózsebébe nyúlt, cigarettát vett ki dóznijából, rágyújtott. Így folytatta a nem mozduló fiatalok irányába: *Önök meghívnak minket vacsorára és néhány italra, mi pedig elfelejtjük az egészet* – közben fölényeskedően nevetett. A három legény összenézett, mindnyájuk ugyanazt gondolta: inkább meghívják a két férfit, mint hogy ezen az ünnepi napon valakinek közülük párbajoznia kelljen, és esetleg megsérüljön, ne adj' isten, meghaljon. Ily módon elfogadták a felajánlást, csatlakoztak a két úrhoz. Az újságíró asztaltársa látszólag nem volt elragadtatva barátjának hirtelen ötletétől, melynek következtében immáron öten ültek a négyszemélyes asztalnál. De nem ez bántotta

leginkább, hanem az, hogy nem tudják befejezni eszmecszeréjüket egy férfi és egy nő hosszas, ellentmondásokkal teli, sokszor fájdalmas szerelmi kapcsolatáról, amibe az imént olyannyira belemélyedtek.

A három fiatal kezdetben nem beszélt, feszülten meredtek a két másikra. Az idősebbik cigarettát cigaretta után szívott és vörösbort rendelt, rendkívül sokat, s nagy részét ő itta meg. Az elfogyasztott borral és elszívott cigarettával arányosan oldódott a hangulat közöttük. Gólyabárlól beszéltek, a százévesnél idősebb jogakadémiáról, borról, nőkről, politikáról. Hosszas eszmecszerét folytattak a jövőről. Leginkább a nagy szemű és a magas homlokú beszélt. Mikor az újságírónak már alig forgott a nyelve, egy hirtelen mozdulattal intett a pincérnek és azt kiáltotta felé, hogy papírt és ceruzát hozzon. A felszolgáló vonakodott megtenni a részeg úr kérését, azonban némi biztatást kapott az öttagú asztaltársaságtól: nem lesznek hálátlanok fizetéskor. A pincér kerített valahonnan kis darab papírt és írószert, letette az újságíró elé, annak egyből felcsillant a szeme, borgőzös hangján megköszönte a kedvességet, s helyéről felállva szorította meg hosszasan a pincér kezét. Az kínosan érezte magát, s gyorsan elviharzott egy másik asztalhoz, ahol éppen fizetni készültek a vendégek. A nagy szemű felállt a székére, közben majdnem elesett, a mellette ülő jogászhallgató mentette meg attól, hogy nevetség tárgya legyen, ő segített neki felmászni az asztalra is. Jobb kezében tartotta a ceruzát, a balban pedig a lapot. Immár az asztalon állva mindkettőt a magasba emelte, s diadalittasan kiabálni kezdett, viszont nemcsak nyelve csuklott meg, hanem térde is, minek következtében hangos nevetés tört ki az étteremben. Asztaltársai leültették az újságírót, sejtették, hogy mi fog következni. A férfi az asztal fölé görnyedt, átszellemülten vetette gondolatait a papírra. Gyorsan és határozottan írt, de közben egy-egy pillanatra szemhéja le-lecsukódott. Alkotás közben nyelve hegyét kis időre kidugta ajkai szélén – ez nála a totális koncentrációnak volt a jele. Barátja tudta, hogy ilyenkor nem szabad megzavarni őt, így inkább a három jogásznak tanuló fiúval beszélgett. Közben az étterem lassan kiürült, rajtuk kívül egyetlen asztalnál ültek csupán, de azok is fizetni készülődtek. Az a pincér, aki nem sokkal ezelőtt papírt és ceruzát vitt, hosszú, megvető pillantásokkal nézett az éppen alkotó férfiúra és asztaltársaira. A terem elhalkult, csupán a ceruza és a papír sercegését lehetett hallani. A pincér már éppen rájuk akart szólani, amikor a költő diadalmasan felállt, ennek a mozdulatnak a következtében lábszárával hátralökte nehéz székét, és azt mondta: *Megvan, megcsináltam.* Közben egyenesen költőtársa szemébe nézett. Az tudta, miről van szó, ugyanis mielőtt a jogászhallgatók csatlakoztak volna köreikhez, a nagy szemű költő abba az elhatározásába avatta be, hogy egy verssel fogja lezárni hosszú és viharos kapcsolatát szerelmével, eddigi legnagyobb múzsájával. Ez készült el most. Örömeiben megrészegülve intett a pincérnek, hogy hozzon még bort, de költőtársa lebeszélte a további italról, jobb

ajánlatot tett neki. A nagy szemű, engedve a csábításnak, félig lehunyt szemmel, kaján mosollyal a száján bólíntott egyet, majd határozatlan mozdulattal kereste meg zakózsebét, de mielőtt belehelyezte volna a verset, még mutatóujját egyenesen felemelte és azt mondta: *Majdnem elfelejtettem, a cím.* Kiterítette a papírt az asztalra, a lap aljára pedig odaírta: *Elbocsájtó magasztos levél.* Összehajtotta a papírt, zsebre vágta, a ceruzát hanyag mozdulattal a pincér felé dobta, és bizonytalan léptekkel már indult is ki az étteremből. Félúton még visszaszólt a három joghallgatónak, hogy bőségesen adjanak borravalót a pincérnek, és csak úgy melleleg megjegyezte, hogyha van kedvük, akkor *holnap* reggel kilencre jöjjenek az EMKE nevű kávéházba, mert egy roppant fontos irodalmi összejövétel lesz ott. A magas homlokúban újra előtörték az irodalmi ambíciók, már iskoláskorában is csak a történelem- és irodalomórákat kedvelte, más tantárgyakat unt, így komolyan fontolóra vette a másnapi kávéházi megjelenést. Mikor kiléptek az étterem ajtaján, a két költő már messze sétált, az idősebbik dülöngődve járt, hol barátja vállának ment neki, hol az épületek vakolatát súrolta végig zakójával, ilyenkor a hangos nótaszó alábbhagyott, de mihelyst két egyeneset tudott lépni, újra belekezdett nótájába. Ők, ott hárman, az étterem bejáratánál még álltak egy kicsit, a magas homlokú fiatal fiú egyfolytában a két úr után nézett, a fel-felhangzó énekfoszlányok egyre csendesültek, látta, hogy a bordélyházak irányába mennek. Egy kacagó őszi szél járta át a város utcáit. A fiúban kétely fogalmazódott meg jogi pályáját illetően. Visszavonhatatlan elhatározást tett: holnap reggel újra találkozik evvel az egyedülálló férfival.

PÁLL ANDRÁS

Ne pazarold a töltenyt

– Én nem megyek sehova, az má egyszer biztos – mondja. – Felőlem ti menjetek.

Persze nem mennek. A nagyapát nem hagyják – nem hagyhatják ott. Mert „ő már el volt az elsónél, azt mondták, az véget vet mindegyiknek. Nem történt semmi. Apám is katona volt, nagyapám huszár, itt nem lesz front”. Részben igaza lesz. A közelben egy kisebb front lesz, de visszavonul az oroszok elől. De a nagyapa is hazudik. Ő a sánta miatt nem volt besorozva, de attól jól tudja, hogy a nagy háború alatt a tölgyesi harc magába ölelte Ditrót és Remetét is. A feszültséget érzik a gyerekek is. Főleg, mert Gencsi mama úgy duzzog, hogy „jó van, akkor mind itt halunk” csirkeetetés közben.

– Sándor!

Előtűnik a sütőből. A sütőben lévő asztalon fogják felboncolni tizen-négy év múlva, miután meghal gyomorfekélyben, egy nappal azelőtt, hogy Jóska megházasodna. Ebben a családban már generációk óta az a szokás, hogy az elsőszülött fiú és lány az apa és anya után neveződik el, úgyhogy még a nem túl kreatív faluhoz képest is sok a hasonló név.

– Adjá enni a disznyónak!

Jóska a fűvön ül és nem érti, hogyha itt maradva mind meghalnak, miért nem mennek el.

– Te, hallod? – ugrál oda Sándor etetés után.

Jóska, kezében egy fűszállal, felnéz és hallgat.

– Van egy ötletem – mondja Bandi bátyja.

– Azért pakolsz?

– Igen.

– S mi az? – támad kissé Mária.

– Az, hogy pakolunk.

– Miért?

– Mert jön a háború.

Mária meghőköl, de nem enged.

– Honnan tudod?

– Most mondta a Pál Sanyi – kis csend. – Már csengettyűztek, s a templomba is kimondták.

Na, ha a templomba is kihirdették, akkor az igaz.

PÁLL ANDRÁS saját bevallása szerint nem író, csak írt. „Nincs címem, csak nevem. Soha nem jelent meg kötetem és nem is fog. Ha mégis, ezt majd kivágom ollóval – akkor is, ha pdf.” A Tabéry-pályázaton a PKE zene szakos hallgatójaként vett részt.

– Ételből sokat, de leginkább olyat, ami megmarad – mondja bátyja, s felvesz az ágyról egy lájbit. Ezen az ágyon fog meghalni egy egyszerű hűlésben, hiába pofozza Emma egyre kétségbeesettebben.

– S milyen az olyan?

– Például csirkehús.

– A csirkehús hamar megromlik, Bandi.

– Akkor nem, ha még mozog.

Manci beugrál az udvarról. Errefelé a Máriákat szokták így becézni, hozzátéve pedig ehhez azt, hogy az anyját is így hívják, születik majd pár félreértés abból, hogy ő Margit.

– Mennek valahova? – ez a kérdés, ami fogalmazásmódjával utal a kimaradásvágyra, reprezentálja Manci teljes gondolkodását.

– Igen, és te is jössz – emancipál Mária.

– Igeeen? – ironizál Margit.

– Igen biza – nem veszi ezt észre az anya.

– Szedjél össze valami meleg ruhát, de ne túl sokat – szól Bandi lágyabban.

Manci megrántja a vállát és odabilleg a szekrényhez.

– Ne azt a kabátot hozd – veszi fel később Emma a felelősségteljes nővér szerepét, miután Manci a szépséget részesíti előnyben.

– Hanem? – kérdezi úgy, hogy összesen két kabátja van.

– Hát hanem vajon – rázza meg a fejét Emma és kinéz az ablakon.

Németek jönnek be az udvarra. De úgy, mint akik bankba lépnek – civilizáltan, egyértelműen, engednek maguknak egy pohár vizet a sarokban, nem zavarják a többi várakozót, de attól még igényeik vannak. Ezeket a pár ott maradó család készséggel teljesíti, részben tiszteletből, részben félelemből, de leginkább ezen kettő valamilyen holisztikus egységből. Hogy ezekre rendeletek vonatkoznak, fogalmuk sincs, mégis mind betartják.

Zsákok. Leginkább zsákok. Háti vagy oldali vagy csak úgy. Először ezek kerülnek az udvarra. Aztán pár ló és még egy szekér is begurul, rajta széna. Aztán sátrak és még egy zuhanyfülke is. A Jóska által várt extrém katonaiság elmarad. A fegyverek is beleolvadnak a környezetbe, a testtel párhuzamosak a váll mögött, vékonyak, csak egy antenna a fej mellett.

Szerinte még a katonák is olyan magyarosan néznek ki – ez leginkább azért van, mert jó páran azok is. Azért még gyakorlatoznak, és másnap egy autó is beparkol Béla bácsiékhöz, úgyhogy van, amiért járkalni. A következő autót később látja, miután a kíváncsiság nem engedi a félelemnek, hogy létrejöjjön. Júlia már csak akkor rántja be Jóskát a kapuból, mikor a Kübelwagen egy derékszögű kanyarral hozzáad a golyók által keltett porhoz, és elhajt a Cárina felé. Addigra már minden fegyveres ló a repülőgépre, egészen addig, amíg egy széles vállú bácsi végig nem sétál feltartott kézzel előttük.

– Hör auf Munition zu verschwenden! – ordítja, hiszen a gép addigra felkapta az orrát. – Idioten.

A dzsip pár tíz méterrel arrébb áll, keresztben az utcán, de hogy mi fontosat szállít, az az itt lakóknak soha nem derül ki.

Ezután pakolnak. Függetlenül mindentől a gyerekeknek fáj a búcsú. Még pár katona hátramarad, és sorba járnak a házakat.

A nagyapa összeszorított fogakkal sántál vissza.

– Na, mit mondott?

– Hogy jön az ellenség.

– S honnan tudja?

– Hallom – mondja Bandi.

– Már hogy... – kezd neki Mária, de Bandi kicsit erőteljesebben szól közbe.

– Csak hallgasd!

Hallgatják. De nem hallják. De lassan érzik. Mintha képzelnék, vagy mintha csak hangosabban szuszognának, vagy csak a szívük verne erősebben. Mire a magasabb hangok is megjelennek, Bandi már a fejszével eltűnt az erdőben. Mire pedig visszatér, már-már a dallamot is ki lehet venni.

– Erre gyertek – suttogja. Csak lassan tudnak haladni, és bár egy ösvényre érnek, Bandi azt gyanítja, az az útra visz, úgyhogy átvágnak rajta, majd mikor berobban a menetelés közép magas frekvenciája, bátyja átöleli az összes élőlényt. A lovak is megdermednek az odabújástól, pedig egy kis lejtőn tartják a szekeret. Mancsi részt vesz a csendjátékban, bár nem érti, miért kell félni az éneklő bácsiktól. A szükségesnél tovább maradnak így, majd szó nélkül bújnak ki és indulnak el lassan – csak éppen különböző irányokba.

– Kövessetek – szól a lányokra Bandi.

– Há hova méész?

– Most ha má így bejöttünk, már maradjunk is itt szerintem. A lovaknak is kell a pihenés.

És Mancsi előregrál egy tisztásig. Amúgy vagány lenne itt így, csak ne lenne annyi dolog. Vízkérésés, fahordás, sütés. Az este termi ezek gyümölcsét, mikor mesélnek. Bandi a száján keresztül nyúlt be, s megfogva a farkát, kifordította a farkast. Mária halott szomszédjától lopja a kolbászokat, mikor a képzeletbeli kamrából megijeszti a gyerekeket.

Réggel bátyja pedig valódi motoszkalásra ébred. Valaki tényleg lopja a kolbászokat. Végignéz a lányokon, majd harmincöt híján boldogságnyi súlyát kinyomva elkapja az ostort, és nekiiramodva úgy megsuhintja, hogy az átlépi a hangsebességet. A hangrobbanástól mindenki felébred, a medve is megijed, s attól Bandi még jobban. Tegnap még farkast fordított ki, most ezt a medvét kell elkergetnie. Ez csak egy nagy kutya. Ez csak egy nagy kutya. Bár másodpercek alatt kimelegedik és rettenetesen izzad, előrehajlik, félig széttárja karját és határozottan lép, megsuhintva megint az

ostort, amit a lovak távoli, kísérteties nyerítése visszhangoz. A medve viszont nem kerít ekkora feneket a dolognak. Egy rövid lökéssel négykézlábra kerül és elszökdel.

– Menjünk el innen, jó? – kéri Margit, és összenéz Emmával.

– Nem – fordítja el a fejét a nagypapa.

– De hát nem láttad, mit volt itt, Sándor? – rikácsol Gencsi mama. – Én mondtam, hogy mind meghalunk, megmondtam, ugye?

– S mégse haltunk meg. Maj csak egyszer. Ugyanúgy adunk nekik pityókalevest s töltött káposztát, s nem lesz semmi.

– Ez a lődöződés semmi volt?

– De őket nem kergeti senki, mer ők kergetnek!

Részben megint igaza lesz. Őket nem kergeti senki, de az orosz katonákról még nem hallott. Ők is magától értetődően lépnek a bankba, de mint bankrablók. László Zsolt disznóját is magától értetődően lövik le és sütik meg az udvaron, a tüzet néha egy-két bútorral szítva.

Az, hogy Erzsikével mit csináltak, az nem jut el ide az utca végébe, de az egyik reggel Anna mászik át a kerítésen, és leugorva a tekintete találkozik a Júliáéval. Ő megszeppen, de Júlia határozottan megfogja a karját és a hátsó udvarba, a létrához viszi. Később visszagondolva a szín nem volt a legjobb rejtkehely, de az oroszok lusták picsát keresni, és a németekkel ellentétben amúgy sem igazán jönnek le ilyen mélyen az utcába. Éppen ezért kell felmenni. Lopakodni. Sándor és Jóska a Kereszt utcasarki kőrakás mögül lesik a nevető katonákat. Ezek fegyvere nem vékony és nem párhuzamos: úgy lóg, mint egy balkezes basszusgitar. S ha már lóg, oda kell nyúlni, főleg, ha csak pár évvel vagy idősebb, mint a kőrakás mögötti gyermekek. A fiú először valami fára szálló madárra lő, majd egy a lövéstől elszaladó macskára, majd különböző célpontokat jelöl ki magának.

– Van egy ötletem – mondja Sándor, és bemászik a laza lécs mögötti üres udvarra, hogy visszatérjen egy ággal. Ellenzős sapkáját ráakasztva kinyújtja a rakás mögül, és egy kicsit megmozgatja. A fiú belemegy a játékba, és ujját rajtahagyva egy kicsit a ravaszon derül ki Sándornak, hogy az egy ismétlőfegyver. A sapka kilyukad, kőszilánkok mindenfelé. A gyerekek egymásra mosolyognak, majd percek alatt összegyűjtik a ház összes maradék fejfedőjét, ami hármat jelent: egy katonasapkát, egy szalmakalapot és Jóska leakasztja a fogasról apja egyetlen viselős kalapját.

– Így kell kalapot lyukasztani fejsérülés nélkül – kiáltja Jóska Sándor csengő fülébe, miután az behúzza a szakadt szalmakalapot. Most ő következik az apja kalapjával. Később ezt nagyon megbánja. Nem azért, mert hazaérve apja nagyon leszidja, hanem azért, mert nem. Soha nem tér haza a fogságból. Hogy a kalapok már kilyuggatódtak, Sándor az üres bottal is szerencsét próbál. Most már minden működik. Egészen addig, amíg Béla bácsi ki nem lép az utcára. Mint új mozgó célpont, egyből kilyukad, amit Jóska a rakás másik oldalánál les meg.

– Не трать зря пулю, сынок – lép át a hullán egy szélesebb vállú férfi, s nyakon veri a fiút.

Jóska először kívánja, hogy bár ne látott volna valamit, mégis úgy érzi, ez már kitörölhetetlen. A magas fűvű rét mindig kellemes bizsergéssel töltötte el, de most hazafelé menet semmi – ennek tudatosítása pedig rontja az állapotát.

A fű olyan nagy, hogy a kaput csak annyira tudja kinyitni, hogy ők beférjenek, de a lovak s a szekér kint maradnak.

– Egy kastélyban fogunk lakni?

Ez nem gyermeki túlzás volt. Bár nem az a nagyon nagy, soktornyos, de az. Jó pár éve nincs itt senki, és még nem is lesz, majd egy darabig kórházként működik, majd valaki felvásárolja, de a nyolcvanas évekre csődbe jut. Most még érződik a nemrégai arisztokrata használat.

– Nem lakunk itt, csak egy kicsit – mosolyog Mária.

Bandi pár száz métert gyalogol, amíg kijut a birtokról egy másik irányba, hogy aztán visszamenjen a szekérhez és tegye meg még kétszer ugyanezt az utat. Erre egy kutat is talál, bár órákig húzza a vizet, hogy iható legyen.

– Meddig? – kérdezi Mancsi.

– Amíg úgy el nem kezd fogyni az étel – mondja Bandi bátyja.

A gyerekek nem fognak enni. Sem aludni. Az egyik szobában óriási ágy, a másik szoba teljesen sötét, egy harmadikban festmények az ott lakottakról, egy viccesen működő zongora, leveles szoba, majd egy játékszoba. Pontosabban gyerekszoba, de hát ennyi játékot még Emmáék nem láttak egyszerre. Másnap a titokzatos padlásra is felmerészkednek, ahol kapnak lisztet, kukoricát és egy pillanatra egeret. Bandi, s talán még inkább Mária öröme, a pince több hordó bort tartalmaz. Az egyik kandalló mellett petróleum, a lovaknak istálló, s egy furcsa szerszámokkal felszerelt szoba, ami alatt, mint kiderült, miután Emma félig beleesett, egy másfél méter mély üreg van. Szabadság. A lányok hamarosan pucéran szaladgálnak, döngölik a sarat. Senki a közelben. S amikor már el kell indulni, a gyerekeknek fáj a búcsú. Miután felpakoltak kukoricából és borból, kigurulnak az útra.

Az úton most senki. A család férfiai – az apát kivéve – a vészre mennek kaszálni. Aztán még a tatárdomb előtt végre szembejön velük egy szekér, lassan. „Jó napot! – Erőt, egészséget!”

Jóska a szekéren ülő Mancival szemez egy pillantásig, és mindketten ugyanarra gondolnak: ennek a gyerekeknek fogalma sincs. Ők lesznek az én nagyszüleim.

KOLUMBÁN ADRIENN

Hazautaztam

Éjfél volt, amikor megérkeztem. A hold fénye vakító fátyolként borult a mindent ellepő hótakaróra, így a halványsárga épületre vetett pillantásom sokkal inkább hunyorgás volt, mint a csodálat könnyeitől ázó szemlélődés. Sokszor álmodtam erről a helyről azokban az időkben, amikor a folyó zúgásának idegenségétől vagy az eklektikus paloták tornyainak bizarr látványától voltam beteg. Hiába leveleztem az itthoniakkal, a messziről jövő papír és az ékezetes írógép betűinek tintaszaga elhalványodott, mire újdonsült városomba ért – akkor így gondoltam –, és zaklatottan jártam a világnak abban a messzi szegletében, míg egy napon meg nem kerestem egy Öregúr.

Éppen újságot olvastam a nappaliban, amikor a telefon ideges csörgése szakította félbe egy ígéretes tárca cselekményfonalát. Az elképzelhetetlen messzeséget sugalló sercegő vonal mögött mély férfihang morajlott zavarosan. Nagyon halkán és gyorsan beszélt, így félbeszakítottam, kezdje újra, mert mondanivalója helyett abszurd gondolatokat, értelmetlen zagyvaságot hallottam. Biztosított róla, tisztán értem, mit akar közölni: különösen fontos, hogy hazamenjek a Városomba, és elmeséljek mindent magamról és a Költőről, akivel az élet valamely pontján sorsom közös volt.

– Összetéveszt valakivel, monsieur, au revoir! – búgtam egykedvűen, majd lecsaptam a kagylót. Hosszasan bámultam az íróasztalomra, kezem remegett az izgatottságtól. Kurta, szabálytalan betűkkel véstem föl valamit egy papirosra, összecsomagoltam kézirataimat és fényképeimet. Vártam.

Hajnalban indultam el. A vonatablakot átvilágító homályos fényfoszlányok ismerős ösvényként mutattak utat. Olyan könnyedén suhant velem a vonat, mintha mezítelenül csúsznék le az égből egy felhő gypjával bélelt paplanján, és izgatottan röpülnék a világ fölött, hogy kiválasszam sorsomat. Mi lesz belőlem? Megváltó, aki új korszakot terem, reménységet hoz az elárvult népnek, amelyet sorsára hagyott az Isten, vagy pedig megváltott, aki hűségesen kísér valakit, és elsimítja lába alatt a föld göröngyeit?

Gyermek voltam, amikor a Stern-ház szomszédos kertjének fái alatt fiatal szerelmeseket vettem észre. Akkor láttam először a Költőt. Kalapját sétabotjával az ég felé emelte – így mutatványozott a mellette álló, kellemesen elegáns Nő szórakoztatására. A Nő magas csipkegallérú ingben, S ívű szürkés ruhában tetszelgett, arcát ferdén viselt szalmakalap takarta, ame-

KOLUMBÁN ADRIENN (1996, Székelyudvarhely) a PKE magyar nyelv és irodalom szakán végzett, a Szegedi Tudományegyetem vallástudomány tanszékének mesterképzős hallgatója. A 2017-es Kortárs Hangon nemzetközi irodalmi pályázat különdíjasa, versét közölték az Irodalmi Szemle nyári számában. Az SZTE „Re-Ady” verspályázat díjazottja.

lyet hosszú tollak ékesítettek. Ennek az előkelő anonimitásnak köszönhetően a Költőt hosszú szalonkabátjában és a Nőt tollas fejfedőjében gyermeki fantáziám két karcsú Madárhoz hasonlította. Áhítattal figyeltem a jelenetet, és azon tűnődtem, mit tehetnék abban a feleszméléstől lázas pillanatban, hogy léteimet legalább csekély ideig föl-villantsam számukra? Szinte ösztönösen nyúltam nyílvezzőm után, és mindenféle nehézség nélkül céloztam rájuk. Ügyetlenül repült a nyílvezző, és lábuk előtt landolt. A Költő zavartalanul vette föl a földről apró jeladásom pálcáját, majd átnyújtotta a Nőnek.

– Ámor nyila volt – szolt, arcán a szerelem összetéveszthetetlen mosolyával.

A vonat ráérősen döcögött végig a napfénytől lángoló égbolt alatt. Megilletődve néztem az apró felhőket, mintha csak először látnám őket. A világ jelenségeinek megszokott ritmusa nem hagyott bennem nyomot a Költővel való ismeretség pillanatáig. Azután másképp tekintettem az életre. A fiatalság törekvő vágyai minden reggel kikiáltottak ágyamból, hogy napkeltétől egészen napnyugtáig megéljem az életet. Azt hiszem, nem is a sajátommal, hanem a Költő szemével bámultam a sűrű égbe fúrt zöld toronyok és ormok látképét, és időről időre visszajátszottam a Stern-házi jelenetet, amely először ihlette meg írói fantáziám. Ez a kép volt világom addig a bizonyos napig, amelyre pontosan rá tudok mutatni a naptárban. A Költővel való ismeretségem kezdetének pillanata a jogászavatásunk estéjén, amikor egy asztalnál ültem vele, és először szolt hozzám, még ennyi év múlva is életem sorsdöntő eseményeinek fényével világol az emlékek ködös vonulatában. Kezdetre volt ez egy kiteljesedésnek, egy életnek, amely folyamatos volt és szép, alkoholmámoros, bohém, de komoly és indulatos is. A Költő jó ember volt, olyan, akinek lépteit hosszú nappalokon keresztül őrizték az utcakövek és a kávéházak. Mondanivalója a tenger éles morajlását hívta elő, kalandjai példaértékűek voltak minden ifjúnak. A Nővel való szerelmét számontartották e történet szereplői, az elme racionalitását megbomlasztó, szerelemtől ittas verseit pedig olvasták és érteni akarták. Megtörtént vele az élet. Megváltó akart lenni.

Az este láthatatlanul terítette be fülkémet, szemem alázatosan alkalmazkodott a sötétség fényviszonyaihoz. Sosem hittem a fény reményeket tápláló, gyógyító erejében, korántsem ok nélkül. Mint minden földi valóságot, a Költőt is legyőzték a világ szinte már unalmas gyötrelmei. Először a szerelem veszett el, az érzés, mely addig minden tüneménynek értelmet adott. A Nő mint egy jelenés szállt tova az emlékek megszépítő távlataiba. Egyszer láttam még őt, gyászos kifejezéssel tekintett rám, mintha nem akarna megismerni engem, a fájdalmas csata emlékére épült, utolsóként épen maradt kőszobrot. Mondani akartam neki valamit, amit csak tőlem tudhatott volna meg, azt, hogy a Költő rá gondolt utolsó földi órájában, és a túlvilágra kérezkedő szemei megvallották, hogy ő volt a valódi, az egyet-

len igazi Nő, aki után már csak Kisasszonyok és ábrándok halovány kizantémjai alkottak hervadt ösvényt az öregedés kietlen magányában – végül finoman biccentettem fejemmel, és elsétáltam. Ezután minden kedves emléket betemettem a romlandó valóság sírboltja. Elvesztek a boldog évek, eltűntek a lépések az utcakövekről, a kávéházakat bezárták, átnevezték. Lezuhantak a Madarak. Meghalt a Költő.

A vonat ablakán keresztül világló Város ismerős tornyai integettek. Utoljára készítettem képzeletbeli leltárt írásaimról, emlékeimről, művemről. „Szép kis csokor” – gondoltam –, majd számba vettem fényképeimet is: arcok, mosolyok, mennyi ismerős idegenség. Érteni a világot és emlékezni valamire, ennyi volt célom. Hogy sikerült-e? Azt hiszem, kezdett sejtelnem lenni arról, milyen folyamatok csörgedeznek az ember lelkében. Én hittem egy Város eszmeiségében, hittem egy Költő erejében, egy szerelemben, amelyet nem én éltem át, csak szemtanúja voltam a világ természetfölötti mozgatóerejének, általa. Ápoltam egy Kultuszt, mert nem csak a Költő emlékezetét, hanem egy Stílus képét is őriztem vele. Nem őket akartam visszaidézni, hiszen pontosan tudtam, milyen észrevétlenül hullik atomjaira az anyag, és miként vesznek el eszmék a jelentéktelenség pincéjében. Nem miattuk küzdöttem már, hanem azért, hogy az emlékezés álmatag fátylán keresztül felidézhessek egy fiatalságot. Egy ideje gondolkodom, mikor jön el az a pillanat – egyáltalán pillanat-e –, amikor a dolgokat racionálisan szemlélhetjük kellő távolságból, érzelemmentesen. Talán eljött, de késve jött, hiszen már nem lesz Holnap.

Éjfél volt, amikor megérkeztem. A hold fénye vakító fátyolként borult a mindent ellepő hótakaróra... Az Öregúr selyemcilinderét megemelve lépett elém. Hangja ismerősen csengett a telefonból. Kissé zavart illendőséggel kérdezte, jól utaztam-e, majd barátságosan megszorította kezem.

– Nagyon jól, uram – feleltem, közben az ismerős épület halványsárga falait bámultam.

Megérezhette aggodalmamat, megveregette vállam.

– Jól végezte a munkáját, ne féljen.

Meg akartam köszönni, de némaságra intett.

Így történt. Egy hét múlva találta meg bejárónóm a kurta betűs papírost. Azt mondják, könnyezve olvasta, de ezt nem hiszem el, erős és megfontolt nőnek ismertem:

„Hazautaztam. Évi bére az íróasztal fiókjában van. Ígérem, hall még rólam. Öntözze a virágokat, amíg megélnék. Kezít csókolom, T. G., Kelt. 1958. január 5.”

PATAKI ANETT

Gondolatok a lövészárkokról

Ástak és lövöldöztek. Az ásás kemény munka volt a fiatal karoknak, ám az izomszövet jól reagált a terhelésre, szinte pár nap alatt láthatóan megduzzadt. Ha nem ástak, nem volt hova elbújni. Ásni kellett a fedezékért, ásni kellett az életükért. A lövöldözés egészen más dolog volt, az a lelket terhelte, és bár az izomláz napról napra enyhült, a lövöldözés okozta mardosó érzés nem csillapodott a mellkasban. Mások a lövöldözést is az életben maradás stratégiai lépésének tekintették; egyszer el kellett fogynia az ellenségnek. Még az oroszoknak is.

A Monarchia lövészárka napról napra épült és szépült. A robusztus csizmák ledöngölték a földet, a kerges kezek pedig pallót fektettek a vizenyős szakaszokra. Lassacskán fa- és vesszőlambériával borították a falakat, míg a szabadon hagyott részekre kis mélyedéseket vájtak polc gyanánt. A szerencsésebbek szert tehettek egy-két szalmazsákra is.

Hogy az ember az egyik legalkalmazkodóbb faj a világon, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ezek az anyjuk szoknyája mögül szalajtott kiskatonák rövid idő múltán olyan otthonosan mozogtak a sárfalú üregekben, mintha mindig is ott laktak volna. Nem volt idő undorodni, és nem volt értelme tiszta szobába vágyani, ha egyszer itt kellett lenni. A kétszer két méteres járat úgy határolta a mozgásterüket, mintha aranyhörcsög lettek volna egyetlen hosszúkás ketrecbe zárva. A ketrec azonban háromoldalú volt, fent egészen az égig ért. A lassan úszó felhők vagy a csillagok látványa felemelte a katonák szívét, megröptette őket, szinte már-már rápillanthatnak távoli otthonuk vörös téglafalára vagy barna zsúpfedelére, ám mielőtt elérték volna, a szürke, mocskos esővel együtt visszahulltak az árokba. Úgy riadtak fel ilyenkor, mint aki nem érti, hogy kerül a penészszagú szalma a feje alá.

A kiskatonák mellé számban legalább ugyanannyi harcot tapasztalt férfi is kellett, hogy a rajok ne zülljenek el. Az ukrán- és szlováklakta területeken húzódó frontvonalon számos legendás csatatér feküdt. Ha tüzcsend volt, a szerény vacsora mellé golyózápokban gazdag történeteket lehetett hallgatni – pontosabban elkerülhetetlen volt. A kiskatonák tágra nyílt szemmel hallgatták, hogy a nagy öregek milyen halálos veszedelmekből menekültek meg, milyen hősies tetteket hajtottak végre, vagy hogy a szerencsétlenebbek golyó lyuggatta holtteste meddig hevert a vörös zónában. Úgy hallgatták ezeket a történeteket, akár a gyerekek a rémmeséket.

PATAKI ANETT (1992, Székesfehérvár) író, költő. Tanulmányait A Tan Kapuja Buddhista Főiskolán és a Károli Gáspár Református Egyetem japanológia mesterszakán végezte. Cserediák-ként tanult a japán Fukusima Egyetemen. Versei és novellái megjelentek online irodalmi oldalakon, mint a Nappali Menedékhely és olyan irodalmi folyóiratokban, mint a Helikon. Jelenleg Japánban él és dolgozik.

Az ő mumusaik azonban nem sötétben rejtőző szörnyek vagy bibircsókos boszorkányok voltak, hanem éppolyan emberek, mint ők. Talán az oroszok éppen ugyanilyen történetekkel szórakoztatták és borzongatták egymást odaát, az ellenséges árokban.

A sorstársiasságon kívül kevés kapcsolat volt a két árok között. Párbeszédük kimerült a tüzelésben. Nehezen megfejthető kód volt ez, ami a tűz intenzitásából, hosszából és csendjéből épült fel. A tűzre mindig válaszolni kellett, figyelmen kívül hagyni az üzenetet, még ha dekódolatlan is volt, modortalanság lett volna. Sőt, az ellenség szemében talán gyávaság is. Nem volt egészen világos, hogy mi a gyávaság; tett, szó vagy érzet. Gyáva az, aki nem viszonzza a tüzet, a golyózáporban az anyja után jajong a szalmazsákok között, vagy aki megpróbál meglógni, amint alkalma adódik. Gyáva az, aki azt mondja, nem akar itt lenni, aki nem akar meghalni, aki bevallja, hogy fél. De gyáva-e az, aki ezeket nem teszi, nem mondja, de gondolja minden egyes percben?

A lövészárók egyszerre volt és nem volt filozofálás helye. A nagy csendekben, a hosszú várakozások alatt az ingerszegény környezetben az elme kénytelen volt olyan ajtókat kitárni, amiket eddig soha, és olyan mélységig hatolni, ahová mindeddig nem volt szükség elmerészkedni. A gondolatok azonban, ha mélyebbek voltak az otthonuknak ismert ároknál, megzavarhatták az elmét. Egyszerűen egyes ajtókon nem jöhetett vissza az ember ugyanúgy, ahogy bement rajtuk. Ahogy a letépett pitypang magjai kelnek útra pihés ejtőernyőiken, ha belebotlik az ember, úgy szálltak a gondolatmagvak is mindenfelé. Az ilyen magokból aztán kérdések keltek ki. Miért vagyunk itt? Mire jó ez az egész? Miért nem az gubbaszt itt, aki a háborúást elkezdte? Az ilyen kérdések szöveget ütöttek a fejekbe. A lövészárókban pedig semmi sem volt rettegettebb, mint egy fejsérülés.

Tegnap esett az eső, így ma tucatszám heverték az átlyukasztott sapkák a sárban.

TANKÓ ANDREA

Sapkalabirintus lélekkarcolások apropóján

Valamikor zöld lehetett a rét, amely most szürke. Por- és hamuszagú. Nincsenek fejfák, névtáblák, virágcsokrok sem. Nincsenek térdelő, könynyező anyák és gondos, takaros idős asszonyok sem. Szuronyhegyre tűzött sapkák, azok vannak. Egymás mellett, mögött, előtt ágaskodnak. Sapkalabirintus. Jobbra lép, balra lép, sapkákba botlunk. Meg szuronyokba.

A teremben állott szag van, a szememmel lopva keresek egy ablakot, miért nincs egy ablak sem, vagy ha van, miért nem nyitják ki? Nem kell kinyitni, mióta nem lehet bent cigarettázni. Nincs füst, nincs gond. Csak állott szag. És fájdalom. Távoloról hallom, amint a mikrofonnál levő férfi élces hangon éppen odaér a szövegben, hogy idézet: *s a sapkák pillanatok alatt keresztülfúrva sülyyedtek vissza árkaikba*, idézet vége. Traumáról beszél, lelki bugyokról, hanyatlásról a mindennapjainkban. Ilyeneket mond, hogy minden mindennel összefügg, meg hogy egymás léleknyomaiban élünk, s mindeközben egyre távolabb érzem magam a hangjától. Csak az az átkozott állott levegő zavar, az nem marad ott a teremben, beleeszi magát a bőrömbé, nem szabadul tőle az orrom sem, miközben én egyre gyorsabban távolodom.

Kapálózva nézek körbe, keresem a tekinteteket, amelyekbe kapaszkodhatok, hogy itt maradhassak, nem akarok emlékezni, nem akarok olyan valamire emlékezni, ami sosem volt a valóságom, nem lehetett a valóságom, hisz sosem jártam azon a mezőn, elefánttemetőt is csak a mesében láttam. Nem az én emlékem, akkor miért jön elő újra és újra, akaratlanul? Miért vagy itt, mit üzensz? Van egy nagy közös emlékputtonyunk, amelybe belepakoljuk a tapasztalatainkat, s amelyben benne vagyunk mind? Egy nagy, kitégított mea culpa. Ahogyan benne vagyunk abban is, hogy következetesen kilökjük magunkból azt, aki nem felel meg az elvárásainknak, s addig lökjük őt, míg beletáncol a sírba, s sóhajokat lehelünk rá, hogy hogy történhetett, hogy nem tartott ki, hisz ez meg hisz az sóhajokba burkoljuk. Benne vagyunk, nyakig benne vagyunk egymásban. De akkor minek a sapkák? Miért van itt annyi ismeretlen sapka?

Egy ideje visszatér ez a belesülyedés. A közös emlékezetünkbe való belemerülés. Akkor is, mikor az ötös trolin próbálok meg talpon maradni a reggeli homályban, s kabátom biztonságába gubózom (magamba), pont úgy, mint most, egy előadás kellős közepén. Az állott levegő tenné?

TANKÓ ANDREA (1997, Sep-siszentgyörgy), a kolozs-vári Babeş-Bolyai Tudománycentrum magyar-komparatiztika szakos hallgatója. Az irodalom számára jelenleg egy világot képez, híd önmagához és másokhoz, valami, ami közös lehet. Korábban jelent meg novellája a Várad folyóiratban, valamint a Bibliofil Alapítványnál is.

Ismeretlenek, s mégis, mintha mindet próbáltam volna már. Csak valamiért nem tetszettek, vagy a szabás miatt, vagy a színük volt túl erős, valamiért nem választottam, azok azonban, akik választották, most mégsem viselik. Helyette ott ülnek a szuronyhegyeken, s kiáltoznak. Mikor még csak távolról figyelem, kiáltásokat hallok, groteszk, fanyar, artikulálatlan hangokat. Körüllengik a sapkalabirintust, mintha élnének a sapkák. Közelebb kell mennünk, gyere, mondom, szinte csak úgy magamnak, mert egyedül vagyok, mégis, minden alkalommal, mikor alámerülök, érzem a jelenlétét valakinek, akit nem látok, és nem is hallok, mégis, mintha minden lépésben belelehelné a nyakamba, hogy nem vagy egyedül, hogy meg kell tenned, s mindahányszor megpróbálom túlkiabálni a labirintus felőli kiáltásokat, valami elgáncsol, s én orra esem. Nem hagyhatod annyiban, csepeg a vér a térdemből, ez igen, az óvoda óta nem volt ekkora seb a lábamon, nem hagyhatod annyiban, meg kell tudnod, miért, miért nem öltözik díszbe a mező, miért nem mondjuk el, hogy nem baj, hogy más vagy, jó ez így, miért hagyjuk magunk és egymást sokszor olyan nagyon egyedül? Csepeg a vér a térdemből, ezt csepegi, csepp-csepp-vércsepp. Maradj.

Én pedig maradok, s közelebb érve elnémul a mező. Arcokat látok, tetetlen arcokat, haloványak, szinte átférnek a tű fokán, ott lebegnek a labirintusban. Ki vagy? – teszem fel a kérdést, aztán mosolygok magamon és azon, hogy még mindig milyen nehéz jól kérdezni, a lényegre kérdezni rá. És ahogy elérem a mező némaságát, belelépek a labirintusba, kanyar kanyar után, szuronyhegyek, rövidebbek és hosszabbak, egy-egy csak a derekamig ér, másokat viszont nem érek fel, tornyosulnak körülöttem és felettem, én pedig szaladnék a válaszaim után, remélve, hogy módosíthatok a közös emlékeinken, helyette viszont csak vonszolom magam, s érzem, ahogy kellemetlen, állott levegő és por leng körül, szürkéséget lélegzem, szürkéséget lépek, honnan ez az áporodottság?

Hozom magammal valamelyik utamról a szokást, hogy hozzá kell érni a dolgokhoz, nem elég csak látni és megcsodálni vagy elborzadni tőlük, érezni kell az anyagot ahhoz, hogy igazán kapcsolatba kerülhessünk a körülöttünk levő világgal. Hát ezt teszem. Végighúzom a kezem a szuronyokon, néhol még a sapkákat is elérem. Érdes szurony, puha sapka, kicsi és nagyobbacska is, fekete, széles karimás, narancssárga virágos, de lyukacsos, foltozott barna is van. Átráz a hideg és a testet öltő sejtelem, de nem, most nem elég az akkor majd színről színre, össze kell gyűjtenem a válaszaikat, hogy kiléphessenek a közös veremből, hogy összecsukódhasson a batyu szája anélkül, hogy benne merüldözni, s hogy jelen lehessenek az utazásokkor, az előadásokon, hogy jelen lehessenek. De a labirintus beleharap a saját farkába, beleivodom a bőrébe, s nem akar kidobni magából. Hát hagyom, hogy testet öltson a sejtelem. Először a lába rajzolódik meg, rövid, apró kis lábón áll, majd fokozatosan halad alulról felfele, utolsó mozzanatként pedig arcot kap, tátogtató, hangot formálni képtelen ajkakkal és ordí-

tozó szemmel, majd a test önálló mozgásba kezd, sikerül neki az, amit én csak próbálgattam: leemel egy sapkát, a fejére illeszti, mire nagy csattanás hallatszik. Ki akarok nézni a labirintusból, baleset történhetett, hátha segíthetnék, tanultam elsősegélynyújtást, engedjenek oda – de a labirintus magába zár, s mikor ernyedten visszafordulok, a testet a földön találom, felém nyújtja a sapkát.

– Vissza? Tegyem vissza a szuronyhegyre?

Bólint, én pedig visszateszem a helyére (miért nem a fejen a helye?), mire a test részei ismét hadat üzennek egymásnak, s összeállnak eggyé, hogy lábra álljon, majd elinduljon felém.

– Ne, nem akarom, maradj távol, nem tudom, mit akarsz – képtelen vagyok tovább hátrálni, a mező labirintusa felsérti a bőröm, s visszalök a testhez, mire az lassan, megfontolt mozdulatokkal göngyölödik vissza belém. Ne. Érzem, ahogy végigkúszik a csontjaimon, a bőröm alatt a test, ami sejteleből lett, s ami válaszként bólint rá minden kérdésre. Belém olvad, hogy (ki)mehessek.

Patakok születnek az arcomon, közben pedig hevesen bólogatok. Fejek is lehetnének ott, arcok a szuronyon, de van, hogy már nem fér el több sebhely az arcon, így tessék, adunk egy sapkát egy arcért cserébe. Szuronyra húzott sapkát, miközben visszahúzódunk a csendbe, hogy ne az arcot fúrja keresztül a támadás. A sapka eltávolít a fájdalomtól, amire magunk képtelenek vagyunk. Mert az elhagyatottság beleépül az árvaházban kezemet szorongató kislány minden sejtjébe, horzsolásokkal teli a mellkasa, mutatja nekem, én pedig tudom, hogy nem múlik el, hogy nem a mellkasa, hanem a szíve karcolt, mégis azt mondom, hogy semmi baj, elmúlik hamarosan. Igen, az övé a gyereksapka. S beleépül a tömbház mögötti garázsban lakó hajléktalanba is a fájdalom, hiába kap jó szándékkal adott kenyérhéjat vacsorára, s kirügyezik a fájdalma, míg már nem őt mardossa, hanem lyukat rág a sapkájába. S így aggatjuk a sapkánkat, mikor már nem fér el több karc a testünkön.

Csepp-csepp-vércsepp, gördül a vércsepp, folydogál az arcomon a patak, megbirkózunk a karcokkal, nincs annyi, hogy ne férjen el a testen, nincs szükség szürke, porlepte mezőkre és lélektemetőkre, bólogatok magamban minden gondolatra, gyerünk, akarjátok kitörölni az emlékezetünk-ből, háromra, akarjátok, egy-kettő-három. Csepp-csepp-vércsepp, még mindig nagyon fáj a térdem, közben pedig artikulálódik a fejemben a távoli kiáltozás, s megszólal a sapkalabirintus. Így lehet átlóni sapkát (belesüvít a szél a szóba) sérülés nélkül. Holnap előkeresem a vöröset.

Valaki megpattintotta az ablakot.

LŐNHÁRT MELINDA

koccintó

*szemérmetlenül vicсорít rád a kaszás
a mezítlábas égen összekoccannak
a csillagok, dideregsz, akár a
vodkanarancs a jégkockák között
gatyába ráz, mert kérdez:
– Fél-e a haláltól, Uram?
– A haláltól? Nem félek.
A meghalástól tartok egy kicsit.
De igyunk! Egészséget!*

LŐNHÁRT MELINDA (1975, Kolozsvár) tanár, költő. **Kötetei:** *A látható hiány* (2014), *Szagatott* (2018, mindkettő a Várad kulturális folyóirat kiadásában jelent meg Nagyváradon). Kolozsváron él. Jelenleg a Györgyfalvi Általános Iskola magyar-tanára.

pont ami

*elérhetővé tettél minket isten
felhasználóid és keresőid lettünk
rendszered kapcsolathálójában
evickélő halak – frissíthető
alap- és további adatok
pont ami kimaradt*

határ

abbamaradt haikuk Kántor Melindának

*hullámrajz vagyok
ahol a víz a tegnapi
kagylótörmelék*

szuszogó tenger
elárasztott partvonal
szikrázó homok
ragyogó ég a
vízben a lentben a fent
a zöldben a kék
a bentben a kint
jelenben bújócskázó
jövőbuborék
a mostban a múlt
ezer vízcseppre hullok
visszaszivárgók
ezüstnyilakként
porlok a szélben a víz
taraján három sirály
só a táj bőrén
horizont
kristálymadár

FENYVESI ÁRON

A dzsungel áramvonalai*

Kiss Adrian, Komoróczy Tamás, Keresztes Zsófia, Ulbert Ádám kiállítása

Művészet

A sepsiszentgyörgyi Magma tereiben megrendezett csoportos kiállításon a magyar kortárs képzőművészet legfrissebb művészeti pozícióival találkozhattak a látogatók. A bemutatott művek frissessége nem feltétlenül tükrözte az alkotók életkorát, és nem csak a művészek médium- és anyaghasználatából fakadt, hanem legfőképpen a témaérzékenységükből. Az expresszív művészeti kifejezésmódtól egyre kevésbé visszariadó kortárs képzőművészet az utóbbi években egyre többet foglalkozik jelenünk átalakuló természetelményével, illetve ennek a vonatkozásában azzal, hogy az emberiség lába alól kezd kicsúszni a talaj és egyre nyilvánvalóbb jelei vannak annak, hogy elveszítette a kontrollt a bolygó ökoszisztémája felett. A kortárs képzőművészetről folyó elméleti diskurzusban pedig ennek folyamányaként egyre nagyobb hangsúllyal tűnnek fel olyan poszt-humán tendenciák, amelyek nemcsak a humanizmus krízisének a tünetei, hanem az emberi faj perspektíváján kívül más nézőpontokat is igyekeznek bevezetni a bolygó jövőjének megértése érdekében.

A fenti gondolatmenet jegyében olyan kortárs művészeti alkotásokat mutattak be, amelyek a természet radikálisan megváltozó percepciójára reflektálnak. A művek a többi között a kiállítás kontextusában azt vizsgálták, hogy miként jelenik meg a természet mint egyfajta, a társadalomtól egyre inkább elidegenedő, eltávolodó mítosz a kortárs művészetben. Ez a mítosz nem csak a helytől emelkedik el, hanem igyekszik kiragadni magát az időből is. A műalkotásoknak ennek megfelelően nagyon erős volt az atemporális karakterük, kevés konkrét időhöz köthető referenciát hordoztak magukon.

A kiállítás azt a kérdést is kutatta, hogy milyen új hibrideket képez napjaink művészete organikusnak ható formák és nem organikus anyagok ötvözetéből. A természetben és

FENYVESI ÁRON (Újvidék, 1983) művészeti író, kurátor. Az ELTE BTK művészettörténet-esztétika szakán végzett. 2011–2018 között a Trafó Galériát igazgatta, 2018 októbere óta az acb Galéria főkurátora. 2009–2018 között az Esterházy Művészeti Díj zsűritagja, 2013–2014-ben a szlovák Oskar Capan Díj zsűrielnöke. Magyar művészeti folyóiratok mellett több írását is publikálta az ArtReview.

átalakuló társadalmunkban is egyre karakteresebben rajzolódni ki a hibridizáció és az adaptáció új formái. A kiállítás egyúttal a kortárs művészeti műfajok mutációit is vizsgálta. A mutáció és a hibridizáció azonban nemcsak materiális formában érdekes ebben a kontextusban, hanem nagyon sok poétikai vetületével is találkozhattak a látogatók.

A Csíkszeredában született Kiss Adrian (1990) művei archaikus tárgyak és formák indusztriális és futurisztikus átíratát adták. A londoni Central

* Sepsiszentgyörgyi Magma Kortárs Művészeti Kiállítótér, 2019. június 28. – augusztus 16. Kurátor: Fenyvesi Áron.

Fenyvesi Áron a kiállítás megnyitóján

Saint Martins College of Art and Designon diplomázó Kiss műveinek egyik sajátossága, hogy első ránézésre nehéz eldönteni róluk: Egy archaikus civilizáció alkotta őket, vagy éppen a jövőből csöppentek a kiállítótérbe? A Magmában bemutatott műveinek inspirációs forrása gyerekkorának népi tárgykultúrája. Kiss a műveiben univerzális formákkal operál, ezeket anyagválasztásával és áramvonalasított, non-figuratív mintáival kiragadja eredeti referenciális keretükből. Installációi dominánsan nagymértékben érzéki tárgyak, erős szobrászati karakterrel. A művész anyagválasztása során előszeretettel kever szerves és szervetlen anyagokat. Kíszt az angol Phaidon kiadó a világ száz vezető textilművésze közé választotta 2019-ben a *Vitamin T* című könyvében. Kissnek eddigi pályája során önálló kiállításai voltak a prágai Center for Contemporary Art Futurában, a budapesti Trafó Galériában, Art+Textben és Horizont Galériában. Csoportos kiállításon Magyarországon legutóbb a Deák Erika Galériában, a Société Budapestben és a Ludwig Múzeumban vett részt műveivel, intenzív nemzetközi jelenlétet biztosítottak számára az utóbbi években a rigai Kim?, a krakkói Bunkier Sztuki, a brüsszeli BOZAR és a grazi Künstlerhaus kiállításai. Tavaly a New York-i Art in General ösztöndíjával tartózkodott az Egyesült Államokban.

Ulbert Ádám (1984) *Thalassa* című sorozatának a mélytengeri számunkra szinte ismeretlen élővilága az egyik inspirációforrása. Ulbert művei Ferenczi Sándor 1924-es *Thalassa* (őstenger) elméletére is hivatkoznak, amellyel a pszichoanalitikus az emberek őseredeti biológiai állapotba való visszavágyódását magyarázta. A mitológia, a prehistorikus geológia és biológia tudatalatti hatását feldolgozó műveken feltűnik egy különös élőlény is, a Lámpáscsápú csikóhal, amelynek hím és nőstény egyedei a szaporodásuk során egyetlen működő testté olvadnak össze. Ulbert Ádám az amszterdami Rijksakademie programjának a résztvevője volt 2017-ig, mesterképzését az amszterdami Sandberg Instituutban végezte. A Mondrian Alap 2018-tól a holland állam egyik legnagyobb presztízsű művészeti ösztöndíjával tüntette ki. Önálló kiállítása legutóbb a prágai Karlin Studios Futurában volt. Csoportos kiállításokon részt vett a budapesti Trafó Galériában, a grazi Künstlerhausban, a Société Budapestben, a berlini Klemm's Galleryben, a Deák Erika Galériában és a zágrábi Kortárs Művészeti Múzeumban.

*Kiss Adrian: Kerítés, 2015,
fémszerkezet, bőr*

Keresztes Zsófia (1985) az utóbbi évek egyik legmarkánsabb, legmeghatározóbb fiatal magyar képzőművésze. A kiállításon szereplő új mozaikfelületű szobrai formátlan testeket, szürreális biológiai formákat idéznek fel. A művek egyik alapvető önellentmondása, aminek dinamikáját is köszönhetik, hogy organikusnak ható alakzataik konfrontálódnak kemény szobrászati héjukkal. Bár Keresztes alkotásai kelthetik akár abszurd emlékművek hatását is, a látogatók többsége számára biztosan sérülékenynek, érzékenynek fognak hatni ezek a művek. A művész rituális maszkokból, androgün testekből inspirálódott létrehozásukkor. Az alkotás kapcsán felmerülő további kulcsszavak még: mitológia, kannibalizmus és a digitális-szintetikus-organikus háromszög. Keresztes Zsófia nemzetközi jelenléte nagyon felélénkült az elmúlt időszakban, ezt jelzi, hogy a közelmúltban kiállított már a bécsi Gianni Manhattanban, a prágai Városi Galériában, a krakkói Bunkier Sztukiban, a brüsszeli BOZARban, a rigai kim?-ben, a prágai Karlin Studios Futurában, a

budapesti Ludwig Múzeumban, a grazi Künstlerhausban. 2017-ben elnyerte az Esterházy Művészeti Díjat.

Komoróczy Tamás (1963), a kiállítás rangidős művésze, az 1980-as évek vége óta fontos helyet foglal el a magyar kortárs képzőművészetben, akkor még az Újlak csoport egyik alapító tagjaként, majd a magyar médiaművészet egyik meghatározó alakjaként. Komoróczy művészeti gyakorlata fiatal művészeket megszégyenítő módon teljesen megújult az elmúlt évtizedben. A kiállításon Komoróczy Sartre egzisztencialista írásaiból inspirálódó legújabb

Ulbert Ádám: *Thalassa II. / Ikrek, hal (részlet)*,
2016–2017, olaj, vászon

Keresztes Zsófia: Az önző szövetségés, 2018, styrofoam, üvegmozaik, habarcs, ragasztó, rézcső; a falon Kiss Adrian: Dunya 1., 2017, akril, steppelt vászon

videóművei láthatók, amelyek „a semmi dialektikájának a dzsungelébe vezetnek be minket” Seregi Tamás szavaival. Komoróczy művei rendszertelen rendszerek; vizuális ritmusok és a művész által kialakított érzékeny, hártyafinomságú halmazkompozíciók tartják össze őket. Komoróczy kiállított már minden számottevő magyar kiállítóhelyen, 2002-ben részt vett a Sao Pauló-i Biennálén, 2001-ben az ő alkotásai képviselték Magyarországot a Velencei Biennálén. Legutóbbi nemzetközi szereplései közé tartoznak a grazi Künstlerhausban, a Varsói Nemzeti Múzeumban, valamint a berlini Künstlerhaus Bethanienben rendezett kiállításai. Tavalyelőtt a sepsiszentgyörgyi Magma látogatói is találkozhattak már műveivel a c3 videógyűjteményt bemutató kiállításon.

40

Keresztes Zsófia: Ízletes szelfi, 2018, styrofoam, üvegmozaik, ragasztó, habarcs, műbőr, gyapjú

Adzsungeláram
Zanalai Szerzami
nesofthe Jungle
Liniileazefing
miegale junglei

2019.06.29-08.16.

Zsófia KERESZTES, Adrian KISS,
Tamás KOMORÓCZKY, Ádám ULBERT
kurátor / curator: Áron FENYVESI

*Komoróczy Tamás: Megjelenés, 2017,
full HD, 10:30*

*Komoróczy Tamás: Oszd meg és lépj ki, 2018,
full HD, 07:*

Részletkép a kiállítás megnyitójáról

*Ulbert Ádám: Thalassa II. /
Vulkán (részlet), 2016–2017,
olaj, vászon*

RÁCZ ÉVA

Közhelyek felelősségről és/vagy tehetetlenségről

Esszé

Újságírónak lenni jó! Ezt mondom a szakmánkat tanuló diákoknak, akik még el sem kezdték a pályát, de erről álmodnak. (S azt is mondom, hogy közhellyel nem kezdünk írást, mert az unalmas, tessék szépen valami jobb kezdést kitalálni!) Aztán, amikor elhiszik, hogy ez a szakma valóban izgalmas, és változatos munkával jár, akkor eljutunk egy következő (megint csak vésszesen sablonos) kijelentésig: újságírónak lenni nagy felelősség. S érvelhetek hosszasan vagy röviden, az eredmény ugyanaz: meginog a hitük abban, hogy képesek lesznek elvégezni azt a munkát úgy, hogy megfeleljen a szakmai-etikai szabályoknak és nem utolsósorban a saját maguk és szerkesztőik által támasztott elvárásoknak. S ott marad bennük (is) a dilemma, hogy vajon a megtanultak mennyit érnek majd diploma után, s hogy a szakmában, a mai médiában hogyan találják meg helyüket, van-e igény arra a tudásra, amelyet megszereztek.

Meggyőződésem, hogy minden tanár igyekszik megszerettetni az általa átadott anyagot a diákjaival, s a tudást arra használni, hogy a fejükben tisztuljon a kép a világról. Másfelől ott lebeg a tanításban az a lehetőség is, hogy a sok információ túlcsordul és az imádatból utálat lesz. Azt mondják, az információ: hatalom. De akkor minél többet tudunk, annál hatalmasabbak leszünk, nem? Szintén közhelyet idézve: és ha igen, akkor miért nem? Költői kérdésnek készült, de írás közben válasz is alakulni kíván rá: talán azért nem, mert az újságíró tudása nem közvetlen hatalomformáló tényező, sokkal inkább olyasvalami, ami lassan épül, szinte rétegenként, egymásra, mint, mondjuk, a cseppkőképződmények a barlangban. Biztos, hogy nem annyira látványos, de éppolyan szépen építhető fel, gondolkunk például a szakújságírókra, akik – területtől függően – jobban ismerik a tanügyi rendszer, az egészségügyi ellátás, a kulturális élet stb. egészét, mint a benne élők, a benne dolgozók. S átlag működésünkben mi újságírók mégsem

RÁCZ ÉVA (1974, Szatmárnémeti) rádiós újságíró, a Kolozsvári Rádió szerkesztője, a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének elnöke. A BBTE újságírási-közkapcsolatok szakán diplomázott, most ugyanott és a kommunikáció szakon oktató. Médiakutatásaiban főleg a rádiózás átalakulását vizsgálja.

fordíthatjuk ki a világot a sarkából ezzel a tudással. De, szerencsére, nem is ezért dolgozunk. Csak néha mégis eszünkbe jut, s jó, ha ez minél ritkábban történik.

Talán ezért nem mondom el például a diákoknak azt a felfedezésemet, hogy az újságíró igen gyakran érzi magát tehetetlennek. Hogy érthetőbb legyen, jöjjenek a példák, különböző újságírói szakterületekről!

Első példa. A legnagyobb nyugdíjat Romániában egy volt kommunista börtönparancsnok kapja, havonta több mint 66 ezer lejt – írta meg egy újságíró, s másolta tőle sok ezer másikat. Az átlagnyugdíj ez idő tájt hivatalos források szerint 1227 lejt.

Ez utóbbi már majdnem elég ahhoz, hogy túléljen az érintett, aki becsületesen dolgozott, és fizetéséből megszabott értéket rendszeresen átutaltatott a nyugdíjalapba – ennek megfelelően kapja is vissza. S ha ez igaz, hogy túlélni épp elég, ha valamikori keresete és törlesztése arányában kapja a járandóságot, akkor miért is kívánnánk, hogy neki is több legyen, netán mindenkinek egyenlően jusson? Mert több országban van ilyen nyugdíjrendszer? Talán azért, mert mindkét esetben 60-70 év feletti emberekről van szó, olyanokról, akiknek már ritkán vannak nagy befektetésre igényeik? Talán azért, mert méltányosnak találnánk, ha az átlagnyugdíjasnak sem kellene számolnia a pénzecskéjét, s lesni, mikor olcsóbb a tűzifa, a sajt, a kenyér? Kívánhatunk egyenlőséget, méltányosságot, de újságíróként tenni csak egyetlen dolgot tehetünk: megírjuk a tényeket, esetleg a véleményünket is a helyzetről. A többi nem a mi dolgunk. Az újságíró nem emel fizetést vagy nyugdíjat, még a saját jövedelmének emelését sem tudja elérni, nemhogy a másét. Az aktív újságíró – tudtommal kevés kivételtől eltekintve – jellemzően megél a fizetéséből, a nyugdíjas újságíró pedig (már aki megéri a nyugdíjazást) túlél, csakúgy, mint a szomszédja. Legfeljebb az újságíró többet dolgozik, mint a megszokott nyolc óra, ettől remélve, hogy többet keres. De alapvetően hiába van több információja, mégis tehetetlen.

Második példa. Sok évvel ezelőtt szembesültem először egy Beszterce-Naszód megyei kisközösség, az óradnai magyarok helyzetével, a máshol is tapasztalható szórványsorssal. Az egykor virágzó bányászathoz kötődik a helyiek tudatában ma is a magyar identitás, tehát viselik és használják magyar nevüket, magyarnak tartják az egykor bányászokból alakult fúvószenekart, még akkor is, ha ma már se bánya nincs, se a magyar szót nem értik a zenekar tagjai. A mostanra mintegy ötvenfősre zsugorodott magyar közösségben sem mindenki bírja őseinek nyelvét, s évek óta sikertelenül próbálkoznak azzal, hogy jelentős lépést tegyenek a már több mint ötven éve megszüntetett magyar oktatás újraindítására. Mi hiányzik hozzá? Óvó néni vagy bácsi és tanító (néni) kellene, aki kitartana mellettük, a legutóbbi helyett, aki nemrég Németországig ment ott dolgozó férje után, s a mostani nyugdíjas helyett, aki nem tudni, meddig bírja még az ingázást a minden magyar közösségtől leg-

alább negyven kilométerre eső településre. Ötletek mindig vannak. A csángók mintájára kellene itt is tanítani, mondta nekik legutóbb a szórvány egyik ismerője anélkül, hogy elmondta volna, ez mit is jelent. Szórványkollégiumot kellene létesíteni, és máshonnan hozni ide gyermekeket, mondta tavaly egy fiatal ember, akinek azóta sem sikerült megvalósítani semmit magasztos tervéből. Petőfi-programos segítőt kellene kérni, fel kellene kerülni a program térképére, s akkor már nem egyedül küzdenének vélhető pusztulásuk ellen. Ezt megint csak leírhatjuk, hogy felhívjuk az illetékes döntéshozók, lehetséges támogatók figyelmét, de ettől még megoldást nem nekünk kell találnunk, hanem a fentebb említett illetékeseknek. Leírni viszont szinte kötelesség – ahogy egyik barátom fogalmazott: még akkor is, ha csak a beolvadást dokumentáljuk.

Harmadik példa. Az utóbbi időben sokan megtanulták, Romániában hol van Caracal. Legutóbb talán akkor övezte ekkora érdeklődés a település életét, amikor az akkori államelnök azt nyilatkozta: Székelyudvarhelyen is ugyanannyi autonómia lesz, mint Caracalban. De ha akkor a fejcsóválás elég volt, most sokkal mélyebb sebeket ejtett a településhez kötődő történet. Szerintem nincs ma Romániában ember, aki ne hallott volna a caracali „rémről” – mert ezt a megnevezést akasztotta rá a botránymédia –, aki vélhetően nem egy, hanem legalább két lányt megerőszakolt és megölt, sőt, a

napokban derült ki, hogy egy asszony, akit takarítani hívott a házába a férfi, szintén feljelentést tett ellene erőszak miatt. Természetes reakció: az emberek félnek, a fiatalok bátortalanabban mennek el bulizni, ha este alkalmissal, autóstoppal kell majd hazamenniük a faluba – és számtalan reakciót hallhattunk még. Továbbá azt is megtudhatjuk mostanában, hogy az effajta erőszaktevő nem is egyedi eset, csak van, ami nem kap ekkora nyilvánosságot. A történetek kapcsán számtalan emberi mulasztásra, gyarlóságra is fény derült. Például arra, hogy a 112-es segélyhívónál sem mindenki végzi kifogástalanul a munkáját, hogy az állami rendszereken kialakult rések épségünket, biztonságunkat veszélyeztetik – és hogy mi átlagemberek félünk is, általában annak arányában, hogy mennyit tudunk a borzalmakról. S hol van itt az újságíró? Hát, igazából mindenhol. Ők azok, akik nem hagyták szinte megállni sem az ügy vizsgálóit, akik kiderítettek és elmondtak nekünk mindig új és újabb részleteket, felépítve a borzasztó történet sztagmitjait. De megoldani ezt sem nekik – nekünk – kell, hanem a nyomozó hatóságoknak. Bármennyi az információnk, mi nem javíthatjuk ki a rendszerhibákat, nem készíthetjük fel a segélykérő telefonhívásra válaszolókat, s bármilyen izmosak és elszántak lennénk, nem védhetjük meg önerőnkől a fiatal lányokat.

Vajon tehetetlenség ez valóban? Önmagában nem az, hiszen az újságírónak nem dolga megoldani helyzeteket. Nem aktivista, aki megmenti Verespatakot, de írhat és írnia is kell az örökségrombolásról. Nem orvos, aki gyógyít, nem mentős, aki küzd a páciens életéért, de fel kell hívnia a figyelmet az egészségügyi rendszer visszáságaira, miközben tudósít a rendszer és az orvostudomány folyamatos (és néha vissza-) fejlődéséről is.

A sort folytathatnám, de a lényeg ugyanaz: mi újságírók nem válthatjuk meg a világot, de el kell hinnünk, hogy akár ahhoz is hozzájárulhatunk. Nem fordítjuk ki a világot a sarkából, de minden nap hozzátehetünk valamit a ki- (vagy fel-) fordulásához. S ez is szép küldetés.

Ezt talán most már a diákjaimnak is elmondhatom.

TANDEM – MAGYARI SÁRA ROVATA

Bűn(tett) és bűnhődés

Társadalom

Júliusban a caracali tinigyilkosság borzalma söpört végig az országon. A *büntetthez* és a *büntetéshez*, *bűnhődéshez* kapcsolódva parázs viták alakultak ki a médiában, a közösségi oldalakon, magánbeszélgetésekben. Rovatindító tandemünkben nem célunk konkrétan evvel az üggyel foglalkozni, csak apropóként szolgál a címbeli fogalmak megközelítéséhez: az antropológus és a pszichológus tollából.

(Bartha Krisztina)

A *bűn* fogalma nem ismert a pszichológiai szakkifejezések között. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a *bűnnel*, a *bűntettel*, a *bűnhődéssel* nem foglalkozik a pszichológiatudomány, csupán sajátos módon közelít ezekhez. A szakirodalomban a *bűntett* legközelebbi alternatívája a helyzethez nem illő (normaszegő), mások érdekeit, határait sértő viselkedés. Ez az alternatív kifejezés azonban sokkal tágabb keretben foglalkozik a témával, mint például a jog, ugyanis mások érdekeit sérteni, a helyzethez nem illő módon viselkedni úgy is lehet – és szoktunk is, hogy annak nincsenek súlyos társadalmi-jogi következményei. Ilyenkor a *bűntett*/normaszegés az egyénen belül okozhat feszültséget, és szinte biztosan rongálja azt a kapcsolatot, amelyikben megtörtént, vagy amelyikre hatással volt. Emellett a pszichológia például egyes személyiségzavarok esetén a normaszegő viselkedést kifejezetten tünetnek tekinti, így a betegség velejárójaként tematizálja. Ilyenkor a normaszegés elkerülése, azaz a tünetek csökkentése vagy megszüntetése érdekében gyógyszeres és pszichoterápiás kezelést javasolnak a szakemberek. Természetesen, ha a normaszegést a törvény is bünteti, a kezelést nemcsak javasolják, hanem akár kötelezhetik is a pszichés beteget az adott gyógykezelés igénybevételére.

A *Pszichológiai kisenciklopédiában* a *bűntudat* fogalma jelen van, meghatározása szerint annak tudata, hogy az egyén

MAGYARI SÁRA (1976, Nagybodófalva) nyelvész, újságíró, a PKE docense. Tanulmányait Nagyváradon (I. Vulcan Tanítóképző, Ady Endre Sajtókollégium), Temesváron (Művészeti Iskola) és Kolozsváron (BBTE) végezte. Rovatai vannak a Román Rádió temesvári adásában, a Nyugati Jelenben, az E-nyelv Magazinban, a MŰRE lapjában. Kötete: Takázás (esszék, publicisztikák, MŰRE, 2018).

megsértette azokat a társadalmi normákat, amelyekkel azonosult, és az ezt követő megbánás érzése. Bármely olyan viselkedés okozhat *bűntudatot*, amellyikkel belsővé tett normáinknak vagy a (jelentős) mások által elvártaknak nem teszünk eleget. A *bűnhődés* pszichológiai szemmel voltaképpen az egyénben létrejövő frusztrációk, tünetek halmaza, amelyet tettei következtében él át. Ezeknek a frusztrációknak a következménye szintén lehet lelki betegség, ami főként akkor jelentkezik, ha az egyénnek nincs lehetősége a normaszegő viselkedést kijavítani.

A *bűntudat* a freudi személyiségmodellben szorosan összefügg a felettes én megjelenésével. Az ösztönén és az én után fejlődik ki a személyiségünk ezen része, amely a szülői és a társadalmi értékeket és a tőlük származó normákat, tiltásokat foglalja magában. Ez az énrészünk dönti el – a szabályok belsővé tételét követően –, hogy mi helyes és mi helytelen. A felettes én egyik egysége a lelkiismeret, amely a helytelenített viselkedést követően *bűntudat* formájában jelenik meg. Tudni kell ugyanakkor, hogy a felettes én működése nem biztos iránytű, ugyanis olyan tökéletességre törekszik, ami híján van minden realitásnak és objektivitásnak, ezért az egyénben akár súlyos szorongást is előidézhet.

Érdeemes különbséget tenni a szégyen és a bűntudat fogalmai között is. Az újabb kutatások (l. pl. Brené Brown) azt sugallják, hogy szégyent akkor élünk át, amikor önnön értékünket, személyiségünket kérdőjelezzük meg általában a környezetünk túlzó elvárásai vagy a meglévő (családi) mintáink miatt. Ez az érzés a tökéletlenségünkre emlékeztet, bénító hatást gyakorol az egyénre és gátolja a továbblépést, valamint a fejlődést. A *bűntudat* ezzel szemben a lelkiismeretünk szerinti rossz cselekedet után következik be, mindig egy aktív cselekvés következménye. A bűntudat a pszichésen egészséges embernél beindítja a jóvátétel iránti igényét, ez lehet bocsánatkérés vagy más, a helyrehozást célzó viselkedés.

(Magyari Sára)

A közösség és egyén együttműködését szabályozó normák hol korlátként, hol kapaszkodóként jelennek meg az idők vagy az értékrendek változása során. A *bűn(tett)* és a *bűnhődés* inkább vallási, jogi kifejezések, de mindenképpen antropológiai, emberi mivoltunkhoz kapcsolódnak. Kultúrközi vizsgálatok azt mutatják, hogy alapvetően kétféle módon viszonyulnak a társadalmak a bűnhöz, a normaszegéshez: az egyik az úgynevezett *vadember-viselkedés*, a másik az *ámokfutás*.

A *vadember-viselkedést* Új-Guinea őslakóinál figyelték meg. Tulajdonképpen „nem veszélyes”, inkább hisztérikus reakcióról van szó, mely néhány napig tart, aztán a dühöngő egyén eltűnik az erdőben. Ha normális állapotban tér vissza, akkor

DR. BARTHA KRISZTINA
nyelvész, pszichoterapeuta, tréner. Magyarangol és pszichológia szakon végzett a BBTE-n, alkalmazott nyelvészetből doktorált az ELTE-n, jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Pszichológia Doktori Iskolájának hallgatója. A PKE oktatója, emellett pszichodráma önismereti csoportokat és személyiségfejlesztő tréningeket tart. Kutatási területei a kétnyelvűség, a beszédfeldolgozási folyamatok, az elmeolvasás kialakulása és fejlődésének vizsgálata.

úgy viselkedik, mint aki nem emlékszik semmire, és a közösség sem emlékezteti arra, ami történt. Ha viszont továbbra is dühöng, akkor egy megszelídítési ceremóniának vetik alá. Általában fiatal férfiakról van szó, akik az ifjúkor után többféle társadalmi szerep betöltését kellene megvalósítsák, de kudarcot vallanak. Ezt a közösség tagjai figyelembe veszik, és megpróbálják a fiatal képességeihez igazítani a szerepkövetelményeket, és szépen lassan visszafogadják a közösségbe, ahol teszi a – képességeinek megfelelő – dolgát.

Az *ámokfutást* inkább a kelet-ázsiai országokban figyelték meg. Az agresszív kitörést egy bizonyos fokú visszavonulás előzi meg. Ezután a személy támadóvá válik, és az első

közelében lévő fegyvert magához ragadja. Mindenkit, akit a közelében talál, megöl vagy megsebesít. Amikor elfogynak áldozatai, önmagával is végez. Ha sikerül őt megállítani, akkor általában pszichiátriai osztályra kerül. Ilyen megfigyelések során jutottak arra a következtetésre, hogy pszichopatológiai jegyekkel nem jellemezhető az ámokfutók viselkedése. Viszont észrevették, hogy nagyobb társadalmi változás esetén nőtt az ámokfutók száma, s elsősorban az alacsonyabb kulturális szinten élő rétegekből kerültek ki az agresszorok.

Tradicionális magyar közösségekben az volt a szokás, ha valakit normaszegésen kaptak, meg kellett bűnhődnie. Ennek több lépésből álló menete volt: a bűn kiderülése után közösségileg szembesítették a delikvenst tetteivel, általában a templomban koprédikálták, a faluban kidobolták, kipletykálták, kiközösítették – azaz megszegényítették. Ha képes volt szégyenkezni (ennek tipikus testi jelei is vannak: arcpiír, leszegett tekintet, fej, megroggyant testtartás), akkor beindulhatott a bűnhődés. Az egyén ilyen-kor magába szállt, sokszor sírt, könnyezett, nem tudott aludni, enni, szomorú volt. De a közösség egy-két tagja szemmel tartotta a bűnhődőt, hogy a tethez igazítva legyen igazságos a büntetés, bűnhődés. Ha megtörtént a belső megtisz-tulás (önreflexió, beismerés, ráébredés), akkor szépen lassan elkezdtek visszafogadni a delikvenst a közösség-be. Fokozatosan növelték iránta a bizalmat, s ha az egyén élt evvel a lehetőséggel,

akkor a falu, a közösség idővel elfelejtette bűnét, nem hánytorgatta azt.

Ma hogyan történik mindez? Érdemes elgondolkodni azon, hogy közösségileg mit tartunk bűnnek, normaszegésnek. Tudunk-e úgy büntetni, hogy aztán visszatéríthessük a jó útra az egyént. Kit büntetünk, kit nem? Van-e még a szégyennek hatalma? Van-e még pironkodó arc? Büntetés-e a börtönbe vonulás, és lesz-e bűnbánat, önreflexió, jóvátétel? Hol a határ az egészséges szégyenérzet és a megszegényítés, megalázás között? Mi legyen a fogat fogért magatartással? És van-e dicséret, elismerés? Mert a kettő valahogyan együtt jár: a helyénvaló magatartást megerősítjük, a nem helyénvalót elutasítjuk.

Annyi kérdés adódik, annyi értelmezési lehetőség, annyi helyzet. De itt van ez a két szó: *bűn* és *bűnhődés*. És ott van az ember és a lelkiismerete. Már akinek van...

A könyvnek nincs ára, értéke van

Könyves Kincsesbánya Váradon

Ilyen lehet a mennyország – gondoltam, majd mondtam is a váradi Könyves Kincsesbányába érkezve. Minden szabad felületen, polcokon, ládáknban könyvek, a helyiséget belengi a könyvek illata. BOTA KRISZTA, a Nagyváradi Könyvmentők Egyesület elnöke és LŐRINCZ ISTVÁN GYULA, a projektek koordinátora nem lepődött meg elvarázsoltságomon: ők maguk is a könyvek bűvöletében élnek.

A könyvmentés tíz évvel ezelőtt, 2009. április 18-án kezdődött. Lőrincz István Gyula aznap könyveket talált kihajítva egy szemetes mellé, és hazavitte őket. Mint mondja, ez elkezdett átváltani mániába, valahányszor könyveket látott kidobva, úgy érezte: tennie kell valamit, haza kell juttatnia a könyveket. Ennek a „mániának” a híre terjedni kezdett ismerősei között, gyűltek a könyvek, s egy adott pillanatban nem volt már hol tárolnia a köteteket, ezért elkezdte szétosztogatni. Egy egyesület projektje révén a parkokban, fákön kialakított tárolókban lehetett hagyni a könyveket, ezzel kezdte. Csakhogy beleesett az eső a tárolókba, a könyve-

ket megrongálták, kilopták, ezért rátért arra, hogy padokon hagyta a köteteket és szólt másoknak: nyugodtan jöjjenek ki, válogassanak; ilyenkor a diákok is találtak maguknak könyveket. Ez így tíz éven át ment így. Voltak, akik csatlakoztak hozzá, aztán elmentek, mert látták, hogy ebben a tevékenységben inkább idő van, mint pénz... Tavalyra azonban még így is nagyon felgyűltek a kötetek, ezért egy olyan platformon gondolkodott, ahova kitehetné őket. Az egyesület jutott eszébe, azonban a román törvények szerint egy egyesülethez minimum három alapító tag kell, s ők nem voltak annyian. Többen óvták is ettől, a költségek is magasak, ezért erről akkor lemondott. Megtudta, hogy létezik könyvmentő egyesület Magyarországon, kapcsolatba léptek vele, és decemberben csatlakoztak hozzá; a könyvszekeket Váradon még ők nyitották meg. Sajnos, mint kiderült, ez számukra nem volt jó döntés, szerintük ott nem könyvmentésről volt szó, hanem könyvárulásról, a befolyt pénznek meg nyoma veszett. A magyarországiak azt mondták, hogy gyermekeken segítenek, de ennek semmi bizonyítéka nem volt. Ezenkívül különféle incidensek történtek; például a karácsony előtt egy román tanítónővel érkező magyar gyermekeknek

Gyűjtőpont a Lokálban

Lőrincz István Gyula megengedte, hogy ki-ki ingyen válaszson magának egy magyar könyvet, de a magyarországi egyesület kifizette velük a köteteket. Lőrinczék a könyvtárukból származó könyveket nem kapták vissza, így végül megváltak a magyarországiaktól.

Változtatni kellett

Aztán mégis eljött az egyesületalapítás ideje is. Idén a majálison ébredtek rá, hogy változtatni kell, ugyanis a könyves sátornál sorban álltak az emberek, és mintegy 900 könyv jött be. Akkor sokan kérdezték, hol találják őket, hova hozhatnak nekik könyveket, vette át a szót Bota Kriszta. Nem volt könnyű, de megoldották az egyesület bejegyzését, bár annak anyagi részét még nem heverték ki, és ő lett az egyesület elnöke. A Citadel Deliveryre (ahol például slam poetry-vetélkedőt szerveztek) addigi háromszor hármassátruk mellé vettek még egy hatszor hármassátrat is, és készítettek egy könyvespolcrendszerrel, amivel a sátor beltere megnő, asztaluk is megvan, így ilyesmire már nem kell költeniük. Létrejött a Könyves Kincsesbánya is, itt két könyvért egyet alapon lehet cserélni, s most már van becsületkassza is. Ezt az április 23-án, a Lokálban tartott könyvek éjszakáján vezették be, ott ugyanis voltak, akik könyvet ugyan nem akartak, de szívesen támogatták volna a mentőket.

Most tanulnak segítséget kérni – mondták mindketten, mikor azt kérdeztük, nekik mire lenne szükségük. Önkén-

tesekre például, akik szabadidejükben segítenének megszerezni a könyveket, pontos leltárt ugyanis éppen a könyvek cseréje miatt nem lehet készíteni. Mivel az egyesületnek nincs saját autója, támogatás az is, ha valaki járművet ajánl fel, vagy az idejét arra, hogy a felajánlott járművet elvezeti. A könyvek szállítását könnyítené ez meg, mivel amellet, hogy folytatják a mentést, nemcsak Nagyváradra, hanem a megyébe, sőt az ország más településeire is hívják őket például fesztiválokra. Bota Kriszta azt is elárulta: a fesztiválon nehéz felmérni a keresletet, ezért próbálnak többféle könyvet is vinni, ha egy-egy téma iránt nagy a kereslet, és van rá lehetőségük, azt pótolni, ha pedig erre nincs lehetőség, akkor megkérik az illetőt, látogasson el hozzájuk, mert bár pontos leltárt nem lehet készíteni, azért nagyjából tudják, miük van és miük nincs. „Érdekes módon nincs problémánk sem a román ajkúakkal, sem a magyar ajkúakkal. Előfordul, hogy a román ajkú elviszi a magyar mesés-könyvet, vagy a magyar ajkú, aki nem beszél románul, próbál románul tanulni, szóval nincs súrlódás nálunk, tény, hogy kevesebb román könyvünk van, mint magyar, de nem tudunk ellene tenni. Mindig mondjuk a román ajkúaknak, hogy ha tudnak hozni román nyelvű könyveket, hozzák nyugodtan, legyen nagyobb a választék” – mondja Kriszta. A könyvmentők azt is elárulták: nem ideológiák mentén foglalkoznak a könyvekkel, bár amiről úgy érzik, valaki számára sértő lehet, nem teszik ki a polcra. Arra ugyanis már

volt példa, mind magyar, mind román részről, hogy valaki egy neki nem tetsző szerző miatt kommentált. Amúgy többnyire jók a tapasztalataik, például a Citadel Deliveryn számukra meglepő volt az, hogy a román ajkú önkéntesük Ady Endrét a világirodalomhoz sorolta, sőt idézett is a költőtől román fordításban.

A könyvnek nem ára, értéke van

Nemcsak fordítások, például Petőfi Sándor és Arany János románul, Vasile Alecsandri és George Bacovia magyarul, hanem kétnyelvű könyvek is kerülnek hozzájuk, mondja Lőrincz István Gyula. Volt olyan román ember, aki kérte például *A kőszívű ember fiait* magyarul, mert valamikor olvasta fordításban, s tetszett neki. Sokan – s nem csak hazaiak, turisták is – keresik például *A Pál utcai fiúkat*, de volt bukaresti blogger, aki Esterházy Péter könyvének román fordítását vitte el.

„Ez nem csak a könyvmentés, ez érték, mert kultúrát mentünk. Lassan-lassan tele vagyunk olyan könyvekkel, amelyeket nem is fognak újranyomtatni, például azért, mert akiknél vannak a jogok, nem akarják kiadni, eladni, vagy nagyon sokat kérnek értük” – árulja el Lőrincz István Gyula. „Vagy kiadják, és megtörik a szöveget, kihagynak

Gyermekfoglalkozás a Citadel Deliveryn

belőle részeket. Például az *Orvos voltam Auschwitzban* című könyv egy eredeti példánya véletlenül hozzánk került, és ha odatesszük mellé az új kiadást, ég és föld” – teszi hozzá Bota Kriszta.

A könyvmentésbe nemcsak a szép-irodalom vagy a szórakoztató irodalom tartozik bele, hanem a gyermekkönyvektől a műszaki könyvekig minden. Vannak például orvosi szakkönyvek, régiiek, amelyek az egyetemistáknak kincset jelentenek.

Sokan kérdik, hogy egy-egy könyv mennyibe kerül, erre az a válaszuk, hogy annak nincs ára, mert értéke van – mondta Bota Kriszta. Náluk mindenki eldönti, hogy mennyit tud adni egy könyvért, mert az egyesület nem ad el és nem vesz könyveket. „Mi inkább olvasási programokat igyekszünk indítani, s az az »ár«, hogy olvasd és add tovább, és ha tudsz valamennyire támogatni, hogy legalább még egyszer bejőjön az az adott könyv, akkor rendben van, ha nem tudsz, akkor sincs semmi baj. Ne add el, ez a lényeg” – tette hozzá. Lassan már tudják, hogy melyik könyv mikor kerül elő újra, például a *Száz év magánynak* kell négy hónap, hogy ismét hozzájuk kerüljön, de ritka az Ady Endre-, József Attila- vagy épp a Petőfi Sándor-összes is. Egyes kötetek újbóli felbukkanásáig olykor két-háromezer könyv is átmegegy a kezükön. Hiszen nemcsak a Kincsesbányában várják a könyveket, sokszor hívják is őket akár azzal, hogy szemeteselek mellett találtak könyveket, s beviszik ugyan a lakás-

ba, de érte is kell menni. Szomorúbb eset is volt, például megkereste őket egy hölgy, hogy könyveket örökölt, s kiderült, Lőrincz István Gyula ismerte az idősebb urat, többször volt nála, s az illető úgy hagyatkozott: azok a könyvek, amelyeket a család nem akar megtartani, hozzájuk kerüljenek. Olykor szó szerint pincébe vagy padlásra kell mászni a könyvekért.

Bárki lehet könyvmentő

„Bárki lehet könyvmentő. Elég, ha egyszer megment egy könyvet attól, hogy kidobják, elégessék. A könyvmentő egy életstílus végső soron (...) abban a pillanatban, ahogy továbbajándékozod a könyvtáradat, már könyvmentő vagy” – fogalmazza meg Bota Kriszta tevékenységük lényegét. Ők közösségeket is próbálnak ezáltal építeni, a könyvmentőket oklevéllel vagy saját készítésű lámpákkal honorálják. Az viszont feltétel náluk, hogy könyvet csak saját könyvtárból lehet adományozni, vagy olyasvalakitől, aki kidobná, ez ugyanis ellenőrizhető. Volt rá példa ugyanis, hogy valaki általuk egy étteremben olvasásra hagyott könyvet hozott vissza nekik. A fő cél az, hogy a könyvek forogjanak, minél több emberhez elkerüljenek, anélkül azonban, hogy bárki eladná őket. Közösséget is igyekeznek építeni, beszélgetni a betérőkkel, ez nekik is felüdülés, de ha valaki keres valamit, ami épp nincs benn, elkérik az illető telefonszámát, és például sms-ben értesítik. Facebook-oldalukon rendszeresen teszik közzé a programjaikat, alkalmait, aki pedig nem

használja a közösségi oldalt, azt kérésre szintén sms-ben értesítik ezekről. „Az egyik magyartanárnom mondta, mikor kisiskolás voltam, hogy ahányszor elolvasol egy könyvet, mindig vastagabbnak tűnik. Szépen lassan megértettem, ez azért van, mert ott vannak benne a gondolataim, az érzéseim. Egy idő után a könyvekhez kötődsz, egy darab belőled, mikor egy »használt« könyvet adsz oda valakinek ajándékba, egy darabot adsz oda magadból is” – idézte fel Kriszta.

A könyv nem merül le

Már beszéltünk a parkokban, éttermekben, kávézóknál hagyott könyvekről, de további terveik is vannak a váradi könyvmentőknek. „Egy könyv nem merül le. Ez a szlogenünk a Könyvek az útra projektben: *A telefon lemerülhet, de a könyv soha*. A projekt lényege, hogy lesz egy helyiség a váradi vasútállomáson, ahonnan fix összegért bárki elvehet egy könyvet, melyben ott az egyesület pecsétje. Ha kiépülne egy hálózat, az nagyon csodás dolog lenne, mert egy könyv Váradról eljutna Brassóig, az utas kiolvasná, Brassóban pedig cserélhetné. Azon is gondolkodunk, hogy ahol nem áll sokat a vonat, ott is cserélhetnének könyvet akár ablakon keresztül, és akkor egy könyv el tud jutni akár tíz állomásra is, és lehet, egyszer visszakerül hozzánk. Vagy nem, megtarthatja a könyvet, aki elvitte magával” – mondja Lőrincz István Gyula. E sorok írásakor még várták a végső visszajelzést, egy írá-

sos jóváhagyásuk ugyanis már van a Román Államvasutaktól. Tárgyalnak kiadókkal is, akik azzal a feltétellel segítik őket, hogy az általuk adott könyvek nem mehetnek se könyvcserébe, se adományba, ezekre ki kell szabniuk egy fix árat, hogy a könyvekért kapott pénzből tudják fenntartani magukat. Ha ez a projekt beindul, akkor alkalmazotakra is szükségük lesz, de őket inkább egy műveltségi teszt alapján választják ki, hiszen nem eladókat keresnek, hanem olyan embereket, akik ajánlani is tudnak könyveket.

Emellett a Lokálnál kihelyezett gyűjtőpontot ingyenes könyvtárrá alakítják, szeretnék a szupermarketek bejáratához könyvmentő ládákat, vagy ha ez sokba kerül, tájékoztató táblákat kitenni, hogy akik keresik, akkor is megtalálhassák őket, ha a Kincsesbányának költöznie kell. A következő projekt az lenne, hogy minden parkban egy fedett, védett könyvespolcot létesítenek, ahová szintén lehet hozni is könyveket, nemcsak vinni. Szeretnék a kórházakban is elhelyezni könyvespolcot a betegeknek, illetve megegyezni a helyi szakcéggel, hogy a szemetesek mellé tehessenek ki tájékoztató táblákat. Terveik tehát vannak, csak támogatók is legyenek...

Tervezik az egyesületben a tagsági díj bevezetését is, erre főleg a Kincsesbánya bérleti díja miatt van szükség. A tagsági kártya mellé valamilyen többletinformációt vagy -lehetőséget is nyújtanának, például tagok közti könyvcserére. Időközben reklámlehetőséget is ajánlanak már támogatóiknak: a könyvjelzők hátoldalát. Ezek az egyesület pecsétje mellett

kerülnének a könyvekbe, így vinnék a hírért azoknak, akik segítenek a könyvmentésben.

FRIED NOÉMI LUJZA

ALFÖLDI IMRE

Tejfoggal kőbe (19.)

Regényes önéletrajzi krónika apámról s magamról

A 95 éve Nagyváradon született krónikáiró annak a Mozog Nagy Imrének a fia, akinek önéletírását Jár a baka, jár címmel közöltük folyóiratunk 2016–17-beli számaiban. Az Alföldi Imre írói álnevet használó ifjabbik Nagy Imre emlékiratai édesapja hagyatékával együtt kerültek hozzánk. A vaskos gépiratköteg élére szerzőnk a következő, sokat sejtető megjegyzést fűzte: „Egy hegedűművésznek készülő, de végül is középszerű írásipari dolgozóvá kisiklott váradi fiatalember emlékeiből.” A gyermek- és ifjúkorát, tanulóéveit Váradon töltő fiatalember ígéretesnek tűnő zenei pályafutását a második világháború végén – leventeként – a frontra kerülés, majd a hadifogság pokla törte meg. Kalandos úton hazavergődve, mintegy pótcselekvésnéként állt be „írásiipari dolgozó”-nak. Újságíróként előbb szülővárosában tevékenykedett, majd Budapestre költözve különböző lapok, illetve a Rádiókabaré munkatársa lett. Krimiszerzőként öt kötete jelent meg, részint a Népszava kiadásában. Önéletírásának sorozatban közlendő részeit a születésétől 1947-ig terjedő időszakból válogatjuk.

Sz. A.

Ezerkilencszázharminc második felében már II. Károly őfelsége uralkodott fölöttünk, erdélyi, bánati és partiumi magyarok fölött, nem beszélve saját román népének milliói-ról. „Saját népe?” Hohenzollern-Sigmaringen volt ő a javából, echte német, akár az elődei! Csak a koronáért és a hatalomért asszimilálódott, ahogy illik. II. Károly trónra lépéséhez nemcsak a Maniu-pártiak fűztek nagy reményeket, de a magyarok egy része is, a szászok és a svábok különösen, nem beszélve a vasgárdista szélsőjobb vezetőiről, gyarapodó tagságáról. Természetesen ő maga is nagy reményeket fűzött önmagához, hiszen sikerült végre megkaparintania – a nyugati mulatók, kuplerájok, garniszállók tucatjaiban átél, pikáns pletykákban országsszerte csámcsogott kicsapongásai után – a román trónt. Őt mindig úgy könyvelték el hívei és ellenségei egyaránt, hogy az abszolút monarchia híve!

Utálta a „szószaporító, szalmacséplő” parlamentarizmust. Minden rendelkezésére álló eszközzel hozzálátott rég dédelgetett diktátori vágyálmainak megvalósításához. Kezdetől valotta, ha egy ideig még nem is tudta keresztülvinni, hogy „az állam én vagyok”.

Al. Gh. Savu a *Dictatura regală* (A királyi diktatúra) című könyvében így jellemezte az uralkodót: „Kortársai emlékezetében Károly mint rendkívül kapzsi ember él; ördögien ravasz és beképzelt volt, önző; a lojalitás legelemibb vonásai is hiányoztak belőle; betegesen hajlott a kicsapongásra, mindenfajta kalandra. Képtelen volt uralkodni magán, állhatatlan, gyáva, fősvény volt; örökletesen gyűlölte a néptömegeket, velejéig reakciós volt, hóbortjai egy keleti despotára vallottak.” Kedvenc ágyasa, Lupescuné, az emlékirataiban így idézte II. Károly alakját: „Vasakarató ember, lobbanékony, kivételesen makacs. Faragatlan, sokszor tapintatlan. Nem kedveli az érvelést, mindig előnyben részesíti a cselekvést.” Fivére, Miklós herceg pedig egy ízben így jellemezte őt Virgil Madgearunak: „Valóságos Borgia! Mit gondol ön, miért utaztat engem állandóan repülőgépen? Mert azt reméli, egyszer csak kitöröm a nyakam.” Megkoronázása után édesany-

ja, Mária királyné, ezt írta róla: „Egyre kibírhatatlanabb! Sokszor a legkomolyabban felmerül bennem a kérdés: vajon észnél van-e?”

Nicolae Iorga *Supt trei regi (Három király alatt)* című, 1932-ben publikált írásában utal rá, hogy Károly Olaszországban jártában megkedvelte a monarcho-fasiszta rendszert, s igyekezett annak mintájára berendezni az ő romániai rendszerét. Az emlékiratok azt is megállapítják, hogy Károly óvatos volt azokkal szemben, akik egyelőre erősebbek nála, de minden módon törekedett gyengíteni a befolyásukat. Így járt el hazatérésének és restaurációjának hű előkészítőjével, Iuliu Maniuval szemben is, lassan, fokozatosan, elkerülve minden idő előtti konfliktust. Trónra lépése után még tisztázatlanok voltak az erőviszonyok, és erősek azok az irányzatok, amelyek az ő személyi diktatúrára törekvését keresztelheték. A baloldali munkásság is mutogatta még az erejét: 1930 júliusában Váradon tíznapos nyomdászsztrájk zajlott le, ennek idején *Nagyvárad* *Lapok* gyűjtőcímen, egyetlen sajtótermékként jelent meg, összesen 8 oldalon, a három váradai magyar lap: a *Nagyvárad*, a *Nagyvárad* *Napló* és a *Friss Újság*. A lapok neve csak az alcímben szerepelt.

Borsán heves antiszemita zavargás tört ki, leégett a falu, a horogkeresztes, *Mihály arkangyal* elnevezésű vasgárdista csoport, Cuza professzor híveinek tömörülése szervezte a pogromot. Háromszázharmincegy ház égett le akkor a máramarosi faluban. (...) Vaida-Voevod belügyminiszter elítélte a borsai gyújtogatást. Erre „fölkereste őt” három vasgárdista, de csak Constantin Anghelescu belügyi titkárig jutottak. Gheorghe Beza legionárius újságíró, a hármak egyike, nyolc revolverlövést adott le Anghelescura. Beza „testvér” az *Epoca (Kor)* című fasiszta lap munkatársa volt. Zelea Codreanu vasgárdista vezér azt nyilatkozta, ha Bezát elítélik, egy kormánypolitikuson torolják meg. Erre letartóztatták Codreanuit is – nem először és nem utoljára... A Maniu-kormány és a liberálisok egymást vádolták az antiszemita zavargásokért, Codreanu pedig nyíltan és harsányan védte az 1927-ben alakult légiót, a későbbi Vasgárdát: „A román nemzet őrangyala!” (...) Közben áradtak a hódoló táviratok őfelsége, Károly, Nagy-Románia törvényes uralkodója címére. A váradai tanáregyesület táviratát hajdani tanárom és iskolaigazgatóm, az egykorvult Szilágyi József, akkor már Silaghi Iosif,

majd igazgatóként Iosif Sălăjan, írta alá. Codreanuit különben augusztusban szokás szerint felmentették, és szabadlábba helyezték. (...)

1930 őszén, tévedésből, valamiféle feljelentés alapján, „kommunista-ként” lefoglalták Apa kollégáját, Varga Aurél postafőtisztet a román rendőrök. Pofozták, rugdosták, saját vizeletét itatták vele a vallatás során, de nem volt mit kiszedni belőle, mert a vádnak nem volt alapja. Dr. Ioan Suroiu, a posta orvosa vett róla látletet, ezután Varga följelentette dr. Ilie Reu rendőr komisszárt. Nem hagyta magát, még nem tudta, hogy pár év múlva mi következik... Ez év őszén egyébként elég sok kötekedésnek voltak kitéve a kiszemelt áldozatok. Apát például október elsején több vasgárdista briganti várta, belekötött, s ütlegetni kezdte: „Szidalmozd Károly királyt? Sértegeted őfelségét? Horthyt dicsőíted? Vörösbérenc vagy, te rohadt magyar!” – Horthy és a vörösbérencség...

Apa nem ment a szomszédba elszántságért: fogta a mindig nála levő botját, odacsapkodott vele, eltalálta egyiknek is, másiknak is az arcát, fejét, hasát, mígnem lebírták, elvették tőle a botját, de éppen arra jött egy rendőr. Az véget vetett ugyan a verekedésnek, de a huligánoknak hitt, nem Apunak. Bekísérte őt a rendőrségre, ott néhány ki nem érdemelt, de jókora pofon után hitték csak el neki, hogy valóban nem vétkes, és a postafőnök egyik kedvelt munkatársa. Akkor elengedték azzal, hogy nem mondhatja el senkinek,

ami történt, mert ha igen, kirúgják az állásából. Azt kellett mondania, hogy elesett, és megütötte magát. Mire Apa – állítólag – azzal hagyta ott őket: „Magát is fel kellene akasztani, komisszár úr, ha nem meri vállalni törvénytörő magatartásáért a felelősséget!” Apa nem tartotta a szavát: azonnal jelentést tett a főnökségének a történetekről. Mire kollégái, a románok is, magyarok is, tiltakoztak Ioan Chişiu területi igazgató révén a belügyminiszternél, valamint a Maniu-féle miniszterelnökségen. Nem Aput hozták szóba, taktikusan, hanem a közbiztonságot, amely ingatag: ártatlan embereket vasgárdista huligánok megtámadhatnak, és a rendőrség nem nyújt kellő védelmet. Elég finom megfogalmazás. De legalább tiltakozás. A postások gyűlésén felszólalt Suroiu doktor és Dumitru Bitang, a műszaki osztály vezetője is, barbár eljárásnak nevezte a történeteket. Azt hiszem, ez a két, máskülönben eléggé elfogult román kollégától származó pártfogó megnyilatkozás mentette meg Apát a további zaklatásoktól. De bocsánatot nem kért tőle se a rendőrség, se más, azóta se. (...)

1931 telén megüresedett egy képviselői mandátum Biharban. Dr. Roxin Teodor, a kormánypárt szeszpanamáiról ismert megyei alelnöke, Ionel Teianu pénzügyi alminisztert – egy Bihar megyében teljesen ismeretlen, regáti korrupst politikust – jelölte képviselőnek. A Magyar Párt ellenjelöltje dr. Thury Kálmán volt. Thury 18 ezer szavazatot kapott, Teianu pedig, sok nyomással, fenyegetéssel, pénzzel, 27 ezret. Az előkészületek során Roxin doktor megfenyegette Hegedűs Nándort, valamint a Magyar Párt akkori elnökét, dr. Kotzó Jenőt és alelnökét, dr. Kövér Gusztávot. Magyarellenes tüntetések zajlottak, utcai támadásokkal, váratlan házkutatásokkal zaklattak eminens magyar pártszemélyeket. A *Gazeta de Vest* féktelenül uszított a kisebbségek ellen. 1931. január 29-én volt a választás. Dr. Kövér Gusztáv a *Magyar Szóban* viszonttámadott: leleplezte többek között Popovici prefektust, Roxint. Erre a prefektus „kiderítette”, hogy Kövér Gusztáv „csalárd módon jutott román állampolgársághoz”, feldúlták a szerkesztőséget, Kövér Gerliczy utcai otthonát, Bäteală pénzügyigazgató, Roxin sugalmazására, egekig emelte dr. Thury Kálmán adóját, ennek révén kigolyózhatta az ügyvédi kamara elnökségéből is, mivel Thury dr. abbahagyta az ügyvédkedést. A *Gazeta de Vest* felheccelte a román diákságot, s azok a *Nagyvárad* és a *Magyar Szó* szerkesztőségét fel-

dúlták. Bármilyen is történt a romániai belpolitikai életben, helyi vagy országos méretekben, az többnyire a magyarság elleni atrocitásokba fulladt, a mindent elárasztó sovinizmus következtében. (...)

Anyu is kíváncsi volt dr. Aurel Lazăr dísztemetésére, mert igazán ünnepélyes temetést ritkán lehetett látni. Így hát megfogadta Apa tanácsát, hogy Zolit egyikünk se zavarja a vizsgáira való fölkészülésben, kézen fogott, és elsétált velem – esernyő alá húzódva – a Nagysándor József utcai gyászházig. A belváros utcáin gyászfátylak burkolták a közvilágítási lámpaoszlopokat. Dr. Aurel Lazăr nem akárcikije volt az erdélyi, közlebről a váradi románságnak. Az ő házában tartották 1918. október 12-én az emlékezetes Román Nemzeti Tanács gyűlését, amely elhatározta Erdélynek, Partiumnak és Bánátnak a Román Királysággal való „egyesülését”. A Nagysándor utcai házat hatalmas, földig érő fekete drapériák borították. Az utcában nem volt forgalom, de az érdeklődőket igazoltatás nélkül odaengedték a díszruhás rendőrök. Mennél számosabban vesznek részt a végső tisztességen – vélhették a szervezők –, annál hangsúlyosabb Várad román és magyar lakosságának „közös” gyásza, az elhunyt román nemzeti hős, a neves politikus távozása fölötti „közös” bánat.

Közös volt-e, azt nem tudhatom, de az bizonyos, hogy az utcába alig lehetett beférni. Mi a Fő utca felől jöttünk, a gyászház felől már odahallat-

szott a Beethoven gyászindulóját játszó katonazenekar, és noha azt se tudtam, kinek a temetésére „sétáltunk föl a városba” Anyuval, meghatott a hangulat és a zene. A gyászmenet később elindult a Szent László téri Holdas templomhoz, onnan a városházáig, majd át a Bémer téri hídon, el a színház előtt, végig a Fő utcán, egészen a Schlauch tér torkolatáig. Hatalmas tömeg hömpölygött fekete és piros-sárgakék zászlók alatt. Én arra ösztökéltem Anyut, hogy tőlünk telhetően a zenekar mellett haladjunk, hogy jól halljam Beethoven, majd Chopin és Grieg gyászzenéjét. A menet befordult a Kanonok sor irányába, el a római katolikus székesegyház mellett, és mire a sporttérnél a várad-olaszi temető felé kanyarodott, az Erzsébet-liget utcára, én már mindegyik gyászindulót kívülről tudtam dúdolni. Katonai díszpompával temették, ezért az útvonalak oldalán díszegységek katonái álltak mereven. Így érkezett el, lassú léptekkel,

mintegy másfél-két óra alatt a gyászmenet az Olaszi temetőbe. Anyu a temetőkapunál csak annyit mondott, balra mutatva, ahol akkor még csak néhány ház állott, hogy „ott a mi telkünk, nemsokára mi is ide költözünk”. Én félreértettem, azt hittem, a temetőre céloz, és sírva fakadtam. Miért akar Anyu máris, pláne ilyen szép katonazene hangjainál, meghalni?

(Folytatjuk)

A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR

Hét nap, hét dráma, avagy a bűvös hetes és a műfordítás

Egyetemközi nyári műfordító műhely a PKE-n

Kultúra

Hetedik alkalommal szervezte meg közösen a *Hét nap, hét dráma* elnevezésű nyári műfordító műhelyt a magyarországi Pázmány Péter Katolikus Egyetem (PPKE) és a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetem (PKE). Egy számmisztikával foglalkozó tudós ennyi hetes láttán bizonyára mindenféle érdekességet megállapítana a táborról. Hát még ha azt is tudná, hogy ráadásul Somló Ágnes műfordító, egyetemi adjunktus, a Pázmány Egyetem oktatója, a műhely vezetője és a magyarországi csapat július 7-én, este hét óra körül érkezett meg Nagyváradra. A táborzáró felolvasósínházi est után SOMLÓ ÁGNES mesélt az idei műfordító műhely érdekességeiről és további terveiről.

Az orosz webjegyesektől a bizarr cseresznyésig

Minden második évben Váradon, a PKE-n tartják meg a tábor, a műfordítói műhely másik színhelye Piliscsabán a Pázmány. A közös szervezés ötlete egy csíkszeredai konferencián vetődött fel. Somló Ágnes és Maior Enikő (egyetemi docens, PKE, a Bölcsészettudományi és Művészeti Kar

Műfordítók csapata a felolvasósínházi esten

dékánja) kávézás közben beszélgettek arról: milyen jó volna, ha Váradon is bele lehetne kóstolni a műfordítás kulisszatitkaiba. És az idén már a hetedik közös tábornál tartanak. Izgalmas kísérlet ez a műhely, amelynek során közösen alkotnak, közösen finomítják, csiszolják a lefordított szövegeket, inspirálva, ösztönözve, bátorítva egymást.

Az egyhetes tábor idején hat nap alatt hét rövid drámát fordítanak le, a hetedik napon pedig felolvasósínházi esten bemutatják a magyar nyelvre lefordított műveket. A darabokat Somló Ágnes választja ki. Bóklászik a neten, keres és talál jó szövegeket. Fiatal (amerikai, brit, ausztrál) kortárs szerzők darabjait keresi. A tábor előtt fölveszik a kapcsolatot a szerzőkkel, beleegyezésüket kérik, hogy lefordíthassák és felolvasóesten bemutathassák a drámát, így kiküszöbölik azt, hogy később gondok adódjanak a szerzői jogok miatt. Van, aki eleve úgy ajánlja a drámáját, hogy ingyenes, más pedig csak jelképes összeget kér. Van olyan szerző, aki már „ismerős”, mert az előző években is választottak tőle darabot. Ilyen Nick Zagone, aki visszatérő vendég, illetve említhető Alex Broun, ez utóbbinak két drámáját is színre vitték Budapesten, a Bethlen Téri

Színházban. „Általában tizenöt-husz drámát összekeresgék. Ezeket továbbítom az asszisztenseimnek, végül kiválasztunk hetet” – mesélte a táborvezető műfordító. Ezeket a kiválasztott darabokat megkapják e-mailen a tábor résztvevői, elosztják egymás között, hogy ki melyik szöveget tanulmányozza, melyikből készíti nyersfordítást. Ez a kiindulási pont. Aztán a műhelymunka során közösen dolgoznak, minden nap ízekre szednek egy-egy drámát, lebontják a mű összes burkát. Együtt alkotva hatványozódik a tehetség. „Műfordítókkal, asszisztensekkel, diákokkal összesen voltunk most tizenöten. Az idei táborra is jellemző volt a jó hangulat, felszabadultság. Együtt tapasztalhattuk meg az alkotómunka szépségeit, örömeit. Valakinek mindig eszébe jutott valami jó ötlet. Valahogy úgy alakult, hogy az idén minden kiválasztott drámára az abszurd, illetve a groteszk volt leginkább jellemző, olykor megspékelve jóféle fekete humorral. Két klasszikus dráma (Tennessee Williams: *Macskák a forró bádogtetőn*; Anton Pavlovics Csehov: *Cseresznyés-kert*) paródiája is gazdagította a repertoárt” – tudtuk meg Somló Ágnesről.

A táborzáró felolvasószínházi esten az érdeklődők meghallgathatták a drámákat a PKE új épületének emeleti aulájában. A műfordítóknak Farkas Antal nagyváradi-velencei református lelkész színjátszó csoportja is besegített az előadásba. Történt ugyanis, hogy a lelkes velencei színjátszó csapat néhány tagja és a református pap-költő is vállalta pár drámának a felolvasását. Aztán a fordítók és néhány barátjuk vette át a szót, s az ő előadásukban hallgathattuk meg a többi darabot. Volt itt filozofáló taxisofőr, hálaadási ünnep előtt elmélkedő pulyka, orosz webmenyasszonyok titkai, megtudhattuk, mit keres a *Feka a szomszéd háztetőn*, milyen *A bizarr cseresznyés*, miért akad ki a smooth jazztől egy derék rádiós, *A három napkeleti bölcs kevésbé bölcs öccsei* pedig a *Brian élete* című kultfilm világát, iróniáját idézte meg valamelyest, jó humorral, csöppet sem bántó módon.

Az első négy műfordító műhely anyagából tavaly megjelent egy válogatáskötet a L'Harmattan Kiadónál, és az egyik drámát egy kis budapesti színház be is mutatta, újságolta örömmel Somló Ágnes. Hozzáfűzte: mindez azért is meglehetősen jó, mert a műhelyek céljai közé tartozik, hogy a darabok bekerüljenek a magyar nyelvű kultúra körforgásába. Remé-

li, az ötödik, hatodik és hetedik táborban lefordított műveket is sikerül majd egy újabb könyvben megjelentetni, hiszen szépen gyűl az anyag.

Afrika-szerelem és útravaló Göncz Árpádtól

Somló Ágnes életének két nagy szerelme: a színház és az afrikai irodalom. Már egész fiatalon, egyetemistaként került az afrikai irodalom bűvkörébe. Harmadévesként egy bécsi könyvesboltban bukkant rá egy afrikai antológiára: az 1971-es Charles R. Larson-féle kötetre. E válogatás jóvoltából az afrikai irodalom legjavával találkozott. Ettől fogva tudatosan kereste afrikai szerzők angol nyelven megjelent műveit. Fordított ghánai, dél-afrikai, szenegáli szerzőktől, egy kongói meséből meg rádiójátékot írt.

Ayi Kwei Armah ghánai író *A szépek még nem születtek meg* című regénye 1975-ben jelent meg magyarul, Göncz Árpád fordításában. (Az eredeti mű 1969-ben látott napvilágot.) Somló Ágnes beleszeretett Armah negyedik regényébe, melynek címe *The Healers (A gyógyítók)*. E művet a *Nagyvilág* című folyóirat 1983/6. számában mutatta be egy tanulmányban, és a lapszámban két részletet is közzétettek a regényből, az egyiket Göncz Árpád, a másikat Somló Ágnes fordította. A mester azt üzentte Ágnesnek: „Ezt a gyereket az Isten sem menti meg a műfordítástól.” Ágnes erre emlékezve megjegyezte: „Ez nekem komoly, szívmengető útravaló volt a pályám kezdetén.”

Aztán az Európa Könyvkiadó megbízta Somló Ágnest azzal, hogy állítson össze egy kötetet az afrikai népek meséiből. E mesék egyebek mellett azért fontosak, mert ezek alapozzák meg a nagy afrikai írók sajátos világát is, ezekből a gyökerekből táplálkoznak.

Athol Fugard dél-afrikai író *Tsotsi* című regénye magyarul *A halál mosolya* címmel látott napvilágot a Magvetőnél 1989-ben, Somló Ágnes fordításában. A műből készült film 2006-ban elnyerte a legjobb külföldi filmalkotásnak járó Oscar-díjat. Ám a film az apartheid, vagyis a faji elkülönítés politikája nélkül afféle dél-afrikai környezetben játszódó krimivé szelődött.

Az afrikai ember másként látja a világot, másmilyen az életfilozófiája, szemléletmódja, még az idő mint olyan is más jelentéssel bír az életében. Somló Ágnes szerint a fordí-

Farkas Antal és a várad-velencei színjátszó csoport

tónak egyik legfontosabb feladata: miként lehet az ismeretlent ismerőssé tenni. A műfordítás egyfajta kulturális misszió; úgy közvetíteni az író üzenetét, hogy az olvasó megértse és átérezze azt. A műfordító segít az ismeretlen, illetve a másság kelte félelem legyűrésében. A műfordító felelőssége a művészileg átélte és átélhető igazság közvetítése, valamint saját kultúránk, saját világunk horizontjának tágítása – akár Afrikával is.

Somló Ágnes mindeközben a nyugdíjas éveit tervezi. Természetesen sokat szeretne unokázni, ám a műfordítást sem hagyja cserben. A fiókjá mélyén várakoznak lefordítandó anyagok, versek, novellák, miegyebek. No meg mindenképpen szeretné befejezni a már elkezdett Armah-regény, a *The Healers (A gyógyítók)* lefordítását. Ezt a művet is inspirálták az afrikai mesék, mítoszok, ezért varázslatos hangulatú, olykor költői, amolyan afrikai mágikus realizmus. Mindemmellett egy fiú fejlődésregénye, ahogyan eljut a férfiúvá válásig. *A gyógyítók* történelmi regény is, színhelye a mai Ghána a 19. században. Az egykori Aranyparton a 17. század vége felé jött létre az Asanti birodalom magja, az akan népek katonai, politikai szövetsége. A 19. század elejére az Asanti birodalom és Anglia erőteljesebben szembekerült egymással. Afrika beteg, és a beteg társadalom peremén él a gyógyítók kicsiny csoportja. A gyógyító nem varázsló. A gyógyító jóval több, mint javasember. A gyógyító orvos, pszichológus és filozófus egy személyben. Tudását

szigorú erkölcsi feltételek kíséretében adja át a remeteéletet vállaló növendékeknek. A remeték a beteg emberek gyógyítása mellett Afrika meggyógyításáért, újbóli egybeforrasztásáért is ténykednek, álmuk a múltból felidézett, egészséges, egészséges Afrika. Armah szerint: „Amikor különböző csoportok, amelyeknek természettől fogva egyetlen egységet kellene alkotniuk, egymással csapnak össze, az is betegség.” Tanulságul még egy idézet Armahtól: „Ha a múlt elmondja neked, hogy az akanok s a többi fekete nép egy volt valamikor, akkor tán azt is elmondja, hogy ez a mi mostani megosztottságunk nem örökkévaló. Egyek voltunk a múltban. Egyek lehetünk a jövőben is.”

Ennyit most *A gyógyítókról*, amely régi szívügye a műfordítónak. Tervek tehát vannak bőven a nyugdíjas esztendőkre is. A műfordító műhely stafétabotját pedig lassacskán átadja valamelyik volt tanítványának. S ahogy e befejező sorokat írom, az a gondolat erősödik föl bennem, hogy a jó műfordítók is gyógyítók.

TÓTH HAJNAL

A hét dráma a hetedik műfordító táborból

Eric Ferguson: *Filozófia és egyéb zöldségek*
(Fordította: Csurja Csaba és Sánta Lúcia)

Alex Broun: *Rupert és a hét orosz webjegy*
(Fordította: Kovács Ivett és Weiner Viola)

Joseph Zeccola: *Feka a szomszéd háztetőn*
(Fordította: Bozsódi Nagy Orsolya, Kormos Bálint és Túrós Henriett)

Mike Rothschild: *Ez volt a mi zenénk*
(Fordította: Makai Luca és Zsirka Richárd)

Nick Zagone: *A három napkeleti bölcs kevésbé bölcs öccsei* (Fordította: Lux Hanna és Zalavári Anna)

Wade Bradford: *Terri és a pulyka* (Fordította: Molnár Edina, Sáfrány Anna Viola és Zeleznik Regina)

Walter Wykes: *A bizarr cseresznyés* (Fordította: Buzás Enikő és Ratkovics Lili)

A darabok végső formájukat a VII. Drámafordító Műhely alkotóközösségétől kapták.

Meghitt, álomszerű varázslatok

Kristófi János retrospektív tárlata

A nagyváradai várgalériában a neves váradai festőművész, Kristófi János alkotásaiból nyílt retrospektív kiállítás augusztus 17-én. Méltó megemlékezés e tárlat a 2014-ben elhunyt művészeiről, míg az anyag maga bepillantást enged Kristófi varázslatos, kifinomultságról tanúskodó és bölcs derűben, harmóniában bővelkedő világába.

A retrospektív kiállítást MARIA ZINTZ művészettörténész és HOLLÓ BARNÁK képzőművész nyitotta meg. Maria Zintz egy átfogó, összegző, lényegre törő tanulmányt is írt a tárlat megnyitására készülve, az írást MOLNÁR JUDIT közíró, magyartanár fordította le magyar nyelvre. A vernisszáson a művészettörténész szeretettel, tisztelettel szólt Kristófi János életútjáról, művészetéről. Szabadon beszélt, nem felolvasott, az általa írt esszé lényegét, esszenciáját sommázza. Maria Zintz jól ismeri a művész munkásságát. Mint mondta, meghatja ez a mostani vernisszás, hiszen sok emlék felidé-

ződik, eszébe jut például, amikor a nyolcvanas években első alkalommal nyitott meg Kristófi-kiállítást. Arra is visszaemlékezett, amikor 2005-ben a festőművész nyolcvanadik születésnapját ünnepelheték a váradai művészetbarátok. Hangsúlyozta: Kristófi János festett, rajzolt, anélkül, hogy érdekelte volna a divat. Neki megfelelt a hagyományos festészet figurális koncepciója, nem hitt abban, hogy a festőknek filozófusokként kellene kifejezniük magukat. A hagyományos festészet varázslatosságát, gazdagságát nem találta idejétmúltnak. „A szépség, a jóság, a hűség, a harmóniára való törekvés mindig is létezett, és mindez nem változik meg egykönnyen” – vallotta Kristófi János.

Maria Zintz mesélt arról, miként hatott a festőművészre falusi származása, miként jelenítette meg képein a vidéki életet. Amint a művészettörténész tanulmányában megfogalmazta: „Kristófi János mindig előnyben részesítette a hagyományhoz és a valóság, a konkrétumok átélésének módjait a való biztos kötődést. (...) életműve sajátos, jól megkülönböztethető egyéniségről árulkodik, függetlenül az időszakoktól, amikor a nagyváradai képzőművészek csoportjában

alkotott. Kedvenc témája a tájkép volt, vidéki származása kétségtelenül meghatározta az előszeretettel festett falusi tájak sokaságának jelenlétét az életműben. A kezdetektől fogva biztos kézzel uralta kifejezőeszközeit, egyéni stílusát a rajzban, a nyílt vonalvezetésben keresve és találva meg, határozott és szándékos komolysággal »írva« a részleteket, elkerülve az erős tónusokat. Az indulása idején festett, Kolozsvár környéki, bihari vagy resicabányai és petrozsényi tájképek csodálatra méltón fegyelmezett szerkezeti logikáról, komolyságot sugalló megmunkálásról árulkodnak. A rajz majdnem minden alkalommal nagyon biztos kézzel vall, de a túl erős színeket már akkortájt »átszűri« különböző szürkékbe – mondhatnám úgy is, a szürke már akkor és mindvégig egyfajta »saját színfoltja« szerénységének, annak a módnak, ahogyan a világhoz szólni és valami akar, csendesen, sotto voce, mellőzve bármiféle túlhajtott kirívást. Tehát tompítja a színeket – leggyakrabban az okker, a barna és a zöld árnyalataival fogadja be a hivalkodó világot, elutasítva a harsány ragyogást és a hangoskodást. Számára a szántóföld formai érdekességei, a falusi ösvény útvonala, a kátyúk és huppanók az elsődleges fontosságúak. Falusi tájképein nagyon gyakran jelenik meg az út. Vagyis az alkotó számára, aki miután letelepedett Nagyváradon, lényében tovább hordozta a falu világát és lelkét, vagyis az álmodozásra hajló ember számára az út

egyben a nyitás felé mutató irányt is jelenti. Ilyen értelemben többféleképpen jelentkezik az út: nyíltan, szó szerinti értelemben, földútként – mint ösvény, vágás, emelkedő vagy lejtő –, illetve elvontan, mint az ég felé vágyó tekintetünket és lelkünket hordozó jelkép. A festmény terének váltakozó elrejtése és felfedése jellegzetes Kristófi-megoldás, mivel gyakran olvasztja be a tekintetet a tájba, visszafogott összetettséggel váltakoztatva egyik egyszerű folyamatot a másikkal, ami majdnem minden alkalommal emberséggel tölti fel az illető tájat.”

Szó volt továbbá Kristófi János családszeretetéről, a Hoványi Judit szobrásszal-keramikussal kötött frigyről. Tíz gyermeket neveltek föl szeretetben, békeességben, pedig azokban az időkben sem volt könnyű és egyszerű dolog nagycsaládosnak lenni. Az is fontos a piktor életútjában, hogy nem változtatta gyakran a stílusát, és a megújulás mindig összhangban volt az egyéniségével. Most következzen megint egy részlet a tanulmányból: „Amikor már a festőművész kezdett beilleszkedni Nagyvárad városi életébe, észrevehetően változott tájképeinek tematikája: alkotásainak fontos elemévé vált a városi táj, a leggyakrabban emberi jelenléttel is felűsítve. Festményeinek szereplőit nem mindennapi munkájuk közben jeleníti meg, épp ellenkezőleg, inkább pihenés, kikapcsolódás közben éri tetten őket, séta közben, a parkok padjain, vagy kisebb csoportokban, ahogy mendégelés közben beszélgetnek, láthatóan megszabadulva a napi

gondok súlyától. Kristófi képein a séta egyfajta ünneppé nemesül, vagy »megfertőződik« a látogatások ceremóniájával, ahogy utolsó alkotói periódusának egyre több festményén látható. Az utolsó alkotói időszakának más műveiben a városi tájképen a természet »beszűkülést« jelent, vívódásainak tanúja vagy metaforája lesz, de leggyakrabban a városi tájkép valamiféle »elvonulást« sugall a természet egy zugába, nem azt a totális jelenlétet a természet abszolútumában, ahogy a régebbi falusi tájképek zömében érzékelhető volt. A nyolcvanas évek második felében önkéntelenül is óhajtotta kifejezőeszközeinek a megújulását, de ezeknek valódisága csakis egyéniségével összhangban történhetett. Miután stílusát a vonalvezetésben kereste, széles, tárt vonalakkal »írva« meg eléggé áthatóan a térbeli építkezés plasztikáját, tudatos, természetes komolysággal, a helyi színvilág árnyalataihoz hűen, Kristófi úgy kezdte önmagát meghatározni, mint egyfajta szabadabb művészeti forma hívét, olyan vonalvezetést alkalmazva, ami ne szűkítse össze a színvilágot, inkább rejtse a színek mögé az árnyalatokat. A halvány, megtört színeket legtöbbször egyre vékonyabb rétegben viszi fel a vászonra, úgy jelenítve meg a formákat, mintha párafelhőben lennének. Ezek közül a festmények közül több úgy jelenik meg, különösen a belső térkompozíciók, enteriőrök esetében, mintha vázlatos, elnagyolt rajzolatú álomtöredékek volnának. Észrevétlenül irányítanak, vezetnek a lágy árnyak a városi mindennapok életének bántó hangjaitól, zajaitól távoli, titokzatos világa felé. Ezek a jelenetek, a sze-

A népes Kristófi család néhány tagja a megnyitón

mélyekkel benépesített enteriőrök Kristófi kedvenc témájává válnak. *Balettlecké, Nő a zongoránál, Kamarazene, A hegedűművésznő, Fiatalasszonyok beszélgetnek, Lányok a szobában* – olyan témák, amelyek nagyon gyakran visszatérnek az új alkotói időszaknak a festményein, mintegy a csend, a lelki harmónia, a művészetnek, különösen a zenének köszönhetően, emelkedett szellemi élményeket sugározva.” Kristófinak fontos volt a zene varázsa, s ezt különös érzékenységgel tudta ábrázolni. Nemcsak az ő mindennapjaiban, hanem egész családjának életében nagyon fontos a muzsika. Nagy kifinomultsággal festi meg a különféle életképeket, a házikoncertek mozzanatait, a légies alakokat.

Persze a természet szeretete megmarad. „Falusi gyökerei arra ösztökélik a művészt, hogy továbbra is fessen vidéki tájakat, különösen nyáron és ősszel, az alkotótáborok és a tanulmányutak idején vagy a szülőfalujában tett látogatásokkor. Igaz, már nem olyan stílusban fest, mint fiatalkorában, mégis, összehasonlítva a városi tájképekkel és különösen az enteriőrökkel, ezekben a falusi tájképekben a benyomásoknak egy olyasfajta tisztasága jelenik meg, ami a természetbeni festés boldogságáról árulkodik. Sok tájképet festett bihari tájakon, mint Remecen, Fugyivásárhelyen, Bucsán, Püspökiben, Sonkolyoson, ahol az uralkodó természeti forma a domb. Nemegyszer úgy választotta ki a helyet, ahonnan be tudja fogni, mintha merítővel tenné, az egész tájat, a hallgatag, enyhén

hullámzó dombhátak védelmében meghúzódó, lekaszált, kazlakba gyűjtött fűvel, olyan tájban, melynek tompa vagy üde zöldje a nyári napok tiszta és szelíd fényében a kedves, megnyugvásban feloldódó érzést sugalló szín lesz. Olyan tájegységek ezek, melyeket Kristófi áldottnak tart, melyeket mintha mindenütt tudatosan keresne, de csak a bihari vidéken találna meg, ahol nemcsak kedvenc kompozíciós tájegységét, hanem óhatatlanul a lelkének is a legkedvesebbet leli meg.”

A fényvel való játék, a városi képeken is gyakran feltűnő templomok körül fölsejlő fénysugarak spiritualitást, különös misztikumot, meghittséget adnak képeinek. „Megfigyelhető, hogy Kristófi tájképeiről, legyenek azok falusi vagy városi tájak, szinte soha nem hiányzik a templom, magasra nyúló tornyával, hegyében a kereszttel. Tehát nem meglepő, hogy – különösen az utolsó időkben – vallásos témájú képeket is festett, melyek közül egyeseket befejezett, másokat vázlatok, tanulmányok, részletek formájában templomok díszítésére hagyományozott.”

Holló Barna a vernisszázson elmondta: „János bátyám az utolsó pillanatig felfigyelt a legapróbb újdonságra is. Ő egész életében konstans maradt. Kitartott amellett, ami a klasszikus művészetre jellemző. Ha változás történt, kereste a változás okait. Kettős út volt előtte, merthogy mind orgonaművészet, mind képzőművészet szakra fölvettek az egyetemen.

„...elnagyolt rajzolatú álomtöredékek... Észrevétlenül irányítanak, vezetnek a lágy árnyak a városi mindennapok életének bántó hangjaitól, zajaitól távoli, titokzatos világa felé.” (Maria Zintz; Molnár Judit fordítása)

Ez a kettős út valamiképpen megmaradt, hiszen zenei érzékenység, belső ritmika lüktet képeiből, amelyeket szívvel alkotott.”

GAVRUCZA TIBOR, a váradi Tibor Ernő Galéria vezetője amolyan kiegészítés gyanánt *Az alkotás misztériumáról* című Számadó Ernő-versest olvasta föl. A művész egyik gyermeke, aki szívvel-lélekkel szervezte a mostani retrospektív tárlatot, KRISTÓFI KRISTÓFI köszönetet mondott a segítségért, a kiállítótér rendelkezésre bocsátásáért a Romániai Képzőművészek Szövetsége nagyváradi szervezetének. Elmondta: szeretné elérni, hogy legyen Váradon egy állandó Kristófi János-kiállítás. Elújságolta továbbá, hogy Maria Zintz azt tervezi: ír egy komoly, átfogó könyvet Kristófi Jánosról.

Hogy az élőzene se maradjon el, az eseményen THURZÓ SÁNDOR JÓZSEF brácsaművész muzsikált. Befejezésül Macalik Alfréd váradi képzőművész, zeneszerző egyik kompozícióját játszotta el.

Ezután lehetett szemlélődni, nézegetni a csodálatos, álomszerű világot megjelenítő festményeket (a művész különböző korszakaiból). A várgaléria egyik alkóvjában pedig

a festőművésszel készült beszélgetéseket vetítették. Az egyik film a Román Televízióknak készült, a másik portréinterjú pedig Csáky Zoltán műve az *Arcélek* sorozatból.

TÓTH HAJNAL

Kristófi János fontosabb életrajzi adatai

1925. december 15-én született Monospetriben, ötgyermekes gazdálkodócsalád fiaként.

1946 és 1949 között, érettségi után kántortanító volt Kárásztelken.

1949-ben sikerrel felvételizett a kolozsvári Magyar Művészeti Intézet orgona és festészet szakára, végül az utóbbit választotta hivatásául.

1950 és 1954 között elvégezte a Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán a művésztanári szakot.

1953-ban, még főiskolásként részt vett a kolozsvári tartományi tárlaton.

1955-ben a nagyváradi Népi Művészeti Iskola tanára lett; 1986-ig, nyugdíjba vonulásáig tanított ott.

1956-ban feleségül vette Hoványi Judit szobrász-keramikust. 1957 és 1973 között tíz gyermekük született.

1958-ban feleségével rendezte első egyéni kiállítását Nagyváradon, ezután szinte

évente voltak egyéni kiállításai, sok-sok csoportos tárlat résztvevője volt itthon és külföldön is. Számos hazai és külföldi tanulmányúton járt, szívesen időzött különböző alkotótáborokban is.

1997-ben a Körösvidéki Múzeum termeiben rendezték meg első retrospektív életműkiállítását.

2010 őszén a budapesti Gellért Szállóban nagyszabású egyéni kiállítást szerveztek a 85. évét betöltő művész tiszteletére.

2011 novemberében Nagyváradon, a Vizuális Művészetek Galériájában állított ki munkáiból.

2012 decemberében volt utolsó nagyváradi tárlata, a Partiumi Keresztény Egyetemen.

2014. január 5-én hunyt el, életének 89. évében.

Díjak: Pro Partium díj (2002), Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztje (2011).

KÁNYÁDI IRÉNE

Bauhaus és Kala Bhavana*

Jelen tanulmány a Bauhaus első periódusának pedagógiai irányvonalait állítja párhuzamba a shantiniketani Kala Bhavana művészetpedagógiai és művészeti törekvéseivel. Kulcsfogalmak: kézművesség, középkori céhes csoportosulások, összművészet, Gesamtkunstwerk, Vichitra.

Mint tudjuk, a *Deutscher Werkbund* a kézimunkának és a művészetnek, az iparnak és a kézművességnek a kölcsönös összefogását és egymás organikus kiegészítését tűzte ki célul. *Walter Gropius* úgy vélte, hogy a művészi és a kézműves együttműködés a gépi termelés sablonos formáinak a minőségi jobbúlását valósíthatja meg. Ehhez viszont egy olyan kontextust kell teremteni, amelyben a kreativitás, a játékoság és az egyéniség érvényre jut. Ez az a fajta *Gesamtkunstwerk*, amelynek gyökereit megtalálhatjuk a szecesszióban és időben még jobban visszahaladva a Morris és Ruskin-féle angol Arts and Crafts mozgalomban.

Az európai művészetoktatás megreformálásában a pre-raffaeliták¹ voltak az elsők, akik úgy gondolták, hogy szakítani kell az akadémiai hagyományokkal és a művészetet mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni. Céljuk az volt, hogy újraélesszék a középkori kultúra és művészet világszemléletét. Azokat az adottságokat, amelyek által egy új művészet alapozható meg, a középkorban találják meg. Úgy vélték, hogy a középkor az az időszak, amikor még az élet és a művészet nincs különválva, még organikus egységben található meg a művészet és a kézművesség.

Ruskin, akárcsak William Morris², a művészet lényegét a munka előállítása közben érzett gyönyörűség kvintesszenciájaként határozta meg. Művészetfilozófiájukban erős szociális indíttatás ragadható meg, ez nyilvánvalóan az angol ipari forradalomnak és társadalmi következményeinek kritikái szemlélete is, és nyomon követhető az őket követő kor-

* A Kala Bhavana (Képzőművészeti Intézet) indiai képzőművészeti oktatási és kutatóintézet.

KÁNYÁDI IRÉNE (1977, Sepsiszentgyörgy) filozófus, művészettörténész. A BBTE filozófia szakán végzett és szerzett doktori fokozatot, 2013 októbertől a PKE adjunktusa. Tanulmányai szaklapokban láttak napvilágot.

szakokban is. William Morris így fogalmaz: „Munkát mindenkinek, de olyan munkát, melyben gyönyörűsége teljék. Mert a munka előállításában közben érzett gyönyörűség kifejezése: a művészet.”

Ruskin³ művészetpedagógiai értekezéseiben így ír: „Elsősorban is az

1. Angol író- és művészcsoport, amely szembefordult a kor akadémizmusával. Követendő példaképnek a Raffaello előtti 15. századi olasz festészetet tekintették. Főbb képviselői Dante Gabriel Rossetti, William Hunt, John Everett Millais, William Morris és John Ruskin voltak.
2. Neve szorosan kapcsolódik az Arts and Crafts mozgalomhoz, haláláig a mozgalom igazgatója volt. Élete végéig az foglalkoztatta, hogyan lehet organikus módon összekötni az autonóm és az alkalmazott művészeteket.
3. John Ruskin (1819–1900) angol művészetkritikus, esztéta. Mindig az új művészeti irányok mellett foglalt állást, támogatta a középkori kézművesség visszaállítását és az ipari műhelyek megszervezését.

egyek külön hivatások elveit fognák ott alaposan tanítani, azonkívül megfelelő módon valami magasabb műveltséget csatolnának hozzá, kiművelve az emberek képességeit arra, hogy gyönyörűséget nyerhessenek és adhassanak. [...] reményem, hogy rövid időn belül a fémművességnek is meglesz a maga tökéletes iskolája minálunk és nem a vas-munkások fognak annak élén állani, hanem az ötvösök. Ezen az úton – úgy hiszem – azok a művészek, akik megtanulták, hogyan kell a legbölcsebben bánni a fémek legbecsebbikével, őket megillető tekintéllyel fogják a többiek használatát irányítani.”⁴

A Bauhaust megelőző szecesszió szellemében született művészi csoportosulások, folytatva a preraffaeliták szellemiségét, ugyancsak a középkori céhes csoportosulások modelljét akarták visszaállítani. Majd a Bauhaus iskolában, mivelhogy a formatervezési tevékenység volt az egyik fontos célkitűzés, fontosnak tartották, hogy a megmunkálás folyamatával tisztában legyenek a diákok. Ez az a pont, amelyen a gyári termelést összeköthetjük a kézművesség oktatásával. Olyan munkaközösségeket próbáltak létrehozni, amelyekben nem a versengés, hanem az együttműködés adja meg a munka gerincét. Gropius a Bauhaus manifesztumában⁵ így fogalmaz: „Az iskolákat újra a műhelynek kell felváltania. Legyen végre ismét építő a mintarajzoló és iparművészek rajzoló-festő világa! Ha az alkotótevékenység iránt vonzalmat érző ifjúság megint azzal kezdheti pályáját, hogy kézműves szakmát tanul, mint régen, a jövőben a termékétlen »művész« nem ítéltetik többé tökéletlen művészke-désre; készségei megnyitják előtte a kézművesség útját, ahol jeleset alkothat. Építészek, szobrászok, festők: vissza a kézművességhez! Mert nincs »hivatásos művész!«”

Ugyanabban az évben (1919), mikor Walter Gropius a két weimari művészeti iskolát összevonta, alapította meg Rabindranath Tagore Indiában a shantiniketani Kala Bhavana nevű művészeti iskolát⁶. Tagore a művészeti oktatás megújítására helyezte a hangsúlyt, és azt nyilatkozta, hogy egy olyan iskolát akar létrehozni, amely összekötő kapocs legyen Kelet és Nyugat között.

Az indiaiaknak az európai avantgárd felé való fordulása elsősorban az antikolonialista magatartásban gyökerezett.

A Brit Akadémiától való tudatos elfordulás teremtette meg a modernista tendenciákat az indiai képzőművészek körében.

Rabindranath Tagore, szembefordulva a Brit Akadémiával, olyanfajta nemzeti eszméket kezdett hirdetni, amelyek az univerzális emberi értékeket hordozzák magukban. Tagore szkeptikus volt a nyugati civilizáció haladáselveivel szemben, és úgy tartotta, hogy a szellemi kiteljesedést nem az ipari fejlődésben, hanem a hagyományos kézimunka motívumainak és technikáinak újrafelfedezésében és használatában kell keresni és kamatoztatni. Úgy gondolta, hogy a művi, a gépies mulandó, ellenben azok a kulturális értékek és hagyományok, amelyek nem veszítették el az őket megalapozó humánnumot, tartósak és akár örök érvényűek is maradhatnak. A shantiniketani Kala Bhavana kezdeményezésére Sriniketában 1937-ben megalapították a Silpa Bhavanát,⁷ ebben kimondottan kézműves és formatervezési tanulmányokat folytathattak a diákok. Tagore nagy gondot fordított a kísérleti jellegre, arra, hogy a tradicionális technikákat sikeresen ötvözzék a kor vívmányaival, és hogy a művészet eljusson a középréteghez is.

4. John Ruskin, *Előadások a művészetről*, Révai Kiadás, Budapest, 26. old.

5. A weimari Állami Bauhaus manifesztuma, in *A Bauhaus*, Gondolat, Bp., 1975.

6. Az első művésztanárok, akik kulcsfontosságú személyek voltak a Bauhaus iskolával kialakított kapcsolatban, Nandalal Bose és Abanindranath Tagore voltak.

7. Sriniketani Emporium Center.

Indiai viszonylatban a Kala Bhavana megalapítása és a kézműves kurzusok felkarolása és szorgalmazása óriási lehetőséget és nyitást jelentett a nők számára is, hiszen ezáltal az addig perifériára szorult úgynevezett női kézműves technikák – szövés, varrás, bőrdíszmű – is teret nyertek. Az ásram** azt a fajta közösségi hangulatot és munkaviszonyokat valósította meg, amelyekről Moholy-Nagy is beszélt pedagógiai írásaiban⁸. Az összművészet megteremtésének egyik fontos helyszíne volt a Kalkuttában – a jorasankói Thakurbariban, a Tagore család ősi otthonában, Rabindranath Tagore szülőházában – megalapított Vichitra⁹ csoportosulás is. A Vichitra a kor avantgárd művészeti tendenciáit fogta össze.

Ezerkilencszázhuszonkettőben Stella Kramrisch¹⁰ művészettörténész kezdeményezésére Kalkuttában egy nagyszabású Bauhaus kiállítást rendeztek az Indian Society of Oriental Art támogatásával. Indiai részről Nandalal Bose, Abanindranath Tagore, Sunayani Devi, Gaganendranath Tagore, európai részről pedig Paul Klee, Lyonel Feininger és Johannes Itten állítottak ki. Felmérhetetlen a művészettörténeti fontossága ennek a kiállításnak, hiszen ekkor valósult meg először Kelet és Nyugat kulturális és művészeti találkozása, az a fajta kapocs, amelyről a Kala Bhavana megalapításakor Tagore álmodott. Az oktatási reform nemzetközi hálózatának is fontos csomópontjává vált Kalkutta, Berlin, London, Weimar és Bécs mellett.

E találkozás alkalmával már az is nyilvánvalóvá vált, hogy nemcsak egy oktatási reformról beszélhetünk, hanem az oktatásnak, a művészetnek és a kultúrának egy olyan gyökeres újradefiniálásáról is, amely a kreativitásra és a kézművesség fontosságára fókuszál. Ez a nemzetközi hálózat a 20. században gyökeresen megváltoztatja a művészet történetének irányát mind Keleten, mind Európában és Amerikában.

8. Moholy-Nagy László: *Az anyagtól az építészetig*.

9. A *Vichitra* a csoportosulás neve mellett egy helyet is jelöl, ahol zenei, színi- és táncelőadásokat, performance-okat tartottak, festettek, verseket olvastak fel.

10. Stella Kramrisch (1896–1993) művészettörténész, az indiai művészet és a hinduizmus szakértője. R. Tagore őt hívta meg, hogy a shantiniketani Kala Bhavanán művészettörténetet tanítson 1922–24 között, majd 1955-ig a Kalkuttai Képzőművészeti Egyetemen oktatott.

** Az ásram egy spirituális menedékhely, a lelki elvonulás, visszavonulás helye. Eredetileg remetelak; manapság gyakran az indiai kulturális tevékenységek helyszíne.

DARVAY NAGY ADRIENNE

Kolozsvári esték

Részletek a szerző hamarosan megjelenő könyvéből*

Erdély a kezdetektől több nemzetiség kultúráját olvasztja magába, így a karakteres erdélyi művészet eleve sokszínű. Nem csoda, hiszen Transylvania az a sokáig önálló fejedelemség, ahol a világon először hirdették ki törvényesen a vallásbékét. 1568 januárjában a tordai országgyűlés mondta ki négy vallás – a katolikus, evangélikus, református és unitárius – szabadságát és egyenjogúságát. Négyéves volt ekkor a kis William Shakespeare az Avon folyó mellett, Stratfordban. De a nagy angol drámaíró már hat éve halott, midőn a nála tizenhat évvel fiatalabb Bethlen Gábor fejedelem és az erdélyi országgyűlés elhatározza a tudományos akadémia felállítását is Kolozsváron. A fejedelem második lakodalmának tiszteletére, 1626-ban *magyar* színdarabot játszottak. De Bethlen Gábor pártfogásába vette a „nem magyar elemeket” is. Például kedvezett a szászoknak; megtiltotta a zsidók megkülönböztetését, kiváltságlevélbe foglalta letelepedésüket, szabad kereskedésüket és vallásgyakorlatukat; az erdélyi románság görögkeleti hitének ápolását szorgalmazta, és ortodox papok képzését szolgáló iskola alapításával segítette a román püspökséget.

A Magyarországtól eltérő történelmi viszonyok és kultúr-történet másfajta „karaktert” is indukált az erdélyi magyar nemzetlélek esetében. Az erős transzilván identitástudat egyszerre „konzervatív”, ha a hagyományörzés folytonosságát nézzük, és „szabadelvű”, így természetszerűen nyitott az új értékekre, befogadásukra és beolvasztásukra. Nem véletlen, hogy az *Erdélyi Múzeum* drámapályázatának eredménytelensége mégis egy *Bánk bán*t eredményezhetett, s ennek a drámának a magyarországi kiüresedés helyett kultusza lett Erdély fővárosában.

A Kolozsvári Magyar Színházban eddig az utolsó *Bánk bán* bemutató 1991-ben volt, a magyarországi Árkosi Árpád rendezésében, kimondottan rendhagyó felfogásban. Ugyan buda-

DARVAY NAGY ADRIENNE (1958, Nagyvárad) szabadfoglalkozású színháztörténész, író, hamletológus. Az ELTE BTK-n diplomázott, Budapesten él. A Határon túli magyar színházi esték sorozat kurátora (1998–2011), a kisvárdai fesztivál művészeti társigazgatója (2002–2008), a Gyulai Shakespeare Fesztivál művészeti grémiumának tanácsadója (2005–2014). Tizenöt önálló könyve jelent meg. Írói tevékenységéért számos díjat kapott, a londoni The Society for Theatre Research díjazottja (2002).

pesti vendégjátéka alkalmával a honi kritikusok felháborodtak rajta, mindazonáltal az előadás, valóban létező hibái ellenére, érdekesen sikerült. A politikai példázat jelleg lehántása után emberi történetet igyekeztek színre vinni, amely azonban néha családi melodramába fordult. Tény viszont, hogy a deheroizált nemzeti tragédia szokatlan koncepciójának a veretes szöveg némelykor ellenállt.

* Darvay Nagy Adrienne *Nem örök e világ – Bánk bán, a magyar Hamlet* című könyve 200 évvel azután jelenik meg a Várad gondozásában, hogy Katona József 1819-ben befejezte fő művének végső változatát.

A csak magasságát tekintve „hagyományos” címszereplő, a legalább kétméteres szatmári Czintos József sokszor óriáscsecsemőre emlékeztetett, aki elsősorban tétova, értetlen, féltékeny, rosszul, vakon, de érthetően cselekvő férj. A IV. felvonás trónterem helyett a királyné fürdőházában játszódtott, ahol Gertrudis (Borbáth Júlia) „kenőcsli testét-lelkét”. Öregedő, hiú hajdani szépasszony, aki nyilvánvalóan féltékeny a nála egy fejjel magasabb, manöken szépségű fiatal udvarhölgyére, Bánk hitvesére (Rekita Rozália). Egyébként a finom lelkű Melindánál kezdettől fogva érezhető volt a túlérzékenység, törekenység, mely a többszörös sorscsapás hatására rögtön végzetes kétségbeesésbe fordulhat. A becsületét a királynén számonkérő tébolyult feleség és anya idegrohamát csillapítandó, váratlanul Gertrudis fürdővizébe ült bele. Az illetlenül berontó Bánk pedig a boldogságát megrontó meráni aszszonyt nemhogy „nem királyi trónon”, de egy előnytelen fürdőlepedőben kaszabolta le. A Csiky András játszotta II. Endre sem hős uralkodóként tárta fájdalmát és megbocsátását a népe elé. Nyilvánosság helyett magányosan, igazából azt sem tudván, hol van, kihez beszél, és mit is mond valójában, a gyászoló férj végül élni hagyta csillapítatlan bánatával a másik özvegyet.

Bármilyen furcsa, és bármennyire utálták ezt az előadást többségében az ottani magyar kritikusok is, lényegében az akkor kétszáz esztendőes erdélyi magyar hivatásos színjátszás, illetve a legrégebb *folymatosan működő* kolozsvári magyar színház megléte is igazolta, hogy az élő színművészetnek bizony többször szükséges kilépnie a komfortzónából.

Magyarország és Erdély egymástól független tartományai voltak a Habsburg Birodalomnak. A felvilágosodás eszméivel átítatott értelmiségiek mindkét országban helyeselték a magyar nyelvű színjátszás mielőbbi megindulását. De a magyar országgyűlés végül közönyös maradt a Kelemen László nevével fémjelzett pest-budai hivatásos színtársulat kezdeményezésével szemben, amelynek első, 1790. októberi két előadását másfél éves szünet követte. S noha Reischl ács-mester Duna-parti fabódéjának kibérlése 1792 májusában végre átmeneti reményt hozhatott, e második nekibuzdulás hamarosan szintén fiaskóval végződik. Ezzel szemben, Kolozsváron maga a diéta teremti meg a magyar professzionis-

ta színjátszás ideális körülményeit. Az első erdélyi színtársulat avató előadásától kezdve pedig a transzilvániai magyar arisztokraták, nemesek, sőt egyszerű színházzszerető emberek – ki-ki képessége szerint – együtt támogatják, óvják, nemzeti státusba helyezik, amikor kell, megmentik a teátrumot, és kőszínházat is építenek számára.

1696-ban kelt az úgynevezett „Felvinczi-oklevél”, ez bizonyítja, hogy I. Leopold császár engedélyével már a 17. század vége felé királyi, illetve fejedelmi privilégium mellett létezett Erdélyben színjátszó magyar társaság, de hogy Felvinczy György vezetésével konkrétan mely városokban adtak elő énekes, verses vagy prózai játékokat, arról egyelőre nincs hitelt érdemlő dokumentum.

Ellenben az „Erdélyi Magyar Nemes Színjátszó Társaság” a legelső előadását gróf Rhédey Mihályné házában báltermében (Dr. Enyedi Sándor színháztörténész kutatásai alapján) 1792. december 17-én tartotta. Habár az a nap abban az évben hétfőre esett, lehetséges, hogy advent vasárnapján nem akartak színielőadást rendezni. Mindamellett a legelső társulat tagjának, Gidófalvi Jantsó Pálnak a feljegyzése szerint az avató előadásukat december 11-én már megtartották, viszont „az első magyar komikus” regesztruma sajnos mára elveszett, úgyhogy ellenőrizhetetlen a pontos beírás ténye. Mindezeket túl is több más lehetséges kezdődátum felvetődött. Például a későbbi sűgő, színész, fordító, krónikás Könyves Máté 1792.

november 11-re (vasárnapra) teszi a kolozsvári színház indulását, a *Titkos ellenkezés, vagy Köleséri* című darab bemutatójával. A *Magyar Hírmondó* azonban 1793. április 19-i kolozsvári tudósításában azt írja, hogy „*Fel-állott ez, a múlt* Decem-ber közepe táján, *sok jó szívű Hazafiak segítségük által*”. 1892-ben a 100. évfordulóra november 11-én emlékeztek – elsősorban Katona József születésnapja miatt. A kettős centenári-um megünneplése érdekében érthető is volt az időpont meg-választása. Közben azonban kiderült, hogy a *Bánk bán* írója, bár kétségtelenül november 11-én jött a világra, de egy évvel korábban; az első kolozsvári bemutató pedig tényleg 1792-ben volt, ám valószínűleg egy hónappal később.

*

Kolozsvárnak köszönhető a legelső állandó magyar játékszín megnyitása is. Az építkezés ugyan alaposan elhúzódtott, és egy időre a színtársulat át kellett tegye a székhelyét Marosvásárhelyre, azonban a Farkas utcai színház története egyike a legszebbeknek. A szabadságharc bukása után itt előbb találtak menedékre a magyar színházművészet forradalmár, illetve honvéd aktorai is. Hiszen Erdély fővárosa jóval távolabb fekszik Bécstől, így a cenzúra sem volt annyira gyilkos. Ezzel együtt úgy tűnik, a *Bánk bánt* Kolozsváron is csak 1858. január 29-től játszhatták megint, amikor is Lángh Boldizsár színtársulata adta Szigeti Józseffel a címszerepben, az ő jutalomjátékául és utolsó fellépéseként, valamint Gyulai Pál testvérének, Gyulai Ferencnek a Petur-jával.¹

A címszerepet 1865-ben játszotta legelőször minden idők egyik legnevezetesebb Bánkja, E. Kovács Gyula², aki 1839. február 14-én jött a világra Gebén. Mint maga a transzilván magyar színház, amely református kezdeményezésre jött létre, ő is kálvinista család sarja. Édesapja Kovács Mihály lelkipásztor, édesanyja református pap leánya. Kovács Gyula E(csed) előnevét a vele egy esztendőben született és korán elhunyt névrokon költőtől való megkülönböztetésül vette fel, s szintén a szüleinek köszönheti, ugyanis atyja ekkor Nagycsedben volt tiszteletes. Mint minden református papi família, Kovácsék is azt szerették volna, ha legidősebb fiuk lelkiész, utóbb talán püspök lenne. Ám E. Kovács Gyula Szentpétery Zsigmond rokona volt, és annak házassága révén Eg-

ressy Gáboré is, így hajlama hamarosan eltávolította az egyházi pálya gondolatától. Egressyt tartotta példaképnek, és a színpadot tekintette szószéknek. Szándékától sem anyja szelíden zsaroló könnyei, sem atyja zord kitagadása nem tántoríthatták el. (Apja egyébként csak 1883-ban bocsátott meg immár 44 éves fiának, amikor az a sepsiszentgyörgyi rajongóktól kapott szépséges ezüstkelyhet elküldte a nagyecsed református gyülekezetnek, az Úr asztalára.)

*

Kollégája, Ujházi Ede írta róla: „*Gyönyörű, szépséges szép, igazi magyar pünkösdi-rózsás arcú, göndör fürtös, daliás termetű színész volt. Bár bajuszt nem viselt, azért olyan jóízű magyar képe volt, mintha bajusza volna és ki lett volna pederve. Predesztinálva volt a magyar hősök személyesítésére.*” „*Sokan azt mondták róla, hogy régi-módi színész volt, pedig dehogy volt régimódi: »magyar volt minden ízében«*”³

A nagy művészek távozásának a nem ismert tartományba gyakran különös dramaturgiája van. Ahogy Egressy Gábor csodálatos módon, előző éjszaka megálmodta a halálát, s ahogy Petőfi versben írta meg előre elhunytjának körülményeit, úgy jövendölte meg E. Kovács Gyula is *Szép halál* című költeményében saját földi végét. Hatvanéves volt akkor, amennyi Petőfi lett volna a *Tigris és*

1. JANOVICS Jenő, *A Bánk bán* nyomában, in *Erdélyi Múzeum*, 1942. 81.

2. Uo. 82.

3. UJHÁZI Ede, *Régi színészekről*, Bródy Sándor előszavával, Budapest, 1908. 49–50.

hiéna ősbemutatójának évében. A segesvári csatatéren pedig Petőfi halálára és a vérbe fojtott szabadságharc 50. évfordulójára emlékezett a magyarság. (...)

Többnapos búcsúztatása, temetése nagyobb volt, mint ha erdélyi fejedelmet kísértek volna utolsó útjára. De érthető, hisz az Univerzum Legnagyobb Rendezője egy többszörös királyt, a szíveken uralkodó Színművészt szerződtette égi társulatához. E. Kovács Gyula egyébként is már-már ezoterikus szellemű gyászszertartásán a legmegrendítőbb pillanat az volt, amikor a kolozsvári színész kollégák nevében az 57 esztendő Szentgyörgyi István lépett a koporsóhoz, és sírástól elcsukló hangon, de végtelenül egyszerűen így kezdte nekrológját:

„– Bánk bán! Nagyúr! Hű Tiborcod búcsúzik tőled!”⁴

A szinte eszköztelen „realista alakítás” egyik legnagyobb képviselője volt Szentgyörgyi István. Az ő egyszerű Tiborcának és E. Kovács Gyula klasszikus, már-már nem is a földön járó, hős Bánkjának ellentétével szokás példázni a két játéktípus között tátongó különbséget. De az ellentétek a magánéletben is vonzzák egymást: jó barátok voltak.

A *Hamlet* címszerepét Arany János fordításában E. Kovács Gyula játszotta először Kolozsváron, saját kezdeményezésére, 1868. november 28-i jutalomjátékán. A 19. század egyik legnagyobb Shakespeare-színésze egyik utolsó jelképe maradt a régi Farkas utcai teátrumnak. A magyarság legelső nemzeti színházépületének hagyományait, tartását, stílusát és művészi hitvallását fémjelezte. A sokoldalú és minden téren formátumos Színházi Ember jelképe lett.

A Farkas utcai szellemiséget az első magyar játékszín utolsó igazgatója, Janovics Jenő és társulata átplántálta a Hunyadi téri új, korszerű, a bécsi Fellner & Helmer cég által magyar állami megrendelésre felépített palotába is. A megnyitás előtt a színház első igazgatója a legelső magyar színházépület deszkájának egy kis darabját behelyezte a modern színpad padozatába. E. Kovács Gyula szobra pedig az előcsarnokban „örködött”, hogy a társulat és a közönség, azaz a teljes magyar közösség mindig tudja a választ a *Hamlet* legelső kérdésére: „Ki vagy?”

*

A háború alatt Kolozsvár valóságos film-fővárossá nőtte ki magát. Főként a Színkör és környéke. A Sétatéri színház különböző részletei kiváltképp gyakran feltűnnek a képkockákon, maga a Színkör-Mozgó pedig közkedvelt hely lett, az egyik legfrekvenciáltabb Erdély fővárosában. A mozi ugyanis az operettnél és a vígjátékoknál is népszerűbb, valódi tömegszórakozássá vált. A jegy viszonylag olcsó, parádéba sem kell vágni magát az embernek, a társadalom minden rétege számára mindenkor hozzáférhető. Ráadásul a néző a kedvenc színészei mellett a filmvászonról még kedvenc városának egyes színhelyeire is ráismerhet. A zsúfolt ház állandó, úgyhogy Janovics rendszeresen meg is gazdagodott belőle, ami a színháziaknak minden szempontból kedvező volt. Így tudott a háború kezdetétől fogva nem csupán a társulatának, de a hadba vult színészeknek is fizetést adni; és mikor a honvédek szabadságra jöttek, filmszínészi munkát is. A növekvő érdeklődést ki kellett elégíteni, úgyhogy az 1915/16-os évadban Janovics doktor nem kevesebb, mint 18 új filmet forgatott a Corvinná fejlesztett egykori Proja nevű vállalkozása keretében. Az elnevezés remek cégér Mátyás király szülővárosának, a Corvin filmgyár pajzsos, páncélos vitéze nemkülönben.⁵

4. JANOVICS, A *Farkas utcai színház*, Singer és Wolfner, Budapest, 1941. 144.

5. Tizenhét magyar film készült el az idén Kolozsvárott, *Színházi Élet*, 1916/27. 22–23.

De nagyon előre szaladtunk, térjünk vissza oda, amikor a diri még a Proja Film producere volt, és csak 1914-et írtunk. Igaz, hogy már júniust, úgyhogy pont mialatt Janovicsék új filmet forgatnak, Szarajevóban a Mlada Bosna nevű bosnyák-szerb nacionalista terrorszervezet egyik tagja, a húszéves Gavrilo Princip lelövi Ferenc Ferdinánd trónörökösét és a feleségét, Zsófia hercegnőt. S mire a forgatás befejeződött, kitört az első világháború!

Nevezett film rendezője, aki Kolozsváron már leforgatta a *Toloncot*, tehát immár a második produkcióját készíti elő, utóbb „Michael Curtiz”-ként lesz világhírű, és amerikai kultuszfilmjének, a *Casablancának* a rendezéséért Oscar-díjat is nyer. Most még művésznevén is Kertész Mihálynak hívják. (Eredetileg egyébként Kaminer Manóként jött a világra, a Nyugati pályaudvar közelében.⁶ 1906-ban végezte el a budapesti Színiakadémiát. Pályafutását színpadi színészként kezdte, de hamar feltámadt az érdeklődése a mozi iránt. 1912-ben ő az első egész műsort betöltő magyar játékfilm, a *Ma és holnap* rendezője. Aztán Dániába ment tanulmányútra, hisz abban az időben a dán filmgyártás az egyik legjobb a világon. (Gondoljunk csak a Kertésznél öt évvel idősebb csodálatos Asta Nielsenre, főként az 1920-ban forgatott dán *Hamletre* a színész nő címszereplésével!) Kertész Mihály a Nordisk filmgyárban August Blom mellett asszisztenskedett, s emellett az *Atlantis* című film egyik fontos szerepét is eljátszotta. 1914-ben jött vissza Magyarországra, és Janovics Jenő azonnal le szerződte.

A 27 éves filmrendező egyik itteni rendezésének a *Színházi Élet* utolsó háború előtti száma is nagy reklámot csapott, hiszen „Mátyás király városában egyébről sem beszélnek, mint Janovics direktor új tervéről, a Bánk bán-nak mozarabbá alakításáról. [...] Kávéházban, kaszinóban, sétaközben ilyeneket hall az ember Kolozsvárott...” A *Kolozsvár, a mozi-gócpont* című tudósítás úgy tudta, hogy a címszerepet Szakács Andor játssza. S joggal írta le, hogy „Janovics direktor megismétli a csodákat. Ő volt az, aki egy vidéki városban olyan színházi életet teremtett, hogy az ország állandóan élénk figyelemmel kíséri a kolozsvári színházat, és most ő az, aki legnagyobb eréllyel dolgozik az igazán művészi, magyar film megalkotásán.”⁷

Katona József tragédiájának utolsó színpadi felújítása három éve volt a Kolozsvári Nemzetiben. Janovics doktort akkor kettős cél vezette: egyfelől az eredeti szöveg nyelvének teljes tiszteletben tartása; másfelől az – saját szavaival –, „*hogya a magyarság keserves és szomorú elnyomottságát s az idegen udvar fényét, pompáját és gőgjét külsőségekben éles világítással állítsa szembe.*”⁸ A rendezői koncepció és Förstner Tivadar díszlettervei – paradox módon – szoros rokonságban állnak Edward Gordon Craig moszkvai *Hamlet*-elképzelésével.

Ennek a régi-új kolozsvári *Bánk bán*-nak is az egyik legkiemelkedőbb szereplője a Szentgyörgyi István Tiborca. Pattogó beszédű, lerongyolódott, görnyedt hátú, szürke ritkás hajú, szegény parasztember. Napbarnított bőrébe mély barázdákat vágott a nyomor. Sovány arcából merészen ugrik ki lilászörökre fagyott, hajlott vonalú orra. Vállán foltos, barna condra a köpenyeg, kopott tarisznya az oldalán, elnyűtt, szürkévé vedlett,

6. A budapesti Gyár utca 12. szám alatt, 1886 karácsonyának első napján este kilenc-kor, izraelita családba született, Kaminer Ignác Izsák delatyini születésű szobafestő és a nagyváradi születésű Nott Gold, azaz Nathan Aranka gyermekeként. Lásd Wikipédia jegyzetként idézi: a budapesti neológ izraelita hitközség születési anyakönyvében, 1886. év 2328. sorszám alatt!

7. A *Színházi Élet* III. évfolyama 25. számának 8. oldalán, *Csatangolás*.

8. NÉMETH Antal, *Bánk bán száz éve a színpadon*, Budapest Székesfőváros kiadása, 1935. 93–94.

gyűrött csizma a lábán. Zavartan gyűrögeti kezében elnyútt fővegét. Fűrészsző szeme nehéz sorsa miatt mélyen beesett, de szikrákat szór, mikor meglátja, és saját, illetve sorstársai nyomorával hasonlíthatja össze azt a ragyogó pompát és rogyásig összehordott gazdagságot, ami pedig már csak maradék a bőséges udvari lakoma után. Végso kétségbeesésében lopni surrant be ide éhező családjának, beteg feleségének, régóta nélkülöző gyermekeinek. De képtelen a becstelen tette. Tartása nem engedi. A falhoz lapul, toporog, a lélegzetét is visszafojtja, és csontos ujjával zavarában sűrűn hátrasimítja gyér haját. Beszéde a felindulástól előbb szakadozott, fel-felcsukló, de azután mint a láva tör ki belőle a panaszáradat. Villámokat szór a szeme. Vad, bátor, szikkadtan-szegényen is a Nagyúr fölé magasodik a becsületben megőszült, megfáradt, keserű parasztember. A kivénhedt katona, aki saját élete kockáztatásával mentette meg a még ifjanc Bánkot és apját. Nem kérkedik a vitézségével, épp ellenkezőleg: szemérmesen takargatja homlokán árulkodó mély sebhelyét. A királyhűség és a jó király igazságosságába vetett hit a magyar embernél ősi beidegződés. De az alázat büszkeséggel, tartással párosul. S az igazságtalanság parázsló haraggal tölti el Tiborcot. Merész, nincs mit veszítenie. Halk, lassan tagolt szavai mint szurony fúródnak a lélekbe, amikor Bánk alamizsnát akar adni neki. Ellenben a megalázott idős ember visszautasítása azonnal ragyogó örömmé válik, mihelyt kiderül, hogy Bánk bán nem csupán visszatér, hogy meghallgassa övéinek, népének panaszát, de legfőbb kincsét, a feleségét bízza Tiborcra.⁹ A Szentgyörgyi István megszemélyesítette egyszerű magyar parasztember számára ez a megtisztelő bizalom csillaggá alakult át: a parázsló düh helyét átveszi a hűség és a szeretet Fénye. Mindenki „Pista bácsija” nem játszott, hanem élte a szerepét, hisz magánemberként is képes a földet akár a hön szeretett színpad elé helyezni. Tiborc egyénisége nem szokásos színészi feladatot, pláne nem egy metafora megformálását jelentette a számára, hanem magát az életet: az ő saját egyéni életformáját és szemléletét.

A Kertész Mihály rendezésében készülő film egyik nagy előnye (lehetett volna, ha nem vész el), hogy az utókor számára is képet nyújthatna arról, milyen csodálatos színművész Szentgyörgyi István, és mekkora alakítás is az ő legendás Tiborca, amely a zilahi Wesselényi-szobor paraszt alakjának

a modellje volt a szobrászművész Fadrusz János számára. Az más kérdés, hogy a színész két okból is drukolt az első filmszereplése előtt.

„– *Nem tagadom, izgatott voltam. Fél-százados színiműködésem után új térre léptem, s a kezdőkön tapasztalt elfogultság engem is áthatott. Elgondoltam, hogy e téren való működésem más, mint a színipályán.*”¹⁰ Merthogy a színpadon a hibák javíthatók, talán még aznap este vagy egy következő alkalommal, de a film az aktuális lelkiállapotot és a felvett pillanatot mindörökre megőrzi, vagy legalábbis nagyon hosszú időre rögzíti: korrekcióra sincs többé lehetőség. Sőt, félt, hogy a hosszú színészi pályán megszerzett eredmények egy esetleges nem megfelelő filmbéli pillanat következtében gyengülnek, a legenda siker talán kétségessé válik az utókor szemében. Másfelől azonban a hetvenkét éves Szentgyörgyi István arra is gondolt, hogy ha van benne elég önismeret, akkor magát megtekinthetve önmagát „megbírálhatja”. Hisz saját játékát mindaddig nem láthatta kívülről. Nem beszélve arról, hogy az alakítását a következő nemzedékek is megnézhetik – mert hát melyik egészséges színész nem hiú?!

De talán még a szakmai kockázatoknál is nagyobb „Pista bácsi” izgalma amiatt, hogy még életében nem ült autóban. Márpedig a forgatás helyszíne a Kornis grófok várkastélya, s ezért mindennap gépkocsival oda-

9. Janovics Jenő alapján, in NÉMETH Antal, *Bánk bán száz éve a színpadon*, 94–99.

10. SZENTGYÖRGYI István, *Emlékeim*, a szerző magánkiadása, 1923. 77.

vissza meg kellett tenni az utat Szentbenedek¹¹ és Kolozsvár között.¹²

A mintegy 56 kilométerre fekvő település nevét a 15. századból fennmaradt oklevelek szerint a Szent Benedek tiszteletére felszentelt plébániatemplomról kapta. Miután Báthory István erdélyi fejedelem vitézi cselekedeteiért Keresztúri Kristóf kővári főkapitánynak adományozta, 1573-ban önálló birtokká vált. A nemes úr egyre magasabbra emelkedett a korabeli ranglétrán, és ő kezdte meg a rezidencia kiépítését: egy négyzetes alaprajzú, tornyokkal védelmezett reneszánsz épületet. Egy 1599-es adat szerint Kristóf úr elhalálozván, az özvegye, Körösi Ilona lakott benne népes személyzetével együtt. S miután leányát, Katát nemes Kornis Boldizsár feleségül vette, a hozománnyal együtt a kastély is a Kornis familia tulajdonába került. Már hozzájuk fűződik az épület fénykora, illetve a korszakra jellemző késő reneszánsz stílusú bővítések sora is. Az utolsó nagyobb építkezés 1720-ban, Kornis Zsigmond gubernátor idejében volt. Ekkor a bejáratot vaskos kaputoronnyal látták el, eléje pedig két unikornist ábrázoló szobrot állítottak, utalva a grófi család címerállataira. A 19. században a Kornisok többször rendbe hozták, kijavították a várkastély különböző részeit. Erdélyi körútja során itt is járt Jókai Mór, s az *Úti táskából* című cikksorozatában örökítette meg élményeit.

Az ódon várkastély kitűnő színhelye a Kertész Mihály rendező irányításával készülő *Bánk bán* filmnek, ráadásul a tömegjelenetekben a szentbenedeki lakosság szerepelt. A forgatókönyvet – szokás szerint – most is Janovics Jenő írta, és egyik kedvenc szerepét, Biberachot is ő személyesíti meg. Ezt legelőször 1896. november 11-én (Katona József születésének 105. évfordulóján) játszhatta el, mégpedig E. Kovács Gyula Bánkja és Szentgyörgyi István Tiborca mellett.¹³ Szintén Janovics adta Biberachot 1906. június 17-én, a Farkas utcai épület házi búcsúján, amikor a címszerepet Hidvégi Ernő, Gertrudist Jászai Mari, Tiborcot Szentgyörgyi István alakította.

Egyébként Kolozsváron 1834-től 1933 végéig a legtöbbször E. Kovács játszotta a címszerepet, összesen huszonnégyszer. Utána Szakács Andor következett 19 *Bánk*-alakítással.¹⁴ A némafilm címszereplője viszont minden előzetes híresztelés ellenére nem Szakács Andor, ő Petur bán lett; míg Bánk bánt

Bakó László adta a budapesti Nemzetiből, ahol 15 éve éppen azon az estén debütált ebben a szerepben, amikor Jókai megemlékezést tartott a szabadságharc bukásának 50. évfordulóján. A Janovics Jenővel egyidős Bakó régi típusú hős-színész, úgyhogy megfelel annak a képzetnek, amellyel Katona József jellemezte főhősét: „*Bánk léptei alatt reng Magyarország.*”

Nagy „ellenfele”, azaz az idegen királyné természetesen most is minden idők egyik legnagyobb Gertrudisa: Jászai Mari. A „meráni asszony” darabbeli öccse, a puhány és gyáva Ottó pedig Várkonyi Mihály. Melindát ezúttal szintén pesti vendég játszotta: Paulay Erzsí, aki a Nemzeti Színház hajdani direktorának, Paulay Edének a lánya. (A húsz esztendővel korábban elhunyt rendező, aki 1868-ban *a teljes Bánk bán* szöveget és Arany János *Hamlet*-fordítását egyaránt elsőként vitte színre, a Nemzetit megelőzően Kolozsváron volt színész.) A 27 éves szintén nemzetis színésznő nem csupán üde jelenség, de nagyon tehetséges is. A sajnálatos módon elveszett filmből ránk maradt egy olyan kép, ahol Tiborc a Melinda holtteste mellett imádkozik. Szentgyörgyi István a fotón is megrendítő. Az ártatlanság fehér színébe öltöztetett, becsukott szemmel, mozdulatlanul fekvő Paulay Erzsí pedig tisztára olyan, mint a preraffaelita festő, John Everett Millais Opheliája. A némafil-

11. Ma románul: Mănăstirea (Kolozs megye).
12. *Ujság*, 1914. június 24. Idézi *A kolozsvári filmgyártás képes története 1913-tól 1920-ig*, szerkesztette: Balogh Gyöngyi és Zágonyi Bálint, Filmtett Egyesület – Magyar Nemzeti Filmarchívum, 2009. 21.
13. JANOVICS Jenő, *Bánk bán nyomában*, 83.
14. Uo. 84.

men II. Endre: Nagy Adorján; Simon bán: Hetényi Elemér; Mihál bán: Fekete Mihály, és sokan mások.

Egy „Harcost” azért emelek ki, mert ő Csapó Jenő, aki a film bemutatójának idején már nem élt. A magyar színészet első hősi halottja volt, 1914. november 10-én szíven találta egy golyó a szerb harctéren. „Csernits Csapó Jenő, tartalékos hadapródjelölt” színészi pályafutását Budapesten, a Royal Operetben kezdte mint énekes bonviván. A kemény, férfias megjelenésű, pompás külsejű, remek hangú színész Budapesten nem volt „trendi”, ezért 1910-ben, 28-29 éves korában Kolozsvárra szerződött, és itt nagy lendületet adott az énekes előadások sikerének. A közönség imádta. A koloratúrénekes színésznővel, Báthori Elzával, aki hét évvel fiatalabb nála, és aki az Országos Színészegyesület színésztanodájának elvégzése után rögtön a Hunyadi térre szerződött, már két apró gyermekük volt. A felesége újabb babát várt, amikor a család fő elsőként vonult be az ezredéhez. Kérhetett volna felmentést, de égett a vágytól, mint annyian, hogy harcoljon a hazájáért. Néhai Csapó Jenő és Báthori Elza kislánya 1915. március 15-én született meg. 2015-ben mint Magyarország legidősebb színésznője, Gyulányi Eugénia Éva néven töltötte be a 100. életévét Budapesten, a nemzeti ünnepen.

A *Bánk bán* filmet 1914. június-júliusban forgatták. A belsőket a Színkör melletti stúdióban. A szentbenedeki Korniskastélyon kívül a külsőket Kolozsvár határában a gazdasági tanintézet területén, II. Endre visszavonulását pedig Szamosújváron, a Tábor-hegyen. A forgatáshoz ácsoltak egy erdei lakot, amelyet a megfelelő jelenethez felgyújthatnak. Díszlettervező: Förstner Tivadar; a jelmezek a Budapesti Operaháztól, a Nemzeti Színháztól és a Kolozsvári Nemzeti Színháztól származtak. Az operatőr nem egyértelmű, hogy „Mihál bán” testvére, Fekete László volt-e, vagy inkább Bécsi József. Az utóbbi valószínűbb az *Új Idők* 1914/ 2. számában megjelent fotók alapján is.¹⁵

Janovics Jenő a forgatáson két ízben megsérült: a jelenet közben felborult gyertyák forró viasza csepegett a fejére. De végigjátszotta a jeleneteket, nem állította le a kamerát, inkább szenvedett. Főleg utána az égési sebekről. Mint forgatókönyvíró az inzertekhez elsősorban Katona József drámaszövegének vonatkozó mondatait használta. A kísérőze-

nét Erkel *Bánk Bán* című operájának motívumaiból állították össze. A laboratóriumi munkákat a Kino-Riport végezte, a Proja Film forgalmazója még a Projectograph. A film budapesti bemutatója 1915. április 19-én a Tivoli moziban, a kolozsvári pedig május 7-én a Színkör-Mozgóban volt.

A közönségnek tetszett a film, a kritikusok vegyes fogadtatásban részesítették. A *Budapesti Hírlap* 1915. április 20-i számának beszámolójából azonban kitűnik, hogy a mozgóképekben milyen fontos alkotói szerepe van az operatőrnek, akiről pedig nemigen szoktak szót ejteni. Pedig rajta múlik a képanyelvi poézis egésze.

„A tragédia nemes vonalai mintha még közvetlenebbül, artisztikusabban domborodtak volna ki, hiszen a rendező Kertész Mihály előtt nem állottak a színpad kulisszavilágának korlátai. Minden változás, minden jelenet megfelelő miliőben került fölvetésre s a jelenetek drámaiságát a remekül kidomborodó táj és természeti képek csak fokozták. A drámát Janovics Jenő alkalmazta színre. A képek három szakaszra oszlanak. Az egyes jeleneteket, változásokat Katona József eredeti szövegének vetítésével magyarázza a mozi. A stílusos keretekbe foglalt jambusok egy pillanatra sem szakítják meg a cselekményt, inkább úgy hatnak, mint valami aranypánt, amely egybekapcsolja a képek váltakozó sorát. Gyönyörűek a plein air fölvételek, amelyek Korniss Károly gróf 13. században épült kastélyának udvarán és kör-

15. <https://www.hangosfilm.hu/filmografia/bank-ban>.

nyékén készültek. A hajlós, szelíd vonalú hegyek, a fák, a reszketve imbolygó levelek, az ősi tornác oszlopai olyan illúziót keltenek, amilyet a zárt szín adni nem tud. Az akció itt még elevenebb ritmusú lesz, s a szemlélődés mellé nem is kell képzelet, hogy az ember megértsen mindent. A Tivoli fényjátékház egyik legszebb műsorszáma marad a Bánk bán, amelynek klasszicitása épp úgy hat, mint a színpadon, de a dekoratív elemekben és a mozgás folytonosságában, a bonyolult cselekmény zökkenő nélkül való lepörgetésében a színház fölé emelkedik.”¹⁶

Harminc év múlva az erdélyi magyar filmgyártást megmentő és a Színkörben bemutatott első *Bánk bán* filmben Biberachot alakító, forgatókönyvíró producer távozása a nem ismert tartományba emblemikus erejű lesz.

A trianoni döntést követően állami támogatás nélkül maradt magyar színészetet Janovics Jenő továbbra is, sőt még inkább a saját vagyonából segítette, úgyhogy egy évtized múltán már csak adósságai maradtak. 1923-ban nem fogadta el az anyaország felkérését a budapesti Nemzeti Színház direktori státusára. Kolozsváron maradt, ahol támadták a magyar nacionalisták, mert román darabokat is műsorra tűzött; támadták a román nacionalisták a magyar kultúra szervezésében játszott főszerepéért; kárhoztatták a fanatikus jobboldali polgárok a munkásoknak rendezett színházi estek okán. A második bécsi döntés után pedig származása miatt a zsidótörvények vonatkoztak a református Janovicsra is, aki ráadásul szabadkőműves főmester volt. Így aztán 1944-től „árja” feleségével, hajdani Opheliájával együtt kétszeresen is bujkálniuk kellett a nyilasok elől Budapesten.

A második világháború befejezése után, 1945-re, az ígéretek, barátságosnak feltüntetett politikai gesztusok ellenére a magyar színészeknek megint csak egyetlen otthonuk maradt a romániai Kolozsváron, újra teljes egészében vissza kellett költözniük a Sétáterre. A hagyományokhoz híven most is a *Bánk bán* lett a nyitódráma. A díszelőadás, amelyet küzdelmes évtizedek után a június óta ismét igazgató, sokat szenvedett Janovics rendezett – ki tudja, hányadszor! A címszerepben a 31 éves Senkálzky Endre. Melindát Koós Zsófia, a transzilvanista polihisztor Kós Károly lánya, Tiborcot pedig az a Réthely Ödön játszotta, akihez mint a Hunyadi téri Nemzeti Színház bizalmi testületének elnökéhez ugyan

hiába fordult 1919-ben a román kormánybiztos, miután Janovics megtagadta azt a követelést, hogy társulataival szépszerével folytassa az évadot a színkörben. Janovics negyedszázaddal Trianon után a feleségének, Poór Lilinek Gertrudist, önmagának pedig kedvenc szerepét osztotta ki.

De 1945. november 16-án már nem öltötte magára Biberach jelmezét, hogy megint a maga építtette színház deszkáira lépjen, nem érte meg a restaurációt. Aznap délután a 72 éves Janovics Jenő váratlanul eltávozott a nem ismert tartományba...¹⁷

A tragikus hírt Fekete Mihály jelentette be az ünnepi közönségnek. Az elhunyt jó barátja, rendező, színházszervező, zsidó származása miatt szintén meghurcolt színész olvasta fel Janovics megnyitóbeszédének félbemaradt sorait is. Halála mélyen megrázta a kulturális közvéleményt. Holttestét az általa építtetett Sétatéri színházban ravatalozták fel, és ezrek kísérték onnan gyalogosan utolsó útjára a Házsongárdi temetőbe, ahol magyarok és románok vegyesen vettek tőle végső búcsút, a református egyház szertartása szerint.

Janovics Jenő közel nyugszik E. Kovács Gyula sírjához, közvetlenül az akkor tizennégy éve, 89 éves korában örökre elaludt Szentgyörgyi István mellett. Halálával visszavonhatatlanul lezárult az erdélyi magyar színjátszás egyik jelentős korszaka.

16. Idézi az adatokkal együtt: <https://www.hangosfilm.hu/filmografia/bank-ban>.

17. DARVAY NAGY Adrienne, *A mesebeli szentmadár – Képek a kolozsvári hivatásos magyar színjátszás 200 éves történetéből*, Héttorony Könyvkiadó, Budapest, 1992. 164.

Emberarcú nacionalizmus

Kritika a Meuthen pártja című dokumentumfilmről

Kritika

Már befutott politikusokról, államférfiakról, de kiváltképp pártvezérekről, elnökökről előszeretettel készítenek dokumentumfilmeket. Ezek általában karizmatikus figurák, akik már vagy túl vannak pályájuk zenitjén, esetleg a memoárjukat írják, vagy már elég magasra emelkedtek ahhoz, hogy politikai befutóként legyenek értelmezhetők. Más szóval, akikről politikai portré készül, azok már valamelyest ismert, sikeres, vagy akár a csúcsról nagyot bukott emberek. Olyanok, akik személyét e filmek nélkül is komoly érdeklődés övezi, hiszen van, avagy volt tömegbázisuk, szavazóik hittek bennük. Hitler, ha tetszik, ha nem, még most is a legnagyobb médiaszár. Churchill jellegzetes alakja szintén sokszor feltűnik a dokumentumfilmek világában, mint ahogy Sztálinnal is sokat foglalkozik ez a mediális forma (is). Kennedy és Nixon már csak a nagy tévévitájuknak köszönhetően is szintén élvonalban vannak. De készültek már filmek Horthyról, Kádárról és Ceaușescuról is, hogy szűkebb pátriánkat is említsem.

Mivel hamarosan itt az ideje a dokumentumfilm-szemlének, nézzük meg, milyen politikai témákkal kecsegtették a közeli években a filmkészítők a nézőket. A tavalyelőtti, 2017-es Verzió Nemzetközi Emberi Jogi Dokumentumfilm Fesztiválon nagy sikerrel futott Budapesten Vít Klusák filmje, a *Matrix AB*. Ez a munka Andrej Babiš szlovák származású üzletember felemelkedés-történetét mutatja be. (Ha valaki nem tudná: Babiš a rendszerváltás utáni csehszlovák privatizáció nyertese, napjaink egyik leggazdagabb cseh polgára. Az ANO nevű párt alapítója, egykori pénzügyminiszter, jelenleg miniszterelnök, aki egyben az elmúlt évtizedek legnagyobb csehországi tüntetéseinek is a célpontja.)

Aktuálpolitikai jelentőséggel bír (ha engedélyezünk magunknak az utóbbi évek osztrák belpolitikájába egy kis bepillantást) a rákövetkező évben, 2018-ban szintén a Ver-

zió vetített *Jó estét, Mr. Waldheim!* is. Ruth Beckermann rendező Kurt Waldheim egykori ENSZ-főtitkár és osztrák köztársasági elnök történetén keresztül próbálja feltárni a múltban gyökerező problémákat. Elvégre Waldheim elmismásolt náci múltja kapcsán a film a mai osztrákoknak a második világháborúhoz vagy a náci eszmékhez való viszonyulását is taglalja. (Mellesleg könyvedén csatolható a történethez a napjaink osztrák politikai botrányát okozó Heinz-Christian Strache személye – csak hogy a dokumentumfilm aktualitására mutassak rá ismét). A film egyébiránt a 2018-as Berlinálén a Legjobb dokumentumfilmnek járó díjat is elhozta. Ne feledjük: a Verzió idén november 12–19. között zajlik majd, szintén Budapesten, illetve három vidéki városban (Kecskemét, Pécs, Szeged).

Hamarosan, október 14–20. között újra látogatható a nagyszabású Astra Film Fesztivál is. Ott láttam tavaly a feltörekvő Putyinról készült, 2018-as *Putin's Witnesses* című alkotást is. Ebben az ismeretlenség homályából épphogy előlépett politikus kezdeti lépéseit követi végig a Jelcin-család házi jóbarátja, a filmkészítő Vitaly Mansky. Putyin, jelzem, már ott is

titokzatos, talán ez titkosszolgálati munkájából is adódik, de szinte végig kontroll alatt tartja magát a dokumentáló filmek előtt. (A filmben többször is felbukkanó erősen alkoholbeteg Jelcinről ez már aligha mondható el.) Persze azért lelepleződik a filmben, hogy némileg propagandisztikus alkotás, az új, megerősödő vezető képe előre kreált forgatókönyvek szerint is íródik. De azért fontos, hogy realtime-ban bomlik ki a szemünk előtt Jelcin háttérbe húzódása és a fiatal, agilis egykori KGB-tisztnek a hatalom csúcsára jutása.

Hogy a politikusok a kamerák keresztműzében élnek, nem újdonság. Ez néha nem kívánt, számukra elkerülendő helyzetet is teremt. De hát a politikai karrierrel egyre inkább együtt jár a médiajelenlét. Ezért is törekszik egy politikus (és stábj) arra, hogy mediális megjelenésével önmaga számára kedvezően befolyásolja a közvéleményt, azaz a médiafogyasztó-szavazókat.

Néha elég egy arc nélküli Twitter-üzenet, mint Trumpnál, és felhördül a fél világ. Néha elégnék tűnik egy heti interjú az egyik állami rádióban, és ennek Facebook-reklámja. Orbán Viktor és kommunikációs teamje például leginkább ezt propagálja. Róla érdekes módon nem készült olyan dokumentumfilm, amilyent kortársairól, Babišról, Putyinról vagy Meuthenről forgattak, és a mozikban is bemutatottak. Persze a magyar dokumentumfilmzés történetének fordulópontja, a Gazdag Gyula és Ember Judit nevével fémjelzett *A határozat* valószínűleg óvatossá tette a hetvenes évektől a magyar politikusokat.

Ott is, mint Babiš, Putyin vagy az ezen írásban is elemzendő, szintén a szebeni Astrán vetített Meuthen-film esetében, a felvételek a film alanyainak beleegyezésével, vagy akár az ő kérésükre jöttek létre. Ezt akár úgy is felfoghatjuk, hogy politikusok ezáltal engedélyezik a vizuális szoborállítás, vagy egyenesen ők maguk rendelik a szobrot, akár azzal az érzéssel, hogy maguk alakítják a készülő alkotást. Ezek a filmek sokszor azonban inkább rejtett valójukról rántják le a leplet. Így Babišt a róla készült film bemutatón sokszor egy ügyvéd képviseli, míg Meuthen perrel fenyegette meg a róla készült film készítőit. (Amitől persze kénytelen volt később elállni.) Putyinról csupán

annyi derült ki, hogy ösztönei már a film készültkor, az új évezred hajnalán is jól működtek. Nem igazán hibázott.

Annak, hogy a magyar miniszterelnökről nem igazán készült hasonló portré, más oka is lehet. Gazdagék betiltott *A határozata* csak egy példa az állandósult óvatosságra. Az is tény viszont, hogy egy egykori felvétel a pályája elején lévő, fiatal Orbán Viktorról a későbbiekben negatívan befolyásolhatta a későbbi miniszterelnök megítélését. Nem azért, mert valótlan állított volna benne. Ellenkezőleg. A 1989-ben készült *Kinn, padon* című riport egy részének hátulütője más, mégpedig az ifjonti, meggondolatlan őszinteség. Ez később Orbán szempontjából károsra vált: későbbi megítélésének ártott és politikai ellenfeleinek hasznára vált. Ezért lehet, hogy a magyar miniszterelnök azóta nem enged a hiúság e csábításának, hiszen legfőbb szempontja ezen a téren a megfontoltság lett. Persze foglalkoznak dokumentumfilmek, ha csak áthallásosan is, döntéseinek kihatásaival. Ilyen *A fideszes zsidó, a nemzeti érzés nélküli anya és a mediáció* vagy a szintén a 2018-as Verzióra újravágott *Kettévált ország*, de ezek nem kifejezetten Orbán Viktort állítják a rivaldafénybe.

Ennyit a politikusok médialázáról. Közben azért lássuk be, a politika nem annyira hivatás manapság, sokkal inkább szakma, egyfajta sztárság. Ezért is érdekes, hogy egy olyan, akkor még hazájában, Németország-

ban is alig ismert politikusról, mint Jörg Meuthen, portrét forgattak akkori filmes egyetemi hallgatók. Mi több, a fiatal alkotók éleslátását bizonyítja az is, hogy ők voltak az elsők, akik meglátták az egykori tanár személyisége és a politikai paletta hiányzó része közti kapcsolatot, és idejekorán rá tudták venni alanyukat, hogy legyen filmjük főszereplője. És mivel Meuthen hiúságát bizonyára legyezgette a fiatal filmek lelkesedése, és talán a tanár-diák viszonyrendszer miatt sem vette őket túl komolyan, így a filmekkel kötenődő szerződésbe minden további nélkül belement. Ebből később próbált kitáncolni. Mint már utaltam rá, perrel fenyegetett. De aztán meggondolta magát.

Igaz, ami igaz, Meuthen a forgatás néhány hónapja során komoly változásokon ment át. Öltözködése, külseje némileg átalakult. Feleséget cserélt. Hatalomra jutása előtti bumfordisága megszűnt, elkötelezettségéből hivatás lett, aztán az szakmává, majd sztársággá lényegült. Az esseni születésű, most 58 éves Meuthen, aki a hetvenes években még zöld volt, a filmben már a nacionalista nézeteket valló AfD (Alternative für Deutschland) vezetője.

Hogy mi vitte a közgazdászprofesszort erre az útra, az nem ebből a filmből fog kiderülni. Az alkotók nem igazán turkálnak a múltban. Őket a jelenben zajló, a szemük előtt kibomló politikussá válás hatásmechanizmusai érdeklik. Hogyan teszi szimpatikussá az addig zord arculatú pártot az egyetemi szférából jövő Meuthen? A filmek persze nem tudják a végkifejletet. Kamerájuk ezért sem befolyásolni akar, inkább csak megfigyel. Meuthen néha meg is feledkezik a stábról, néha szinte úgy kell figyelmeztetni, hogy a filmeseket a biztonságiak ne tartsák fel. Meuthen a film elején, mondhatni, vagy nem szerepel, vagy feszeng új szerepében. Aztán szépen belelendül. Vérbeli politikussá válik, aki mást játszik a köznek, és másként viselkedik a belső politikusi milióban.

Hiszen pont ebben rejlik a karakter lényegisége. A tévében jól mutat a tudomány világából érkező, jovialitást árasztó figura. Hiszen Meuthen, ellentétben a gyakran érzelmi kitöréseket produkáló párttársaival, higgadt, szenvtelen és racionális ember. Nem kelti fröcsögő nacionalista képzetét, mint Frauke Petry és követői, mi több, óva int az erős kijelentések-

től. A párt ideológiája bár nem változik, a napilapok hasábjain megjelenő, náci időket idéző sallangokat finomítja, és ha kell, meg is nyesi. Így az is kiderül, hogy Meuthen árucikk. Az ő karakterébe csomagolt mondanivaló már eladható.

Magyarán Meuthen karizmája az, ami a választók szemében szalonképessé tette a hitleri múlttra emlékeztető retorikát. (Külön bájos volt az a jelenet, ahogy eljátszotta Petry hadonászását, agresszív gesztikulációját és mimikáját. Majd arról beszélt, hogy nem a gondolatiság zavarja, hanem a képviselő testbeszéde, és főleg, hogy ezt látja a nyilvánosság.)

Meuthen szerethető figuraként van jelen a játékidő nagy részében. Emberei gesztusait kiterjeszti Marc Eberhardt rendezőre, aki felvállaltan és a beleegyezésével követi mindenhová. Mindenhová, kivéve persze a magánéleti szegmensbe. Ez nem mellesleg a Putyin-filmnél és a Babišról készült alkotásban is így van. A főszereplőt csak a porondon látjuk, nem követjük szorosan otthoni körülményeit és családi állapotát. (Ezzel, ha csak nem közszereplők a családtagok is, nem is mondom, hogy nem értek egyet.)

A film technikai érdekessége, hogy egyszer a Meuthen-irodába belép egy később kiretusált arcú női alak. Róla a közönségtalálkozó során kiderült, hogy egyedül ő olvasta el alaposan a forgatási szerződést, és döntött úgy, hogy nem vállalja a filmben belüli identitását. Ahhoz, hogy filmezzék,

nem járul hozzá, sőt, jelzésértékűen menekül. Az is kiderült a beszélgetésen, hogy ezek után alakultak ki a főszereplő és a film készítői közötti viták. Hiszen a szerződés nem kínál vétójogot a film szereplőjének a bemutatást vagy a végső vágást illetően. Holott például van egy jelenet, amikor Meuthent éppen az AfD radikálisabb szárnyának megpucsolása közben mutatják. Ez felettébb kínos Meuthennek: úgy véli, nem tesz jót az imázsának.

Lehull a lepel. Lehull az álarc. A néző pedig egy kissé belát oda, ahová nem lenne szabad, a kulisszák mögé, ahonnan a kíváncsi polgárokat egyszerűen eltávolítanak. Illetve a külföldi néző is láthatja, mi folyik Európa vezető hatalmának harmadik legnagyobb pártcsoporthoz tartozásán belül. Már hogy

ne legyen illúziónk arra vonatkozóan, hogy a politikai elit tiszta lelkű és jóakarató emberekből áll-e az Európai Unió egyik legpéldaértékűbbnek gondolt államában. Elvégre itt pont az a hatásmechanizmus lett lencsevégre kapva, amiből kiderül, hogy azon a szinten, ahová Meuthen emelkedett, már nehezen lehet egykori önmaga az ember, inkább egy arccá válik, amely a hatalmi érdekek által formált maszkká csontosul.

BERETVÁS GÁBOR

Tollboában a színpad fölött egy méterrel

Dexter Fletcher: Rocketman

A művészekről szóló életrajzi filmek nagy tragédiája, hogy a lényeghez, az inspiráció és az alkotás misztériumához a mozi eszközeivel hozzáférni, ha nem is lehetetlen, de azzal határos. Egy zenész esetében adott, hogy rengeteg zene kell hozzá, és ha híres zenésztől van szó – ismeretlenről nyilván ritkán készül biográfia –, nincs más út, mint bevállalni a tudatmódosító szerek és világraszóló bulik adta látomásosságot, és rálépni a sárga tégláutra a musical és a pszichedélia irányában.

Tűzpiros és narancssárga flitterekkel kivarrt, testhezálló jelmezben, abszurd méretű, vörös tollakkal borított szárnyakkal, ördögszarvakkal, orrán szívecske alakú, rózsaszín szemüveggel lép be a csoportterápiás szobába Elton Hercules John (Taron Egerton). Ő ragyog, körülötte szürke a világ: így indul, és így is folytatódik Dexter Fletcher filmje, amelyel a rendező végre megmutathatta, hogyan is tud valójában zenés (zenészes) filmet rendezni, miután a Freddie Mercury-ről szóló *Bohém Rapszódia* dirigálását a forgatás utolsó

Szerelem vagy érdek? John céljai kifürkészhetetlenek

pillanataiban vette át a kilépő Bryan Singertől, ám jó filmet már nem tudott kerekíteni belőle. „Milyen voltál gyerekként?” – kérdezi Eltontól a terápiát vezető hölgy, a film pedig még alig öt perce kezdődött, a tetőtől talpig paradicsommadárnak öltözött főszereplő máris a szó legszorosabb értelmében szembenéz a háromkerekű bicikliről integető Reginald Dwighttal – vagyis gyerekkori önmagával –, és mint egy csillámporos hurrikán söpör végig a vásznon az első musicaljelenet, utcai tömegkoreográfiával, kórussal és olyan tempóval, amitől kétségünk sem maradhat felőle, hogy a következő két órában miféle utazásra számíthatunk.

A kis Reginald Dwight már itt is – George Richmond operatőr jóvoltából – kiragyoa a szinte szürkére fakított környezetből, pedig élete egy cseppet sem volt pompás. A királyi légierőnél szolgáló apja többet volt házon kívül, mint otthon, anyja pedig (Bryce Dallas Howard igazi jégkirálynő) valószínűleg már százszor megbánta, hogy valaha gyereket vállalt. Reginaldot egyetlen dolog tette boldoggá: a zenélés. A zongora billentyűit még alig érte el, de már eljátszott bármit, amit egyszer hallott. Amint tudott, kiszakadt a család „kebeléből”, és elindult az Elton Johnná válás strasz-

szokkal kikövezett útján. És ha eddig nem engedték volna el a realitást teljes mértékben, ez legkésőbb akkor bekövetkezik, amikor első nagyobb fellépéseinek egyikén, egy dal kellős közepén, Elton közönségével együtt felemelkedik a talajról, és a lebegésben végképp meghódítja leendő rajongóit. Több kritikus egyébként emiatt és az ehhez hasonlóan elvont pillanatok miatt fantasyként aposztrofálta a filmet – természetesen szó sincs ilyesmiről, épp csak a valóság több rétegének egy olyan stilizált bemutatásáról, amilyennel például Bob Fosse 1979-es, felejthetetlen *Mindhalálig zene (All That Jazz)* című szürreál-musical-tripjében találkozhattunk.

Bármennyire is próbálnék, nagyon nehezen tudnék elvonatkoztatni az idei Oscar-gálán díjakat bezsebelő *Bohém rapszódia*tól, és nemcsak a rendező személye miatt, hanem azért is, mert a sokkal kisebb promóciós kampánnyal megtámogatott *Rocketman* gyakorlatilag eltűnt az árnyékában. Ez az egybeesés egyébként szintiszta pech, hiszen a *Rocketman* eredetileg már 2014-ben forgatni kellett volna, ám különböző bonyodalmak miatt erre nem került sor. Pedig nagyon

sok ponton erősebb, mint a „társfilm”. Anélkül, hogy a legjobb főszereplő díját elnyerő Rami Maleket bármilyen szinten lebecsülném (a *Várad* hasábjain is megjelent Oscar-összefoglalónkban is említettem, hogy teljesítménye minden várakozást felülmúlt, főleg a nehezítő körülményeket figyelembe véve), az egyik – zenés filmnél nem elhanyagolható – különbség, hogy az Elton alakító Taron Egerton valóban énekel, még hozzá nem is akárhogy. Egy pillanatra nem viselkedik Elton John-imitátorként: saját hangján, hihetetlen erővel és lenyűgöző előadói jelenléttel tölti be a vásznat. És erre tere is van, hiszen a *Rocketman* minden értelmezés szerint musical: tele van zenével, Elton John jól ismert melódiáiba az összes szereplő bekapcsolódik itt-ott, és nemritkán tánkra is perdül a lendületes zongoradallamokra, míg a koreográfiák a történet legsötétebb pillanataiban is elrepiútnak egy másik, szebb, színesebb és vidámabb dimenzióba.

Elton John maga a magánéletét illetően a legzárkózottabb hírességek közé tartozik. A '80-as évekbeli drog- és alkoholproblémáinak megoldását, illetve az akkor még ritkaságszámba menő coming outját követően keveset hallani róla. Így azt sem tudom, valóban olyan lehangoló volt-e az élete, valóban olyan erős ellenszélben, haszonlesők és rosszakarók gyűrűjében építette-e karrierjét, ahogyan azt a film bemutatja. Sejthető, hogy bizonyos szintű szépítés jellemezheti a forgatókönyvet – hiszen Elton John maga executive producer-

Elton maga sem érti, hogy kerül egy musical kellős közepébe

ként szerepel –, de az is valószínű, hogy az elsöprő tehetségű, különc fiúnak nem lehetett könnyű. A szürke és szín-pompás jelenetek váltogatásával a film azt sugallja, a pompa és a csillogás világa egyfajta menekülés volt a számára, de annak köszönhetően, hogy sem a Broadwaytől, sem a pszichedéliától nem riad vissza, sikerül a lehetőségekhez képest leemelni az elefántcsonttoronyból, és közel hozni a nézőhöz ezt az extravaganciájában is titokzatos figurát. És Taron Egerton – garantálom, még hallani fogjuk ezt a nevet – annyival, amennyi a nercbundák és tollboák fölött és a kristálykeretes szemüvegek alatt kilátszik belőle, jó érzékkel lavíroz a valóság és a fantázia határán, és nagyon tökéletesen, egyszerre mind nagyon szerethető képet fest arról az Elton Johnról, akit mindeddig leginkább a popszakma érintetlen nagymestereként ismertünk. Nem maradnak titokban a függőségek, a szeretetéttség, amelyet sokan kegyetlenül kihasználnak, az öngyilkossági kísérlet, és a kicsapongások sincsenek mindössze a szexuális orientáció számlájára írva, mint ama fentebb említett másik filmnél.

Létezik igazi barátság. Bernie első perctől része volt Elton John világsikerének

A dinamikus dalbetétek és szürrealista látomások között jó pár meghatározó jelenetet tartogat a *Rocketman*, hiszen Elton John és a dalszövegíró Bernie Taupin (Jamie Bell) évtizedeken átívelő barátsága és szakmai együttműködése, amilyen idealizáltak tűnhet, annyira valódi, a csak a pénzt és a sikert hajszoló, gátlástalan producer, John Reid (Richard Madden arca megfeythetetlen) csel-szövései pedig kegyetlen gyomrosként hatnak.

Elton Johnról csakis ilyen filmet lehetett készíteni: túlzásokba esőt, bevállalókat, színeset, a valósággal legfeljebb köszönőviszonyban lévőket. És bár slágerpartira számítani nem érdemes – hiszen a cselekmény valahol a kilencvenes évek elején véget ér, így nem lesz sem *Oroszlánkirály*, sem *Sacrifice* –, az megjósolható, hogy még a stáblista után is sokáig pörög majd a fülünkben a válogatásalbum.

NAGY ORSOLYA

Rocketman, USA, 2019

Rendezte: Dexter Fletcher

A forgatókönyvet írta: Lee Hall

Szereplők: Taron Egerton,

Jamie Bell, Richard Madden,

Bryce Dallas Howard

88

Ulbert Ádám: Thalassa II. / Hal, vulkán, ikrek (részlet az installációból), fém, fa, poliuretán, gumi, epoxi, neon, olaj, vászon